

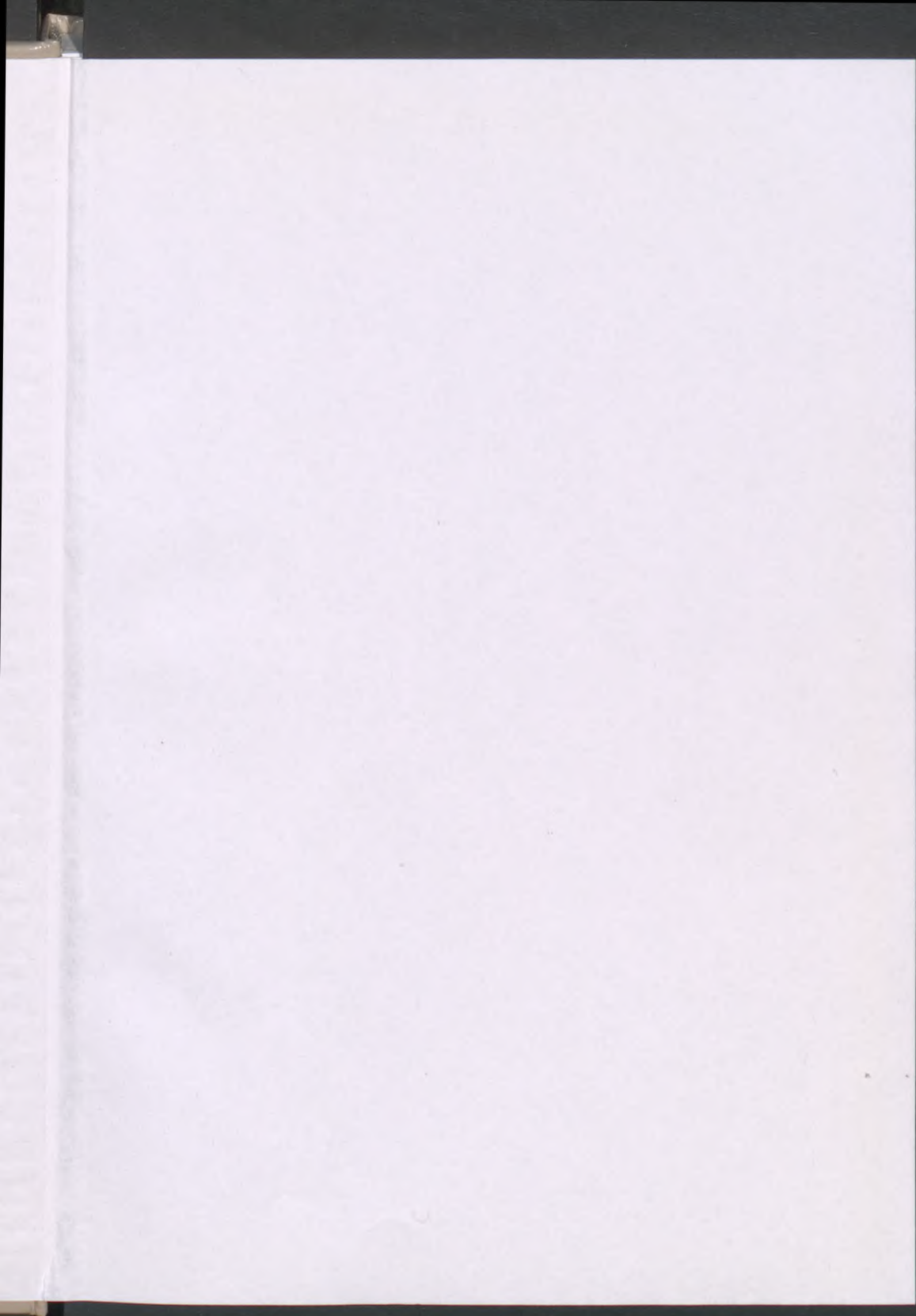
MB
206.128



KOVÁCS ISTVÁN
*A gyermekkor
tündöklése*

MAGYAR
NAPLÓ







Kovács István
A gyermekkor tündöklete



Kovács István

A gyermekkor tündöklete

Regény

Írott Szó Alapítvány

**MAGYAR
NAPLÓ**

Budapest, 2006

A könyv megjelenését támogatták

Drabik János – **NORIEN**film
Filmprodukción és forgalmazó Kft.

Miniszterelnöki Hivatal



A címlapon a regény alapján készült film főszereplői
Nagy-Kálózy Eszter és Végh Szabolcs
(Papp Ferenc felvételei)

Második kiadás

© Kovács István, 2006
© Írott Szó Alapítvány, 2006
© Magyar Napló, 2006

MB 206.128



2006.

ISBN 963 86887 4 2

Egy ponton megolvadt a lomb. Szétcsúsztak a fények égvyrüi, mélyükön, mint égnek ásott kútban, kékesen borzongott a nap. (A reszketeg levelektől.) Mert nappal volt, noha éjszaka. Én az égbolt reflektorának fényében álltam – szereptelen színészként ragyogva. A részeg katona megszívta cigarettáját, és köpött. Olyan ügyetlenül, mint a kisgyerek. Nem emlékszem, hogy a lövés előtt-e vagy után. Állán, mint szétloccsant tojás jégzsinórja, tündöklött a nyál. A szivárvány minden színében. Párhuzamosan a sakszíjjal. Nem törölte le. A katona a fa alatt imbolygott – rongyos árnyékköpönyegben. Csak az arca volt csupa verőfény. Állán a gyémántcsillogású nyálcsikkal. Lehet azonban, hogy vér csorgott a szája szegletéből. Messze állt tőlem. Lőtávolnyira. És a nap is vakítóan sütött. Az álom és a gyermekkor színei pedig csalókák. Vagy én, vagy ő, vagy mindketten elvágódtunk. Kit érdekel az ébredés után.

(A gyermekkor tündöklete)



Budapest, 1982. jan. 17.

Kedves Fiam!

Igen örültem kedves soraidnak.

Külön lelkesít, hogy a korai önéletrajzzal foglalkozol. Kíváncsi vagyok, hogyan élnek benned gyermekkori emlékeid. Nekem a gyermekéveim emlékei korán összefolynak a kenyérkeresés gondjaival. Háború, házasság, édesapád elvesztése – tulajdonképpen el se sirattam. Hosszú ideig vártam őt. Némán a szívemben sárgultak el emlékei.

Te jöttél helyette, hívatlanul. És milyen jó, hogy jöttél. Az életemnek egyetlen értelme voltál és vagy: múltban és jelenben.

Kedvesem (...). Hiszem, a jó Isten az életemben nem ad megpróbáltatást ezután.

Ne haragudj. Talán szomorúak a soraim. Nem vagyok rosszkedvű, csak sokáig időztem a múlt emlékei közt.

I.

Az anyanyelv első szavaitól félek. Valamikor jobban féltem anyámtól. Vele ijesztgetett mamám: emlékeim nagymamája. Akkor még csak három veszélyt ismertem: anyád, török, tatár. A vonatkerekektől is féltem. Magához szívja az olyan rossz gyereket, mint én vagyok. Meg is fogadtam magamban, hogy jó leszek, amikor feltűnt a mozdony. A vonatot azért tiszteltem. De megtudtam, hogy talpfák nélkül nem tud gurulni, s odalett a tisztelet. Mamám

mondta, mintegy vigasztalva magát is, amikor lekéstük a vonatot. A talpfákat, sajnos, nem szedtük fel, pedig én nagyon szerettem volna valahogy bosszút állni. Mamámtól nem félttem, nem is tiszteltem. Szerettem. Ő fenyegetett anyámmal. Abban az időben még kondás akartam lenni. De csak olyan kondás, aki kecskéket is őriz. Csodáltam a legelőt. Egyszer rázuhant egy vitorlázó repülőgép. A roncsok alól kihúzták a halottat, s a mély csöndben bömbölni kezdtem, hogy pilóta leszek. Téltre megkaptam az aranyfeliratos sapkát: Magyar Pilóta. Nem tudtam olvasni, de úgyis a repülőgép ábrája volt a fontos, amely ott díszelgett a két szó satujában. Mondanom se kell, mihelyt felvettem a sapkát, berregni kezdett a fejem. Karomat széttártam, mint a faluvégi Krisztus, úgy rohangáltam az udvaron és a kertben, míg be nem gyulladt a torkom. Mamám és a szomszédasszony langyos lóhúgyot itattak velem. Undo-rodtam, de meggyógyultam. Mamámnak, amikor megbetegedett, nem volt, aki egy pohár vizet adjon. Tőlem kért. Én belepisiltem a pohárba, azt vittem az ágyához. Úgy betegen végigkergetett a szomszéd udvaron, és elveszszőzött. Nem tartottam teljesen igazságosnak a verést. Igaz, azt sem fogadtam meg, hogy megölöm, pedig az ilyesfajta gondolatok korábban nemegyszer megkörnyékeztek. A szomszédasszony volt az, aki néhányszor meglátogatta betegágyát. Egyszer két szelet süteményt hozott kóstolóba. „Ezt megeszem ma, ezt meg eltesszük neked holnapra” – jelentettem ki önzetlen természetességgel. Másnap még nyelvemen éreztem a sütemény ízét. Kértem a másik szeletet. Mamám az előző este megette. Titokban. „Hogy a rosseb egye meg a béledet, mér etted meg, mamám?!” Erre a mondatomra sokáig büszke voltam. Ma már félek tőle. Szeretném eltemetni. Mint a bogarakat. Szerettem temetni. A halottra levelet tettem, hogy ne érje föld. Formás sírhantot emeltem, s keresztnek csámpás gallyat szúrtam a tetejébe. Kis földiában olykor virágot is helyeztem a kereszt mellé. Áhítattal elimádkoztam egy Miatyánkot, amit esténként kényszeredetten

mormoltam a mamám után. Dühömben olykor meg-megelőztem. Volt, amikor verebet is temettem, nem csak bogarakat. A kismacs-kákat be kellett dobnom a budiba. Rossz tepsi volt néhány perces bölcsőjük. Valahogy nem tudtam őket sokáig sajnálni, bár mindig elszorult a szívem, amikor plattyogva bensőségünkbe hulltak. „Kegyetlen voltál – korholt nagynéném. – Előtte földhöz kellett volna csapnod őket. Most ott nyávognak a szar tetején.” A kisgida születésének örültem. Akárha angyallá lett ördögfi ugrabugrálna, örvendezve az átváltozásnak. „A mamád azért halt meg, mert mindig temettél” – mondta nagynéném, de akkor már ismertem anyámat. Korábban félttem tőle. Jobban, mint a testvérétől, aki rendőr volt, és amikor megnősült, hozzánk költözött. Mindig nevelni akart, ha a mamám nem volt otthon. Egyszer bepisiltem, s félttem fölkelni, mert a mamám éppen kinn volt a szőlőben. Nagybátyám persze gyanút fogott, leleplezett, és bűnösnek talált. Kikötött a kút mellé, és büszkeveesszővel elverte a talpamat. Ügyeltem rá, hogy egy-két tüske benne maradjon. Csak dél körül kezdtem bömbölni, amikor megláttam a mamámat. Annyit elért, hogy fia engesztelésül csinált nekem egy szép bicskát a beretvájából. A bicskának alig örültem, nagybátyámat nem szíveltem, a büszkét továbbra is szerettem, de csak savanyún. Szerencsére nem laktak sokáig nálunk, s a bicskát is elvesztettem. De amikor a szüreti bálon megkéselték, úgy éreztem, már nem szabad rá haragudnom. A bicskát megtaláltam a mestergerendán. A szomszédokat szerettem. Az egyiktől gyalulásból visszamaradt kockákat kaptam, a másiknak iskolás lányával bikást játszottunk a pajtában, a harmadiknak dinnyét őriztem a fiával. Tovább akkor még nem tudtam számolni... Leginkább arra az öregemberre emlékszem, akitől édesgyökereket kaptam. Apónak hívtuk. A fia annyi idős lehetett, mint az én nagybátyám. Remegő kézzel sodort magának újságpapír-cigarettát. Azt mondták, olyan baja van, amitől a tehén teje is beteg lehet. Száraz-betegség. De hát hogyan lehetne száraz a tehéntej? Akkor éreztem

először, hogy a sajnálat voltaképpen embertelen dolog. A sajnálat megakadályozza, hogy valakit igazán tudjunk szeretni. A sajnálat – tehetetlenség. De a szóval való visszaélés is megalázó: „sajnálom...” A végrehajtótól gyakran hallottam, s olyankor inkább elfutottam otthonról, mintsem mamám sopánkodását halljam. Akire azt mondták, rokon, attól mind tartottam. A másik nagyanyámtól, a pestitől is. Kék, villogó esőkabát. „Nem megyek Pestre!” – ordítottam, s uccu, be a kecskeólbá. Selyem-babacukrot kaptam tőle. Csupa ragacs lett édes mázától a kezem. Hozzászoktam a legyekhez, s a vizet is inkább békaöntésre használtam, mint mosdásra. A lyukból előbukkanó, kiguvadt szemű békában mindig a pápaszemes, kopasz doktort láttam, aki a tyúkokat jött beoltani, s elvitte csuporban összegyűjtött pénzemet. Igaz, a sárga és a fehér filléreseket mamám kérte tőlem kölcsön, de én az orvosra haragudtam, mert sejtettem, hogy a pénzt soha vissza nem kapom. Nem is volt kedvem újramezdeni a gyűjtést. Ráadásul két tyúk meg is döglött. Kecskénk viszont makkegészséges maradt, pedig nem kapott oltást. Büszke voltam rá, mert a teje se lehetett beteg. Ezt egy öreg gulyás mondta. És mert sokat mesélt, szívesen jártunk hozzá a barátommal, Kocsis Gyurkával, akivel néha dinnyét is őriztem. Mi hallgattuk, és napraforgó-pogácsát rágcsáltunk békés egyetértésben a tehenekkel. Karácsonykor égetett cukrot rágcsáltam. Mindig azzal nyúztam a mamámat, mikor jön az anygalka, és látni fogom-e. „Mindjárt – válaszolta türelmesen –, mindjárt, mindjárt.” Aztán valahogy tényleg berepült, és én nagy áhítattal kibontottam a szaloncukorpapírba csomagolt kockacukrot. Az se tudott letörni, ha némelyikben kenyérhéjat találtam, mert bizonysgul a fenyőgally alatt mindig volt egy-két játék, amit anyám Jézuskája küldött. Aztán elmúlt a karácsony meg a hó, és ismét ki lehetett menni a szőlőbe. Ott éreztem magam legjobban és a béna órásnál. Az órásnál egyszerre vált komoran bonyolulttá és csilingelőn titokzatossá a világ, a szőlőben egyszerű volt és szép. Az is, ami-

kor hazafelé mentünk. Mindig azon csodálkoztam, miért növekszik olyan gyorsan a magányos réti fa, és miért billenti meg a templom csonka tornyát. Fejem fölött zúgott a telefondrót. Fülemet rátapasztottam a póznára. Az esti vonat jelezte érkezését. „Anyád jön” – mondta a mamám. Nem tette hozzá, hogy elvisz. Szomorú volt. Gyomorrákban halt meg. De ezt csak később tudtam meg. Akkor már ismertem anyámat. Nem úgy, mint azon a napon. Mik lehettek anyanyelvem első szavai? A csokoládé peremén végigkattognak a délelőtti vonat kerekei. Magukhoz szívják mamám fekete fejkendőjét. Megfagy az eső a talpfák olajos repedékeiben, szétfeszíti a koporsót. Ketten vagyunk a kamrában. „Fütyül a vonat, jön anyu” – mondom illemtudón az idegen aszszonynak.

II.

Az állomásra megyünk. Mind a hárman. Én a mamám kezét kulcsolom, imádságosan. Utolsó útjára kísérem őt. Ő végtelen utamra engem. Az állomás nagyobb, mint a házunk. Mintha futballkaput falaztak volna körbe. Cseréptető. Messziről füst formál fölébe labdát. Közelebbről sűrű lombú nyárfa. Levelei úgy rezegnek, mintha föld alatti kéz rázná csilingelőnek szánt gyermekláncúrként. A vonattól most nem félek. Csak attól, ahová visz. Még látom őt. Szivárványgömbökben megsokszorozva. Az állomásépület lassan megindul visszafelé. Teteje pirosan lemetszi a csilingelő nyárfa koronáját. Már nem integet. Ágaskodom. Miért fordult hátra, hűlt helyem felé. Miért hajtja le a fejét, ahelyett, hogy engem nézne. Összekuporodom a nyitott vonatajtóban. Fölöttem csupa ismeretlen arc. Egymáshoz hajolva beszélgetnek. Szavak kunyhóját formálják körém.

Óriások házai között megyünk. Riasztó meseországban. Emberek, autók, kicsik, nagyok és még nagyobbak, meg sárga vonatok. Egy bácsi... Illetve ember. Merthogy ismeretlen. Szájához emel egy kicsi bohócsüveget vagy micsodát. És beleölti nyelvét. Újra és újra. Megállok. Tátott szájjal nézem. Egy felnőtt. És mit csinál? Nyalakszik, mint a macska. Anyám türelmesen vár. De zavartan. Megyünk. Tovább, előre. A csodába. Hirtelen egy katona veti rám magát a házfalból. Kezében kardot tart. Megrémülök. Nem zuhan rám. Mozdulatlan. A katolikus templom Krisztusához hasonlít. De nincs szakálla. „Ki ez az ember?” – kérdem. „Egy szobor” – mondja anyám. „Ühüm.” „Olyat kérek, amit nyalogatni kell” – szólok meg váratlanul. Anyám megáll egy ajtónál. Hatalmas kőküszöbe van. El ne mozduljak innen. Bemegy. Úgyse mernék. Egy tapodtat sem. A küszöb túloldalán egy bácsi. Mennyire ismerős. Végre valaki, akitől nem félek itt. Előtte egy ládikában cipőpaszták, cipőperklik. Kezében rongy és kefe. Alig magasabb nálam. Mintha térdepelne. Igen, a térdén áll. Nincs cipője. Olyan csizma van rajta, aminek hiányzik az orra. A csizma is rövid szárú. Anyám kilép az ajtón, és a kezembe nyom egy nyalókát. Összeszorul a torkom. Én nem ilyet akartam. Ezt ismerem. Ilyet már kaptam a mezőcsáti búcsúban. Nem merek szólani. Anyám a bácsihoz fordul, és cipőpasztát kér. Látva, hogy pénzt ad neki, felbátorodom: „Mi történt a lábaddal, bácsi?” „Ellőtték a háborúban” – feleli szelíden. Anyám megfogja a kezemet, s alig észrevehetően ránt rajtam egyet. „Ilyet nem illik kérdezni” – mondja kis idő múltán feddőleg. Nem értem, hogy miért.

Erdők között megyünk. Hegyre föl, hegyről le. Nagy orros autón, amit busznak hívnak. Kék színű. Este van. Fekete. Beérünk egy kerítéssel övezett óriási kertbe. A kapuja akkora, mint a gépállomásé. A kapunál ház áll. Nagy. Mint mamám második szomszédjáé. Vagyis most már kicsi. Anyám azt mondja, hogy abban a házban dolgozik. Rámosolyog egy emberre. Az meg énrám. Ő őriz bennünket.

Nem értem, minek ide olyan csósz, aki emberekre vigyáz. Megyünk tovább. Karácsonyfák között. A kertben egy újabb épülethez érünk. „Ez az egyes pavilon” – magyarázza anyám. Hiába. A pavilon meg az egyes miatt. De nem szólok semmit. Anyám belép egy nagy ajtón. Én nem merek. Nincs rajta kilincs. Összevissza csapkod. Se ki, se be. Aztán már csak se-se. Anyám visszajön értem. „Ne ügyetlenkedj!” Egy csupa fehér, nagy terembe érünk. A falon, a magasban kerek, piros óra. Mekkora! Óránk nekünk is volt. De nem ilyen. Ennek forog az egyik mutatója. Kopasztja az időt. Bámulom, ahogy rángatózva araszol körbe-körbe. Mint a tologatós körhinta. Fölriadok. Anyám kérdezi, hogy ismerem-e az órát. „Nem” – felelem, továbbra is a mozgó mutatóba kapaszkodva. – „És ilyet még nem is láttam.” „Ezt villanyáram hajtja.” „Ühüm” – nyugtázom válaszát, anélkül, hogy érteném, amit mondott. Az „ühüm” értelmesebb. „Nem illik azt mondani, hogy »ühüm«”.

Hatalmas templomhoz érünk. Minden templom hatalmas. Ez is. A torony tetején kereszt. Katolikus. Ha buzogány vagy kakas volna rajta, nem volna az. A templom olyan, mintha oldalaihoz egy-egy házat építettek volna. „Itt fogunk lakni” – közli anyám, várva, hogy mit szólok hozzá. „Villámhárító van rajta?” – kérdőzöm hibátlan szabatossággal. Tudom, az igrici templomtorony azért égett le, mert nem volt rajta villámhárító. Anyám megnyugtat. Én azonban, ahogy megkerüljük a templomot és a koromsötétben botorkálunk, félek. „No, megérkeztünk. Vigyázz a lépcsőkre” – mondja anyám. Kulcskorgás. Nem mozdulok. Egy pillanat múlva kivilágosodik. Belépek anyám házába. Nincs se pitvara, se konyhája. A sötét udvarról rögtön a fényes szobába lehet jutni. Szemben fönt a falon piros óra. Ugyanolyan, mint az, amit a nagy teremben láttunk. Az egyik mutatója mozog. Az ajtóban állok. Bámészan. „No, gyere! Bátran – mondja anyám. – Itt lakunk...” „Valamikor a templom sekrestyéje volt” – teszi hozzá inkább magának, mint nekem.

A szobában szekrény, vaskályha, két vaságy, asztal, két szék. Minden fehér. A kályha is. Kivéve az órát. A sarokban egy falra akasztott nagy, fehér tál. Furcsa alakú. Fölötte lefelé hajló, hatalmas kampósszög áll ki a falból. Az óra alatt kép. Egy férfi feje. Círádás aranykeretben. Nézem. Ő is néz engem. Oldalt lépek. Tekintetével követ. A másik irányban teszek ugyanannyi lépést. Arra fordul. „Ő az apád” – hallom a hátam mögött. „Lefekszünk” – mondja kicsit később, amikor éppen leguggolok, hogy lássam, vajon lefelé tud-e nézni a kép. „Mosakodj meg!” „Nincs is vasárnap” – mondom önkéntelen riadtsággal. „Nem baj, lefekvés előtt illik megmosakodni. Egész nap utaztunk... legalább a kezed meg az arcod...” „De hol a lavór?” „Mosakodj a csapnál... Föléred.” Oda-vezet a falon függő tálhoz. Csavar valamit a vastag kampósszegezen, amelyből aztán úgy folyik a víz, mint a csapra vert hordóból. Alátartom a tenyeremet. Mint mikor a szél kifordít egy ernyőt, úgy csapódik körbe a víz. „Nem illik összepancsolni a falat meg a padlót” – hallom a hátam mögött. „Szappanozd be a kezed meg az arcod, és mosd meg szépen.” Lefekszünk. Lesem anyámat, hogy szóljon: imádkozzunk. De néma. Elfelejtette volna? Magam mondom hát a Miatyánkot. Ahogy a mamám tanította. Csak az elejét mormolom hangosabban, aztán mind halkabbra fogom. Az Áment már magamban mondom.

III.

Másnap, ébredés után még nagyobbnak látom a szobát. Anyám közli, hogy amíg ő elmegy reggeliért, ágyban maradhatok. Nem értem. „Nekünk miért nincs konyhánk, miért kell a szomszéd konyhájába járni?” Anyám azt válaszolja, hogy nem a szomszédba megy. Itt minden ember ugyanabba a konyhába jár reggelizni, va-

csorázni és ebédelni. Ez egy óriási konyha. Külön ház. Rengeteg betegnek és dolgozónak főz ételt. Mert a kert, ahol lakunk: szanatórium. Ő most ennek a szanatóriumnak a konyhájára megy reggelért. Most engem be fog zárni, de ne féljek. Mindjárt jön. Ne nyúljak semmihez. Tényleg hamar megjött. Fehér kancsóban kávéhozott, s néhány szelet kenyeret. A kávé ízlett. Mondtam is, hogy jobb, mint amit a mamánál szoktam inni. „Pedig itt több száz liter kávé főznek egyszerre.” „Az mennyi?” – kértem, pedig érzem, hogy nagyon sok. „Az annyi, mintha tíz vagy húsz óriási üstbe csak kávé öntenének” – magyarázza. „Mint a lakodalomban...” „Mint a lakodalomban.” „De ott nem adnak kávé. Akkor ahhoz rengeteg kenyérhajat kell megégetni és belekavarni a tejbe – folytatom. – Honnan vesznek annyi fekete héjú kenyeret?” Anyám arcába nézek... Sokáig csak az ibrik fenekét látom.

„Most elmegyek, hozok neked ruhát. Abban, amiben jöttél, nem mutatkozatsz a szanatóriumban.” „Miért nem?” – kértem értetlenül, mivel mamám a szebbik ruhámat adta rám. Anyám mintha nem is hallotta volna, kijelentette, hogy rögtön szépen összepakolja és elteszi a szekrény aljába őket. Úgy történt. A blúzáat adta rám. A térdemig ért. Most is azt mondta, amit reggeli előtt. Hogy elmegy. Bezár. De most nem azt kellett megígérnem, hogy nem fogok félni, hanem hogy nem nyúlok semmihez. Megígértem. De féltem. A sarokba húzódva lestem, hogy jöjjön. Csikordult a zár. Ő állt az ajtóban. Csomaggal a kezében. Tényleg csodaszép ruhákat terítgetett ki elém az ágyra. Még soha senkin nem láttam olyankat. Sötétkék kötött nadrágot, fehér inget, piros mintás kék pulóvert, csillogó fekete cipőt. Fölvettem őket. Kértem anyámat, vegye le a csap fölül a tükröt: hadd láthassam magamat benne. Szép voltam. „Utazzunk haza a mamához, s mutassuk meg neki az új ruhámat” – fordultam anyámhoz. „Majd karácsonykor” – felelte. „Addig még mennyit alszunk?” – kaptam mohón a válasz után, pedig tudtam, hogy sokat. „Vagy száznegyvenet.”

A sekrestye mögött domb emelkedett. Tompa zúgás morajlott a belsejéből. Anyám azt mondta, hogy a domb: víztorony. És hogy nem szabad fölmennem, mert beleesem. Nem értettem, hogyan lehet beleesni egy toronyba. Arra is kért, hogy a szanatórium minden dolgozójának illedelmesen köszönjek, de senkitől se fogadjak el semmit. Elvitt a boltba, vagyis, ahogy ő mondta: a kantinba. Én útközben mindenkinek illedelmesen köszöntem. Nem értettem, hogy miért járnak többen is nagy köpönyegben és csíkos ruhában. Nekik kicsit félősebben köszöntem. Egy nagy épület előtt megállt egy csodálatosan szép, fekete kocsí. Szépen öltözött ember szállt ki belőle. Odajött hozzánk. Természetesen megilletődötten, tisztelettel köszöntem neki. Merthogy odajött hozzánk. Anyám azt mondta, hogy ő Puskás bácsi, és hogy én is mutakozzam be neki. Megsimogatta az arcomat, és anyámra nézve kijelentette, hogy egészen olyan vagyok, mint ő. Mármint anyám. Csak szőke kiadásban. Ez nem tetszett nekem. Ez a hasonlítás. De jó képet vágtam hozzá, mert közelebből is szerettem volna megnézni az autóját. „Majd máskor” – mondta. Most sietnie kell ebédelni, mert viszi be a minisztériumba az igazgató elvtársat. Abból, amit mondott, csak a *sietnit* és az *ebédelnit* értettem. A *bevinnit* alig-alig. A *kell*-lel nem foglalkoztam. A nagy épületben, amelyik előtt a fekete autó megállt, istálló is volt. Nyitott ajtaján fecskék cikáztak ki-be. Odafutottam. És tovább, túl a küszöbön. Ismerős szag és prüszkölés. Négy ló szuszogott az állásokban. „Ne nyúlj hozzájuk, mert megharapnak” – figyelmeztetett anyám. „Nem kutyák ők” – feleltem, és megsimogattam a pejő orra és szája közötti bársonyt. Ott, ahol a lovak lelke kitüremkedik. Folytattuk utunkat. Megkérdeztem anyámtól, mi volt az a szép arany micsoda Puskás bácsi gallérján. „Sztahanovista-jelvény” – mondta anyám. Majd hozzátette: „Ő a mi büszkeségünk.” „A kocsisoknak is van ilyen jelvényük?” – kérdeztem, sejtve a választ.

IV.

Továbbra is illendően köszöntem mindenkinek. De egyszer anyám megszólalt, és közölte, hogy ennek a néninek nem kellett volna köszönnöm, mert ez beteg, nem ismerjük, s ezután csak annak köszönjek, akinek ő bemutat és ő is köszön. Nem értettem. Bementünk a boltba. Ez azonban nem volt igazi bolt, mert nagyobbnak és fehérebbnek láttam annál, mintha az lett volna. A padlója se fekete olajos deszkákból, hanem szürke kőcsockákból állt. Az asztalon sorakozó cukorkásüvegek azonban ugyanolyanok voltak, mint az igazi boltban. Anyám vett piros málnacukrot. Walter bácsi egy szelet csokoládét is tett hozzá. Igazit. Csak úgy – „az ismeretségért”. Én könnyeimmel küszködve visszaadtam, s némi daccal közöltem vele, hogy köszönöm szépen, de anyukám azt mondta, hogy semmit se szabad elfogadnom idegenektől. Walter bácsit – szerencsémre – nem sikerült meghátrálásra kényszeríteni. Ő már nem idegen, hiszen bemutatkoztunk egymásnak. Tegyek csak el szépen a csokit. Amikor kimentünk, anyám kicsit szemrehányóan figyelmeztetett, hogy nem illik így viselkednem, mert ezzel őt járatom le. Hogy oldja a közöttünk támadt feszült hangulatot, hazafelé elmagyarázta, hogy azok a táblák, azok az írott táblák azt jelzik, hogy a betegek csak addig sétálhatnak. „Miért csak addig?” „Mert nekik a tüdejük beteg, és megfertőzhetik a lakókat.” Ezért nem szabad nekem sem elcsavarognom a ház elöl... „A ház hátul...” – javítottam ki önkéntelenül. Anyám szavába pedig nem illik belevágni – tette hozzá. És idegenekkel se szabad szóba állnom, mert megfertőződhetem.

Ebéd után, amit szintén a konyhából vagyis a konyháról hoztunk, vagyis hordtunk, anyám bejelentette, hogy neki délután dolgoznia kell, s levisz magával a telefonközpontba. Holnap pedig megyünk a Korányi szanatórium óvodájába. Arról se tudtam, hogy mi, de nem mertem megkérdezni. Lefelé mentünkben elhaladtunk

az előtt a nagy ház előtt, amelyben először láttam a piros faliórát. A villamost. A ház mögé kanyarodva kiértünk egy térre, amelyen rengeteg karácsonyfa állt. Ezüst karácsonyfa, mint megtudtam, bár zöld volt. Látványukat egy meseszerűen nagy kapu zárta le. Mellette a ház, amelynek ablakánál este ott ült a bennünket őriző ember. Balra tőle, egy kis hegyen kastély állott. Kisebb, mint az a ház, ahol először a piros órát láttam. A kapu közelében a fenyőfák között fehér szobor. Nem is egy, hanem kettő. Az egyik egy katonáé. De nem olyané, mint az, aki a házból kihajolva le akart kaszabolni. Ez a katona gyámoltalan volt, mint az igrici órás. Igaz, ő nem is volt gyámoltalan. Csodát művelt az idővel: láthatóvá tette. Varázsló volt. Beteg varázsló. A katona azért volt beteg, mert megsebesült. A keze föl volt kötve. Ott ült egy fehér ruhás asszony mellett, akinek a főköttője nem úgy keretezte az arcát, mint a mamámé. Úgy lógott le a fejről, mint valami párnahéj vagy asztalkendő. Nekem tetszett. Szép volt. Az arca. Szelíd. A katona hatalmas bögrét tartott a kezében. Kőbögret. Az asszony meg kancsót. Kőkancsót. A kancsóból víz folyt a bögrébe. Igazi. Nem kő. De mindaddig, míg bámultam, a bögre nem telt meg. Pedig a víz vastagabb sugárban jött a kőkancsóból, mint a mi csapunkból. Álltam és bámultam, mintha én lettem volna a harmadik szobor. Az asszony és a katona kőhalmon állt, vagyis ült. Elég lett volna egy óvatlan mozdulat, s az asszony belécsúszik, belezuhan a kacsáúsztatóba, amely a kőhalmot, mint valami hatalmas kútkáva, körbefogta. Bennebb, a víz közepén álló terméskő tuskóra csőabroncsot húztak, amelyből úgy spriccelt a víz, mint tegnap az én tenyeremből. Készakarva csinálták ilyenre. „Hol vannak a kacsák? Már dél van. Mért nem eresztették még ki őket?” – kérdeztem anyámtól. „Ez szökőkút, nem kacsáúsztató – mondja ő. – És itt nincsenek se kacsák, se libák, se tyúkok.” „Kacsák se? – kérdem hitetlenül. „Azok se. Nincsen semmilyen falusi állat.” „De ló van!” „Az más. Az igavonó...” „Akkor ökör is van?” „Ökör nincs. Tehén sincs. Az

ökör nem tud felkapaszkodni az itteni meredek utakon.” „Akkor honnét a tej?” „A tejet bentről, a városból hozzák. De gyere, mert elkésem.” Mégis ő volt az, aki néhány lépés után megállt. Lehajolt hozzám, és szinte suttogta: „Ma Izsó bácsi a portás. Ő bottal jár, mert fából van az egyik lába. Meg ne kérdezd, mi történt vele! Hogy tudd, elárulom. Ellőtték az első világháborúban.” „Mint azét, akit tegnap láttunk.” „Nem. Azét a második világháborúban lőtték el.” Beléptünk a portásházba. A ház közepén gang húzódott. Folyosó. Egyik oldalt nyílt a portásszoba. Oda kopogtunk be először. Izsó bácsi karosszékben ült. Előtte hatalmas asztal. Az asztal fölött nagy tábla függött. A tábla kampósszögekkel volt kiverve. Némelyikükön kulcs lógott. Amikor Izsó bácsi meglátott minket, fölállt. Előtte azonban lenyúlt a térdéhez. Hallottam, hogy valami kattan. Illedelmesen megmondtam a nevemet. Ő meg, hogy egészen anyámra *ütöttem*. Mire én: nem vagyok *verekedős*. Pedig sejtettem, hogy az, amit mondott, nem az, amit mondott. De nem tettszett, hogy anyámhoz hasonlítanak. Egyszer mamám a szomszéd-asszonnyal beszélgetett. Én, mint mindig, akkor is lestem a szót. Hallottam, hogy mamám többször is így sóhajt föl: az ember így, az ember úgy, az ember amúgy... Rájöttem, hogy magáról beszél. Fölháborított. Miután nem tudtam tovább türtőztetni magam, a szavába vágtam: „Mamám, te miért mondod magadról, hogy ember, amikor te asszony vagy?” Most meg, távol tőle, mindenki azt szajkózza, hogy kiköpött olyan vagyok, mint a lánya. Izsó bácsi is. Pedig ő nagyon okos ember. „Nyolc nyelven beszél” – ahogy anyám a folyosón suttogta. Addig csak *valamiről* hallottam, hogy hét nyelven tud beszélni.

A telefonközpont a folyosó ugyanazon oldaláról nyílt, mint a portásszoba, csak néhány lépéssel odébb. Kredenc állt a szoba közepén. A kredenc felső része tele volt piros gombokkal és aranygyűrűs lyukakkal. A kredenc nagy párkánylapján fehér gombok sorakoztak egymás mellett. A gombok előtt két vonalban fekete büty-

kök álltak ki a fából. Legérdekesebbek a vastag, tompa cipészárak voltak. Ezekkel ugyan semmit se lehetett kiszúrni, de bele lehetett dugni a kredenc felső részén sorakozó lyukak bármelyikébe. (Persze nem összeviszsa, mint később megtudtam.) Amikor pedig megértettem, mik is pontosan azok az általam első pillantásra cipészáraknak vélt izék – telefondugók –, akkor már tudtam, hogy valóban ki is lehet velük szúrni... A lámpát. Igen, a lámpát. Ha ugyanis valaki türelmetlen volt, verte a telefont. Csapkodta. Valahol. Nem az Óperenciás-tengeren is túl. Hanem dühében... A düh mindenre képes: még lámpát villogtatni és a műszerszekrényt kattogtatni is. Ilyenkor anyám, akinek előbb ötven, majd a szanatórium és a szocializmus fejlődésével százötven mellékállomást kellett kezelnie (pontosabban: a százötvenet már kettejüknek kellett volna, de erről főnökei megfélemliztek, vagy mit se tudtak, s ő is csak nyugdíjas korában szerzett tudomást arról, hogy évtizedeken át két ember helyett dolgozott – egy fizetésért; jobb lett volna, ha ezt sohasem tudja meg), ha éppen más vonalakkal vagy egy nejlonharisnya félig felszedett szemével volt elfoglalva, vagy netán felbosszantotta az arcátlan türelmetlenség (kivéve az igazgatói, gondnoki, párttitkári türelmetlenséget; az természetes volt bármely mennyiségben), mert egyeseknek más dolguk sincsen, mint hogy reggeltől estig telefonálnak – egyszerűen „kiszúrta” a fénysorompószerűen villogó állomást. Vagyis a telefondugót beledugta a fel-felpirosuló lámpa alatt aranyló-feketéllő lyukba. Ha azután nem húzta maga felé a dugóval egy vonalban lévő külső bütyköt, karocskát, amely olyan volt, mint a később boltban látott játékvasút váltóállító karja vagy a *2×2 néha 5* című film vitorlázórepülőiben a botkormány kicsinyített mása, akkor a telefonálni szándékozó már hiába verte a kagylót, és hiába tépte a haját, a lámpa nem villogott, s a műszerszekrény gyomra se korgott úgy, ahogy csak a telhetetlen gépek gyomra tud korogni. Amikor a nyelvtudásom árnyalt lett, ha olyan nem is, mint Izsó bácsié, elmondhattam: „Anyám a villogó lámpa alapján *kiszúrta*,

hogy hol verik eléggé el nem ítéltető türelmetlenséggel a telefonkészüléket, erre *kiszúrta* az állomást, s jól *kiszúrt* azzal, aki vele akart *kiszúrni*.” Az volt a legmulatságosabb, ahogy ez a suszterár egy ormóttanul vastag cipőfűzőben folytatódott. Ennek a suszterárnak a vége bele volt kötve a gép belébe. Úgy véltem, azért, hogy el ne lopják. A telefonközpont falán – nem értettem, miért hívják a szobát telefonközpontnak meg a szoba közepén álló kredencet is telefonközpontnak: telefonközpont a telefonközpontban – kép lógott. Ugyanolyan cirádás aranykeretben, mint az apám. De ez színes volt, és egy kopasz embert ábrázolt. Nézem, ő is néz engem. Oldalt lépek. Követ a tekintetével. Ki lehet? Csak nem a nagyapám? De hát az a mamám ura volna. Az pedig régen meghalt. A másik irányba lépdelek. Akkor meg arra fordul. Vagy a pesti nagyanyám ura volna? Vagyis a nagyapám volna. De a pesti nagyapámat még sohasem láttam, ezt pedig mintha már láttam volna. De hol? Igriciben? És ott is képen? „A pesti nagyapámhoz mikor megyünk el?” – kérdezem a kipányvázott suszterárákkal foglalatostkodó anyámat. „A pesti nagyapád meghalt, még a háború előtt. Akár az igrici nagyapád.” „Akkor ők még Izsó bácsinál is öregebbek volnának, ha élénének, mert Izsó bácsinak az első világháborúban lőtték el a lábát.” „Ne olyan hangosan, te...” – veti oda anyám, s máris hallom: „Tessék parancsolni! Nem, nem tudom adni az elvtársat. Kis türelmét kérem.” „Nem az első, hanem a második világháború előtt.” Nem értem pontosan, de megkönnyebbülve kérdek: „Akkor ki az a kopasz a falon?” „Az nem kopasz... jaj, nem az elvtársnak beszélek, az elvtársnak máris kapcsolom a személyzetis elvtársnőt... az nem kopasz, te, hanem Rákosi Mátyás elvtárs! És nehogy valaki előtt is olyat mondj róla, hogy kopasz... Foglalt, nem tudom adni... Ő jó ember... Még mindig mással beszél... Az ország vezetője... Tessék letenni... Ő mondja meg, mit és hogyan csináljunk... Máris csengetem...” „Akkor ő kisbíró. Az ország kisbírója.” „Igen, az. De nehogy valakinek azt mondd róla, hogy kisbíró. Azt illik tudni ró-

la, hogy ő mindnyájunk szeretett vezére. Atyja... Máris adom... Vagy ne mondj inkább semmit... Nem, házon kívül van... Nemso-kára iskolába mész, és ott majd tanultok róla... Oxigénpalackot? Adom az ügyeletes műtöst... A tanító nénitől megtudod, mit kell róla mondani... és hogy ki ő.” Amíg ezt anyám egy szuszra elmondta, rengeteg lámpa gyulladt ki a kredencen, s iszonyatosan korgott a szekrény gyomra. Bejelentettem anyámnak, hogy unatkozom, s kimegyek az ugrálós kúthoz. Már indultam is. Anyám megállított. Előbb meg kell kérdeznem, hogy: „Anyukám, kimehetek-e a szökőkúthoz?” Vagy: „Anyukám, szeretnék kimenni a szökőkúthoz.” Ezalatt még több lámpa parázslott föl a kredenc falán. Végül kérésem nélkül is szólt, hogy menjek ki a szökőkúthoz. De nem a szobros kúthoz akartam menni – ki, hanem Izsó bácsihoz – be. Jobban érdekelt az ő térde kalácsa, térde kalácsa kattánása, mint a telefonkattogás. Ám amikor én nyitottam rá ajtót, nem állt föl. A portásszoba kisablaka fölött is nagy piros óra függött. Mutatója ugyanúgy araszolgatott körbe-körbe, mint a mienké otthon. Meg az egyes paviloné. Az óra alatt aranykeretes fénykép függött. Benne egy szép bajuszos ember, hátrafésült, dús fekete hajjal. Jobban tetszett, mint az országos kisbíró... a telefonközpontban. Már nem is csodálkoztam azon, hogy visszanéz rám. Oldalt lépek, tekintetével követ. A másik irányba kuburcolok. Akkor meg arra fordul. Leguggolok. Még oda is le tud nézni. „Tudod-e, ki az?” – hallom Izsó bácsi hangját. „Nem.” „Pedig az az ember a te apád.” „Az enyém ugyan nem... – fordulok felé kissé rosszálló csodálkozással. – Az enyém eltűnt a háborúban... a másodikban...” „Ő mindnyájunk apja. Ő Sztálin. Nem hallottál róla?” „De hallottam. Sztálin egy virág... orgona... vagy gyertya... Nálunk a mamánál csak a Jézuska volt kitéve a falra... Meg az angyalok... Azoknak is csak a feje meg a szárnya... Emberek nem. Senki!” Izsó bácsi látható meglepődéssel simogatta meg az arcomat. Jóságosan. Ez engem szerfelett felbátorított, és elhatároztam, hogy előhozakodom azzal a kéréssel,

amely pulimód a portásszobába terelgetett. Mély lélegzetet vettem: „Izsó bácsi, mutassa meg a lábát... De azt, amelyik fából van.” És csodák csodája, nem omlott össze a világ. Izsó bácsi ugyanolyan kedvesen mosolygott tovább, mint amikor az arcomat megsimogatta. Lehajolt, és felhúzta a nadrágja egyik szárát. És láttam a rózsaszínű lábat. Olyan volt, mint egy akkora babáé, amelyet még sohasem láttam. Mert Izsó bácsi nem baba. Hogyan lehetett volna az, amikor ő férfi. Babalában is cipő és harisnya volt. Ugyanolyan, mint az igazin. A térde meg? Mintha két kéménycsőbe fogtak volna egy labdát. Rózsaszínű kéménycsőbe, amilyenell az angyalok fűtenek. „No, de a végén még Sztálin is meglátja” – vált tréfásan riadtá az arca, és leeresztette a nadrágszárát. Mindnyájan mosolyogtunk. Ő is, én is ... és Sztálin is.

Valahogy eltelt az idő estig. A valahogy persze azt jelenti, hogy lassan. De nem egészen. Lassan is meg gyorsan is. Valahogy. Anyámnak beadták a vacsorát a telefonközpontba. Azok, akik a konyhán dolgoztak, s munkaidejük lejártával hazamentek a faluba. Budakeszire. Mert azt tudtam, hogy az az utca, amelyben a szanatórium volt, középen kettéhasadt. Az egyik fele még Budapesthez tartozott, a másik fele a vele határos Budakeszihez. És ez tetszett nekem. Rögtön elhatároztam, ha légközelebb kimegyünk, úgy lépegetek, hogy az egyik lábam a városon lesz, a másik meg a falun. Miközben hazafelé készülődtünk, anyám tudtomra adta, hogy noha késő van, be fogunk menni a gondnok bácsiékhoz, mert szeretnének látni engem. Telefonáltak, hogy hazafelé menet feltétlenül nézzünk be hozzájuk. Az egyes pavilonban laktak. Így rövidesen szépen be fogok mutatkozni a gondnok bácsinak, a feleségének és a gondnok bácsi nővérének, Irénke néninek. Irénke nénivel kicsit hangosabban kell beszélni, mert nagyothall. Tudom-e, mit jelent az, hogy nagyothall? „Gondolom, azt, hogy süket – mondtam. – Merthogy hangosan kell vele beszélni. Mint Vírág Mihállyal a mamámnak. Márpedig rá azt szokták mondani,

hogy süket, mint a nagyágyú.” Anyám zavart riadalommal jegyezte meg, hogy még be se tettük a lábunkat a gondnok bácsiékhoz, én máris illetlen vagyok. És nehogy eszembe jusson megkérdezni Irénke nénitől, miért hall nagyot, mert már azt is tudja, mire kértem meg szemtelenül Izsó bácsit. Még szerencse, hogy nem haragudott meg. Egyébként restelkednie kellene... Miattam. „Mért, miért hall nagyot?” – kérdeztem őszinte kíváncsisággal, sejtve a rendkívüli válasz lehetőségét. „Megmondom, hisz már nagyfiú vagy... Megmondom, nehogy véletlenül eszedbe jusson megkérdezni. Irénke nénit meg akarták ölni... Gonosz emberek... A Duna-partra vitték, és puskával lőttek rá. Nem őrá egyedül. Sokukra. Őt nem ölte meg a sortűz. Combos találta egy golyó. És belezuhant a vízbe, a jégtáblák közé. Mert tél volt. És ő belekapaszkodott egy jégtáblába. És partot ért. Megmenekült. De a füle nem gyógyult meg. A fegyverropogástól beszakadt a dobhártyája.” Amikor anyám ezt mesélte, nem nyúlt azokhoz a fekete büttykökhöz, amelyek olyanok voltak, mint a puskaravasz, pedig több lámpa is kigyulladt. Bár korántsem annyi, mint délben. Mert este volt. De még nem kapcsoltuk fel a villanyt. A félhomályban, amelytől mindig sírhatnékom támadt, megéreztem, hogy Irénke nénitől tényleg nem szabad semmit kérdeznem, mert én nem tudtam se úszni, se korcsolyázni. Egyszer láttam az utcánkban egy katonát, akin sisak volt meg puska. És tényleg félelmet keltett, amerre megfordult, pedig azért jött, hogy megvédjen bennünket, mert az oláh cigányok az erdőn megöltek egy olyan kisgyereket, mint én, s a holttestét bedobták a vályogvetőgödör vizébe. Mások azt mondták a mamámnak, hogy azért van ott a katona – kezdetben több is –, mert hatalmas luftballon ereszkedett a faluszéli akácosra. Napnyugat felől jött. Mégsem úgy, mint a bölcsek. A gonosz óriások léggömbje szörnyű volt. Amerikai. Még a madáríjesztők is nyavalytörösök lettek a láttán, és a fiókák meghaltak a kalapjukban. Mert mérges gáz volt benne, hogy megöljék a falu

lakóit. A katonák meg iratokat kerestek, repülő iratokat, röplapokat. Meg viharkabátokat. Mert a vakmerőbb falusiak kisebb-nagyobb anyagot vágtak ki a léggömbből, és viharkabátot varrtak maguknak. E kabátokkal vihar idején levegőbe lehetett emelkedni. A mérges gáz, a mérgezett iratok meg a viharkabátok miatt vigyázott ránk katona. Anyámtól azért, kicsit megszeppenve, megkérdeztem, miért bántották azt a nénit. Miért akarták megölni? És anyám azt mondta, hogy azért, mert zsidó volt. „Volt.” De hiszen Irénke néni még él. Vártam, hogy megkérdezze, tudom-e, mi az. Nem kérdezte. És én nem kértem, hogy kérdezze meg. Eszembe jutott az a két lány. Nálam nagyobbak voltak. A szomszéd faluban laktak. Ott, ahol a két nagynéném, Zsanét néni és Erzsi néni. A búcsúban láttam őket. Egymás mellett álltak. Szorosan, de kissé elfordulva egymástól. Valamit nézhettek, de mindegyikük mást. Hosszú fekete hajukat egymásba kuszálta a szél. Szépek voltak. Amikor Hófehérke meséjét hallgattam, mindig ők jutottak eszembe. Iker-Hófehérkék. Valószerűtlenné tették az igazi halálát. Később, amikor a pesti nagyanyámnál, aki Érden lakott, a Tolnai Világlapját lapozgattam, az egyik színes borítón őket ismertem fel piros ruhában. De amikor elolvastam, mi van a kép alá írva, csalódnom kellett. Azt tudtam meg, hogy az összenőtt sziámi ikrek férjhez mennek. Azok a lányok ott a búcsúban olyanok voltak, mint az össze nem nőtt sziámi ikrek. Szépek és feketék. És kiskoromtól fogva nekem úgy tetszett, ha egy lány fekete, akkor az már szép is. Amikor azt olvastam Winnetou-ról, hogy kékesfekete haja lobogott a szélben, zavarba jöttem. A továbbiakban már mindegyre lánynak láttam Winnetou-t... Azóta se olvastam végig a könyvet. Irénke néni nem volt szép. Se fekete. Öreg volt. Öregebb, mint a pesti nagyanyám. De azok a lányok, amellet, hogy feketék, valóban szépek is voltak. Róluk mondták, hogy zsidók. És ez a szó nekem attól fogva azt jelentette, hogy szép és fekete. És most a *szép-és-fekete*, egyetlen szóként, Irénke nénivel együtt

belezuhan a Dunába. Felvillant előttem, ahogy csuklóban behajló kezével, mint csáklyával, belekapaszkodni próbál a jégtáblába. Jégtáblát, oszlop alakút, láttam a mészárosnál a jegesszekrényben. És a szomszédnál a jégveremben. Olyanok voltak, mint az építőkockák. Mégis pontosan el tudtam képzelni a zajló folyó metszően tovahullámzó, veszedelmes, összevissza alakú jégtábláit. A szó, a *szép-és-fekete* összeszabdalt kezével és arcával és véres hajával, nem tudja magát tartani, és elmerül a vízben, mint ahogy én is majdnem elmerültem a faluszéli vályogvetőgödör vizében... De valaki kihúzott... És én nem nyúlhattam a szó után, mert meg kellett ígérnem, hogy nem kérdezek semmit. Megígértem. És nem kérdeztem...

V.

Anyám ismét elvitt a kantinba, és ismét találkoztunk a fekete kocsi-
val meg a sofőrjével, akinek aranycsillagos a gallérja, mint Sztálinnak. De Sztáliné nagyobb volt a képen. Legalábbis nagyobb-
nak láttam. Most éppen nem ki-, hanem beszállt a kocsijába, és mivel az volt a titkos vágyam, hogy egyszer beültessen a kormány mögé, fel szerettem volna hívni magamra a figyelmét. Híz-
legni akartam, de anélkül, hogy ezt észrevegye. Valami nagyot mondani. Ezért még mielőtt becsapta volna az ajtót, messziről köszöntem neki. Szinte üvöltöttem. Hogy meghallja: „Csókolom, Vadász bácsi.” Nagy nevetés volt a válasz. Nem ő nevetett, hanem a műhely előtti satupadnál dolgozók. Ő becsapta az ajtót, és kocsijával elviharzott. Anyám pedig kissé pironkodva mondta, hogy nem illik ilyen messziről, ráadásul üvöltve köszönni... És különben se Vadász, hanem Puskás. Amikor elértünk a kantinba, lestem, hogy Walter bácsi odacsúsztatson egy csokit... Csak úgy, az ismeretsé-

gért. Én bizony elfogadom. Azért is... De se csokit, se cukrot nem kaptam. Ismeretlen ízekben lett részem. Igaz, nem csak úgy, az ismerettségért. Amit kaptam, téliszalámi volt. Kicsit titokzatosan mondta, szinte súgta anyámnak, hogy *jött*, és lemérjen-e tíz dekát. Anyám kissé vonakodva csak öt dekát kért. Akkor láttam először ilyen vastag kolbászt. Mintha lisztben hengergették volna meg. Walter bácsi olyan vékonyra tudta szeletelni a szalámit, hogy még az öt deka is – a cukor alapján tisztában voltam vele, hogy az nem sok – soknak látszott. A szalámi körüli hókuszpókuszból arra következtettem, hogy finom. Nem csalódtam. Otthon egy vastag karéj kenyeret vajjal megkent anyám, rátett két szelet szalámit. Addig soha életemben olyan finomat nem ettem. Kijelentettem, hogy ettől kezdve cukor helyett is téliszalámit kérek. Jobb, mint a kacsaszír volt. Kicsi koromban. Amikor még Igriciben laktam, és bömböltem, hogy kacsaszíros kenyeret kérek, csak akkor kaptam – de akkor mindig –, ha Károly bácsi: anyám meg Erzsi néni bátyja és Zsanét néni öccse nálunk volt. Ő a karéj kenyeret a konyhai lócán álló vödör vízbe mártotta. Egy villanásra csak, hogy a kacsaszír aranyával csillogjon a tejeje. Elégedetten majszoltam. A téliszalámi helyett hiába tett anyám nyáriszalámit a vajás kenyérre. Már nem lehetett becsapni.

Néhány nappal később anyám egyáltalán nem vitt le a telefonközpontba. Délután is későn, csak estefelé kellett lemennem. Én vittem le neki a vacsoránkat. A konyháról, amit így belülről is szemügyre vehettem. Félig. Hatalmas kádakban főzték az ételt. Olyan felemelhető fedelük volt, mint Laci bátyám pipájának. Amikor első alkalommal „tálaltak” nekünk, láttam, hogy az asztalon szép piros almák sorakoznak. És nekünk nem tettek almát az ételhordónkba. Szóltam, hogy kérek szépen almát is. Adtak. Szóltam, hogy még kérek, mert ketten vagyunk. Ezt nagy büszkén meséltem anyámnak. Mármint hogy mennyire résen voltam. Anyám meg nézte az étlapot, s szemrehányóan közölte, hogy alma csak a betegeknek járt volna, s hogy ilyet többet ne tegyek... Ne járassam le

őt. Nyomban telefonált a konyhára, s hallottam, ahogy sopánkodik: „Jaj, milyenek ezek a gyerekek!”... pedig csak egyedül voltam. Azt is mondta, hogy mindjárt felküldi velem az almákat. De mégse kellett. Megettem. Előbb az egyiket. Aztán a másikat. Lelkifurdalás nélkül. Ez volt az első szanatóriumi zsákmányom. Almáért mindenre képes voltam.

Játékaimat nem hozhattam el. Se az uborka-, se a kukoricaszárteheneket. De a cérnaguriga traktor, ürgejárom meg a karosszékből készített szánkóm is otthon maradt. Igaz, nyáron mi szükségem lett volna szánkóra? De a játékra igen. A kápolna tövében, ahol a mi időnkben sose tartottak misét, mert bútor- meg gyógyszerraktár volt, téglát találtam meg palát. Többet is. Házat építettem. Emeleteset. Még lépcsőt is csináltam hozzá. Vesszőből meg drótból. Igaz, jobban hasonlított létrára, mint lépcsőre. Amikor anyukám meglátta, rákérdezett, hogy ezt az emeletes házat, ugye, magunknak építettem. Mondtam, hogy nem, mert ez kaszárnya. Néhány nap múlva csodálatos játékokkal lepett meg. Katonákkal. Három agyagkatonával. Az egyik tisztelgett, a másik szuronyos puskával rohamozott, a harmadik hasalva lőtt. A tisztelgő katonát azonnal elneveztem kapitánynak, és ráállítottam a kaszárnya tetejére. Büszkén újságoltam, hogy ezek szovjet katonák. Éppen az előző napon lapozgattam egy könyvet, amire azt mondták, hogy újság. Képeket kerestem benne, de alig találtam. Viszont a lap tetején a nagybetűs sorok mellett láttam egy rajzot, ami tetszett. Egy tank jött félig felém, s mellette katonák futottak. Úgy, ahogy a szuronyos puskával rohamozó agyagkatona. Látszott rajta, hogy szalad, pedig a valóságban állt. A rajzos katonákon is látszott, hogy állnak és szaladnak. És a sapkájuk is olyan, mint az agyagkatonáké. Megkérdeztem anyámtól, hogy mit jelent a nagybetűs sor. *A Nagy Honvédő Háború története* – azt. És megtudtam, hogy azok a tank mellett rohanó, rohamozó katonák szovjet katonák. Az enyéim is azok lettek. Szovjetek. Azt is nyomban megkérdeztem, hogy az én apám

milyen katona volt. Sejtettem, hogy magyar. Mégis azt szerettem volna, ha anyámtól azt hallom, hogy szovjet. S rá is kérdeztem, hogy miért nem az. „Azért, mert apád magyar volt, a szovjetek pedig oroszok.” Ez meghökkentett. Én azt gondoltam, hogy a kettő nem egy. Illetve nem is kettő. Kettő és fél. Majdnem három. Mert azt majdnem pontosan kikövetkeztettem, hogy a ruszki meg az orosz az csaknem ugyanaz. (Némi zavart csak az oroszlán jelentett, mert én – mint minden gyerek – oroszlánynak gondoltam. Egy Orosz nevű igrici családban volt négy lány. A legények rendszeresen fogadtak a kocsmába betérő idegenekkel, hogy tíz percen belül mutatnak nekik négy oroszánt, Orosz lányt. Mindig megnyerték a fogadást.) Az öregek ellesett beszélgetéseiből jöttem rá erre az azonosságra. Leginkább a mamám szavai keltek segítségemre. Gyakran elmesélte, hogy volt egy nagy komondora. Hamis. Jó házőrző. Bizonyosság rá, hogy lelőtte egy orosz katona. Máskor meg: lelőtte a ruszki. Ritkábban: lelőtte egy szovjet komangyir. Pedig a szovjetek szabadítottak fel bennünket. Tudtam. Később erről sokat tanultam. De odahaza is mondták. Ha kérdeztem. Én tehát kezembe vettem a három agyagkatonát, és anyám arcába néztem, amely ilyenkor mindig gondterheltebb volt, mint máskor. A kérdéseimtől félt. Illetve nem tudta, hogy féljen-e tőlük vagy sem. Tudtam, hogy ha kérdés helyett kéréssel hozakodom elő, azt biztosan teljesíti. „Nem baj, ezek akkor is szovjet katonák – mondtam határozottan. – De kevesen vannak, vegyél még hozzájuk, hogy tudjak velük harcost játszani.” Számításom bevált. Anyám sietve megígérte, hogy kapok még katonát... Ha szófogadó leszek. Úgy nem kunszt kapni.

Végre megtudtam, mi az a nyelvtölgötös micsoda, ami nem nyalóka, hanem annál is azabb. Amikor az iskolába mentünk beiratkozni, a falu közepén, ott, ahol az autóbusz-végállomás volt, az egyik házból láttam kijönni egy embert, aki ugyanúgy öltögette egy kis sárga hegyes bohócsüvegbe a nyelvét, mint az, akit Pestre ér-

keztemkor a kardot tartó katonás utcában megcsodáltam. Már tudtam, hogy azt az utcát Sztálin útnak hívják. Akkor az a kardot tartó katona, akiről azt hittem, hogy le akar kaszabolni, nem más, mint Sztálin – gondoltam. Bementünk a cukrászdába fagylaltot venni. Kisadagot. Ötvenfilléreset. Málnaíze volt. Anyám tanácsa ellenére többször beleharaptam a kisadagba, de megsütötte a fogamat meg az ínyemet. Aztán nyalni kezdtem, mint sót a birkák. Annyira ízlett, hogy visszafelé is vettünk egy kisadagot. Ennek csokoládéje volt. Miért hívták akkor ezt is kisadagnak? Egy kert mellett vezetett az utunk. Akkora szobrot még sohasem láttam. Két katona szobrát. Az egyik puskát tartott a kezében, és be volt kötözve a homloka vaskendővel. (A szanatóriumi katonának a keze volt felkötve – kőkendővel.) A puskás katona szabad kezével bajtársát tartotta. Annak a kezében nem volt semmi. Biztosan összeesett volna, ha társa nem tartja meg. Látszott, hogy haldoklik vagy már meg is halt. Egyszeriben nagyon szerettem volna, hogy ilyen agyagkatonáim is legyenek: haldoklók. De csak olyanok, akiknek ugyanolyan a lábuk, mint a szobroké. Mert ilyen csudát még sohasem láttam. Bakancsot viseltek, de fölötte az egész lábszáruk kapcába volt tekerve. Térdig. A katonák alatt, a köpadkán vaslámpa függött. De nem égett benne örökmécses, mint a templomban. Mielőtt bármit kérdeztem volna, anyám sietve elmondta, hogy ezek magyar katonák, akik az első világháborúban harcoltak. „Mint Izsó bácsi?” – nyugtáztam elégedetten a szavait. „Meg mamád testvére, Laci bácsi. Tudod, hogy ő sántít?” Tudtam, mert láttam. Zsanét néni mesélte, hogy Bukovinában, a fronton közvetlen mellette csapott le egy gránát. Mint az énekben. A szilánkok összeroncsolták a lábát, de nem halt meg. Azóta hittel vallja, hogy ő akkor ott egyezséget kötött a halállal... A halál ígéretet tett neki, hogy most már nyugodt lehet: nagyon sokáig nem fog érte jönni. Nem úgy, mint a mesében a reggelenként rászedett halál: mindig másnap. A szótartó halál nem türelmetlen. Nem kopogtat nap mint nap Laci bácsi házának ajtaján. Majd csak élete vé-

gén. Az élet pedig mindenkinek örökkévalóság, ha mennyország nem is. Igen, a gránáttölcsér szélén könyöklő halál megígérte az eszméletét és vérért vesztett Laci bácsinak, hogy hosszú életű lesz a földön. Az lett. Sántán. „Úgy kell neki” – tettem hozzá durcásan, érezve, hogy illetlen, amit mondok. Mindig arra biztatta a mamát, hogy csapja földhöz azt a békaporontyot... Mármint engem. Mit cipelteti magát mindig, nagy ló létére. Egyszerre csúfolt ebihalnak, békának és lónak.

VI.

A beiratkozás padokkal teli teremben folyt. Minden padban egy felnőtt ült, mellette gyermek. Volt olyan pad, ahol két felnőtt és középipűt gyerek. Gondoltam, ha ez mindig így lesz, vagyis anyám mellett fogok ülni, akkor nem olyan félelmetes az iskola. Hiába ijesztgettek vele. Velünk szemben, egy becsukott, nagy fekete ablak előtt és ormótlan, láb nélküli asztal mögött, amely inkább a sublód hátsó felére hasonlított, egy asszony ült meg egy ember. Az ember szemüveget hordott. Rá mondták, hogy az iskola igazgató bácsija. Természetes, hogy pápaszemes volt, mert a szanatórium igazgatóját is láttam messziről, és ő is okulárét viselt. Merthogy igazgató. Az asszony volt a tanító néni. Időnként mondott egy nevet, mire a padból felállt egy szülő, és odaadott egy kis könyvet a tanító néninek, aki lapozgatta, nézegette, majd körmölt, s olykor kérdezett valamit. Aztán azt, amibe írt – akkora volt, mint egy vékonyabb templomi Biblia –, odaadta az igazgató bácsinak, s ő is írt bele valamit. A fekete ablak fölött, amire azt mondták, hogy tábla, kép függött. Nem ábrázolt senkit. Senki apját. Senki kisbíróját. Búzakalászt keretezett, amely viszont egymáson átvett sarlót és kalapácsot ölelt – tetejében sugárküllöket lövellő csillaggal. A csil-

lag másmilyen volt, mint Puskás bácsi gallérján. Nem arany, hanem piros. A búzakalászfonat nemzetiszín szalagból nőtt ki, amely kétoldalt lépcsőkben ereszkedett alá. Nekem az első szempillantásra megtetszett, és csak azért nem kérdeztem meg anyámtól, hogy miért más és mégis majdnem ugyanolyan, mint az a címer, amit a borbélynál láttunk egy óriási országot ábrázoló térkép sarkában. Ezen a térképen is volt egy csillag, amelyet Moszkvának hívtak. Olyan vonalakat sugárzott körbe-körbe, mintha nap lett volna. Pedig csillag volt. Azt mondták, hogy az a rettenetes nagy ország, amely mellett Magyarországot észre se venni, a Szovjetunió, ahol élni nagyon jó. Moszkva a fővárosa, és nagyobb, mint egész Magyarország. És csillag alakú. Fűrésztem a térképet, volt rá időm, mert ott ücsörögtem a borbélynál vagy két óra hosszat, várva, hogy leteljen a mindig-öt perc, s a csillagot, mint valami társasjátékban, gondolataimmal taszigálva Magyarországra csúsztatam. Tényleg teljesen befedte. Semmit se kérdeztem anyámtól, mert nyikkanni se mertem. Amikor felállt, mert az én nevemet mondták, nem akartam elengedni a kezét, s így kénytelen volt engem is kivezetni az asztalhoz, amely szerencsére eltakart. Nem láttam se a tanító nénit, se az igazgató bácsit, csak a fekete ablak felső részét meg a búzakoszorús címet. Búzavirág-koszorús címet akartam mondani, de nem volt az. Csak akkor szólaltam meg, amikor kérdezték, hol születtem, s anyám azt mondta, hogy Budapesten. Akkor én, anélkül, hogy akartam volna, határozott hangon közbevágtam, hogy Igriciben. Hirtelenjében csak annyit láttam, hogy az asztal szélébe belemarkol nyolc ujj, s nem tudom, hogyan, mintha elvarázsooltak volna, közvetlen fölöttem megjelent két szemüveg – illetve egy szemüveg, de mégis kettő –, egy orr – de két orrlyuk, egy bajusz, tulajdonképpen az is két részből állt – meg egy szájjal. Mindegyik egészen nagy volt, és együttesen eltakarták a búzakalászos címet. És akkor már nem mertem mondani, hogy Igriciben, amikor anyám megismételte, hogy Budapesten.

Visszafelé, amikor a másik ötvenfilléres fagyaltot nyalogattam, de nem úgy, ahogy háztetőn a kandúr nyalakszik, megálltunk egy nagy kertes ház előtt. Nem értettem, anyám miért ácsorog hosszasan elgondolkodva... Aztán megszólalt, de mintha nem is nekem mondta volna, amit mondott. Hogy ebben a házban lakott albérletben. Kintről, az udvarról kellett vizet vinnie a szobájába, amely kicsi volt és fűtetlen. Ezért nem tudott korábban magához venni. De ez a ház nagyon tetszett nekem. A kápolnánál ugyan kisebb volt, de a mamám házánál nagyobb, és cseréptetős. És a kápolna különben se háznak épült, hanem templomnak. Följebb, de nem a bal, hanem a jobb oldalon elhaladtunk egy ház mellett, amelyre anyám azt mondta, hogy villa. „Itt lakik Sziklai Sándor. Egy nagy katona. Őrnagy.” „Hős?” – vágtam közbe izgatottan. „A Hadtörténeti Múzeum parancsnoka” – fogta suttogóbbra a szót anyám, s én önkéntelenül lábujjhegyre ágaskodtam, s úgy mentem tovább, arra következtetve anyám utolsó szavaiból, hogy a múzeumparancsnok több, mint a hős. Eszembe jutott, hogy tényleg láttam a ház előtt... nem is a ház előtt, hanem vele egy vonalban állni egy világosbarna vagy sötétsárga személykocsit. Katona vezette, s éppen egy másik katona szállt be, de nem a sofőr mellé, hanem a ház felőli oldalon hátulra. Anyám még azt is elmondta odébb, de még mindig suttogva, hogy Sziklai Sándorék egyszer valamilyen um-ra végződő sivatagban... A Punktum sivatagban harcoltak a fehérgárdisták ellen. Kérdeztem, tevéken-e, de anyám azt mondta, a történetben nem az a lényeg, hanem az, hogy elfogyott a vizük, és egy idő után kénytelenek voltak a saját pisijüket inni. Ez engem nem tudott megrázni. Megrázkódtatni. Nem rázkódtam össze tőle. A bögréből szürcsölt tevehúgy gondolatától. Inkább az izgatott, hogy ennek dacára ők győztek-e. Anyám megnyugtatót, hogy igen.

Én nagyon jól megvoltam a téglákból és palatáblákból épített laktanyámmal meg a katonáimmal. Szót fogadtam. El se mozdultam a ház elől, helyesebben a ház hátul, még pontosabban: a szo-

bánk elől. Egészen pontosan a szobánk elől, ami régen sekrestye volt. Egy ideig a víztoronyra se mertem fölmenni. Különösen azután nem, hogy anyám barátnője, egy szemüveges doktornő, aki a víztoronyra járt napozni, de nem ezért hívták Vízynék, elmesélte, hogy valaki nyitva hagyta az aknatetőt, s egy nyúl beleesett a vízbe, s ott oszladozott napokon, heteken át. Néhány héten keresztül az egész szanatórium abból a kólis vízből ivott. Az aknatető annyira zavarba hozott, hogy elfedte a kólis víz riasztó titokzatosságát. Mert az akna olyan, mint a bomba. Robban. Megfordult a fejemben, hátha rólam van szó, hátha tudják, hogy mi a tervem. S előre tudják, hogy elfelejtem visszacsukni az aknatetőt. Hogy eltereljem magamról a gyanút, nagy garral rohamra indítottam a katonáimat. Mind a hármat: a rohamozót, a tisztelgőt meg a hasalót. Ugyanis többet azóta se kaptam. Huszárról meg kis dzsipről álmodoztam. Anyukám közölte velem, majd ha jól tanulok, akkor kapok katonát. Mégsem vártam az iskolakezdést, amely a beiratkozás napjától fogva mind gyorsabban közeledett. Ráadásul életem igazi szabadságának utolsó napjait begyulladt torokkal töltöttem el. A mértéktelen kisadagok miatt – mint anyám mondta. Levitt az igazgató bácsihoz, hogy vizsgáljon meg. Én persze nem tudtam, mitől félek jobban, a vizsgálattól-e vagy tőle. Amikor anyám megígérte, hogy nem kapok oltást, megembereltem magamat. Annyi baj történt csupán, hogy amikor az igazgató bácsi beledugott egy cipőkanalat a számba, ráköhögtem. Ő meg elfordította a fejét. Anyám restelkedett és szabadkozott miattam... A köhögésem miatt.

Egy szó, mint száz: nem mozdultam el a lakás elől. Így a szanatóriumi gyerekek jöttek hozzánk. Nem mindegyik. Először Attila meg Ferike. Testvérek voltak. Apukájuk a portán dolgozott. Nem Izsó bácsi volt az, hanem Tóth bácsi. Róla azt tartották, hogy rendkívül erős ember. A gyermekei mondták. Én inkább Tóth nénit láttam annak. Tóth bácsi egyszer fogadásból megfeszítette a karizmát, és visszapattant róla a konyhakés. Alig ismertem egy éve,

amikor meghalt. Próbáltam elképzelni az én szememben sovány Tóth bácsi hosszúkás dombbá dagadt karizmát, amelyre lesújt az Arkangyal pallosa. És visszapattan. Csalódtam, amikor megtudtam, hogy a hús és az izom az majdnem ugyanaz.

Ha Hunyadi Lászlónak olyan bikanyaka lett volna, mint Tóth bácsi muszklíja...

A szanatóriumban láttam először rádiót. Azt mondták rá, hogy néprádió. Két nagy télikabátgomb feketéllett rajta. Miért nem inkább sárga: lehetett volna akkor az egyiket napnak, a másikat teliholdnak gondolni. A velük elővarázsolt hangok nappal is behozták volna az éjszakát a szobába, este pedig a verőfényes nappalt. De nem sárgák, hanem feketék voltak a gombok. Rajtuk három betű fehérlett: K, P és O. A K-val a Kossuth Rádiót lehetett fogni, a P-vel a Petőfit, a O-val a csendet. Addigi életemnek ez volt a legnagyobb csodája. Néprádiója egy nővérkének volt. Esténként hozzá jártunk hallgatni. Amikor nem tartózkodott nála a vőlegénye. Ritkán jártunk oda, mert több vőlegénye volt. Ő, amikor mi voltunk nála, mindig feküdt, mert éjszakás volt, és a kilenc órás váltás előtt még pihent. Ilyenkor én az ágya szélén ültem, anyám pedig a szoba egyetlen széken. A nővérke egy alkalommal fektében nagy lendülettel az éjjeliszekrény felé fordult, hogy a hamutálcában elnyomja cigarettáját. Láttam, hogy anyaszült meztelen. Voltaképpen csak hátulról láttam, mert birkózó mozdulattal félig átfordította az akaratlanul is magához ölelt paplant... Furcsa lüktetés iramlott végig bennem; a napfelkelte parazsat evő, tüzes paripái. Szerettem volna én is a vőlegénye lenni. A rádióban vagy a rádióból egyszer nagyon szép ének hangzott. Többen énekelték. Egy egész csapat. A cselszövésről és a királyról. Aki lefejeztette Hunyadi Lászlót. Anyám mesélte el a történetét. Hogy háromszor sújtott le a hóhérbárd. Mert a hosszú, erős szálú hajat nem tudta átvágni. A király már az első sikertelen csapás után meg kellett volna hogy kegyelmezzen neki. A második után feltétlenül. De László király félt a másik Lászlótól, Hunyaditól, és addig

biztatta a lámpalázás hóhért, míg végül a harmadik csapás eredményes volt. Az ének arról zengett, hogy még nagy köztük a barátság. Anyám története arról szólt, miért hullott porba Hunyadi László feje. Elképzeltem. A magatehetetlen fejet. Önkéntelen sajnálat lobbant fel bennem Hunyadi Matyi doktor bácsi iránt is, aki a szanatóriumban dolgozott. Mindenképpen arra gondoltam, hogy ő Hunyadi László öccse. Akiből aztán király lett. Tudtam, hogy ez nem így van, de attól még miért volna másképp. De Hunyadi Matyi bácsi, bár orvos volt, semmiképpen se lehetett Mátyás király. Anyám árulta el nekem, hogy Matyi bácsi cigány ember. Jól tanult, és orvos lett belőle. A saját erejéből küszködte fel magát. Mélyebbről, mint ő, s töle magasabbra. Belőlem meg semmi se lesz, ha nem tanulok. A „többre vinni”, „magasabbra jutni”, „felemelkedni” anyám ráolvasó igéi voltak. Nemegyszer bűbájlta velük a dongalábú, teknőmellű reménységet. A nővérke is érdeklődve hallgatta az ének történetét, de megjegyezte, hogy szerinté Hunyadi nyakcsigolyája már az első csapás után eltörött. De a második után holtbiztos. Persze attól, hogy holtbiztos, Hunyadi Lászlónak még nem kellett volna feltétlenül meghalnia. Törött nyakcsigolyával is lehet élni... Kis ideig. Megtudtam, hogy van még vezetékes rádió, telepes rádió, detektoros rádió és világvevő rádió. Világvevő rádió azonban hiába van, a szanatóriumban nincs senki olyannak, akinél én hallgathatnám.

Váltakozva – hol délelőtt, hol délután – voltam egyedül. Egy délelőtt elhatároztam, hogy megmászom a víztornyot. Nem volt nehéz, mert lépcső vezetett a tetejére, mivel tulajdonképpen domb volt. Vízdomb. Miért ne lehetne vízdomb, ha van hullámhegy? A víztornyot kerítés koronázta, kapuval, kulcsra zárt lakattal, fölül szögesdróttal. Ahogy gondoltam. De volt egy hely, ahol a drótkerítést letaposták, így könnyen be lehetett jutni a tetejére. A férőhely nővérkéi jártak oda napozni. Majdnem a víz hátán hasaltak. Olykor pucéran. Fönt a torony még áthatóbban zúgott, mint lenn. Ellenállhatatlan vágyam támadt, hogy megnézzem, mi zúg. Az ilyen vágyra mondják

azt a felnőttek, hogy az emberben piszkálódó kisördög. Bennem több is volt. Úgy tapiskoltak, mint lányok a savanyítandó hordós káposztában. Káposztáshordóban. Körbenéztem. Mintha hat óriási Gránitkocka-csokoládét helyeztek volna el a víztorony tetején. Olyan rendben sorakoztak egymás mellett, mint fehér dobókockán a hatos pontjai. Ezek a Gránitkocka-utánszatok pikkelyes, rozsdás vasfedelükkel ehetetlenek voltak. Négyükön lakat lógott. Nem is lógott, hanem feküdt. Egy-egy vasajtó tetején. De kettejükről hiányzott. Őket föl lehetett nyitni. Ezt a kisördögök suttozták. Kettő lehetett bennem. Mindegyik lakat nélküli ajtóra jutott belőlük egy. Fölnyitottam az egyiket. Az idősebbik ördögét. Még sohasem láttam ilyen pincét. Tele volt vízzel, és zubogott, mint a must. Esőcsatorna-vastagságú cső nyúlt a víz fölé, és kanyarodott a falnak. És a cső vörös volt. Létra lógott a vízbe. Falba szerelt vaslétra. Mint az óriási kéményekben vagy kéményeken. Egyszer – a pincéből számítva – négy emeletet másztam meg szűk kazánkéményben. Nem volt erőm visszaereszkedni. Fokként. Nem attól féltem, hogy elnyelhet a kémény, hanem attól, hogy ha a huzattól csuklani kénytelen, belésszorulok. Két méter magasból kellett leugranom a félbemaradt kórházépület harmadik emeletének nyers betonpadozatára. Onnan már lépcsőkön lesétálhattam... Volna. Soha olyan csöndet nem hallottam, mint akkor, ott. Az ugrás után. A betonon feküdtem. Átmelegített a nap. Jó volt. Pillangószárnyak legyezgetésére tértem magamhoz. Egészen közelről láttam őt. A halálfejes lepkét. Nyitott szememre akart szállni, hogy szárnyával lefogja. A csöveken körbejárhattam a víztározó medencét. Kormánykerék állt ki az egyik vastag csőből. Olyan, mint az autóké. Csak valamivel kisebb és vastagabb. Négykézláb araszolva jutottam el a lejárát átellenes szegletébe. A félhomályba. Ahol a kormánykerék volt. Elégedetten markoltam. Mintha Puskás bácsi Mercédészében ülnék. Körbevezettem a szanatóriumban, aztán kimerészkedtem a Szanatórium utcába és be a városba... Annak motorja zúgott mindvégig, nem a víz... Éppen a Lánchídon

haladtam át, amikor lépteket hallottam. Igen. Kintről. Fönről. A zubogáson át. És árnyék sötétítette el a vízzel egybeolvadó félhomályt. Valaki árnyéka. A fölnyitott ajtón át zuhant be. De nem véletlenül. És nem süllyedt el, nem rángatózott idegbajosan a reszketeg víztükrben. Valaki állt odakint. És várt. Engem. Remegő inakkal araszoltam vissza. Igen. Ő szedte le a két vasajtóról a lakatot. Nekem. Tudta, hogy fel fogok menni a víztoronyba. Lesben állt a bokrok között, s most jön, hogy rám zárja az ajtót. Itt fogok meghalni, és hiába kiabálok. Ebben a zúgásban anyám nem fogja meghallani a hangomat. És fölnéztem az égre. Kék volt. Vártam, hogy emelkedni kezd az az iszonyatos árnyék... Lassan, nagyon lassan nő, növekszik... és befedi az égboltot, és rám örök sötétség borul. Nem örök fényesség, mint a halottra, akit koporsóba fektetnek, a koporsót pedig díszes fekete hintóba teszik, amelynek cirádás tetősarkaiból ezüst angyalok hajolnak ki, de nem kardot tartanak, mint a falból kihajoló katona, hanem harsonát. És mindez azért van, mert nem fogadtam szót. De mire mindezt végiggondoltam, már ki is vágódtam a veremből, mint a zsákmányára csapó héja. De nem az égből alá, hanem a föld alól, föl az égbe... Legalábbis a víztorony tetejére. S anélkül, hogy körbenéztem volna, lerohantam a bokrok között, s uccu, be a lakásba. Az ajtót nehezen tudtam bezárni, mintha álmomban kergettek volna. Az imát pedig, amit már jó szívvel kezdtem elfelejteni, vacogva többször is elmormoltam.

VII.

Attila és Ferike testvérek voltak. Ferike volt az idősebb... és mégis Ferike. Attilával egy osztályba jártam, míg Ferike fölöttünk járt, de két év múlva már mindhárman egy osztályba jártunk. Ferike cigarettázott. Attila is. Idősebb testvérük, Laci is. Meg mindenki. Vé-

gül én is rágyújtottam egy staubra. De csak a szanatóriumon kívül, a bányában. Egy barlangban bagóztunk. Utána fogkrémmel beken-
tük az ínyünket, és fenyőtűt rágcsáltunk. Amikor a fogkrém eltűnt
otthonról, a szülők tudták, hogy a gyerekek odavannak cigarettáz-
ni. A fogkrémet meg a fenyőtűt telenítőnek hívtuk. Telenítőt azért
kellett használnunk, hogy otthon, ha önként vagy felszólításra lehe-
lünk, ne érezzék rajtunk a bagózás szagát. Verés járt érte. Nagyké-
pűsködöm. Engem ugyanis nem bántott érte az anyám. Sőt, azt
mondta, ha cigarettázni akarok, nem kell bujkálnom. A csikkre itt-
hon is rágyújthatok, amikor ő dolgozik. A jelenlétében nem. Így az-
tán a távollétében sem cigarettáztam – se a szenesraktár mögött, se
a bányában, se az iskola budijában. De mindez később történt. Ak-
kor, amikor már mindhárman egy osztályba jártunk.

Füringer Jóska, aki először Ferike osztálytársa volt, mindig fö-
löttem járt, és tőlem egy évvel korábban fejezte be az iskolát. Ő is
a kápolnában lakott, mint én. A túloldalon és elől. Az ő apja is meg-
halt a háborúban. Testvére, Lenci már gimnáziumba járt. A legiri-
gyeltebb nagyfiú Velez Sanyi volt, a legmegközelíthetlenebb a
bátyja, Pisti. Sanyi katonagimnáziumba járt. Rákócziista volt. Előt-
te hallottam, hogy azt, akinek két felesége van, bigámistának hív-
ják. Sanyinak nem volt egy se. Gondoltam, ezért hívják rákóczi-
stának. Aztán elmagyarázták, hogy a katonai gimnázium II. Rákóczi
Ferenc nevét viseli. Ő ezért rákócziista. Nem lakott a szüleivel, bár
apja-anyja élt. Sőt még az egyik nagyanyja is. Szombatonként látog-
gatott haza, sötétkék egyenruhában, tányérsapkában. Bátyja, Pisti
nem hordott egyenruhát, de egyetemista volt. Mérnökegyetemista.
És válogatott tornász. Mondták, hogy a nagy május 1-jei felvonulá-
sokon, amelyeket Rákosi Mátyás köszöntött mosolyogva és inte-
getve, a mozgó gúla tetejében mindig ő a vörös csillag. Megtudtam,
hogy a gúla pontosan olyan, mint a János-hegyi kilátótorony. An-
nak a tetejében is vörös csillag világított. Soprontól a Sárga-tenger
partjáig. A béke csillaga. Pisti nemcsak velünk, de a tőle alig fiata-

labbakkal sem állt szóba. A szanatórium strandján, napozás közben néha nagy komótosan csinált egy-egy kézenállást, ide-oda mászkált fejfel lefelé, hogy a lányok megcsodálhassák a muszklijait. De mi-nek, ha velük se állt szóba. Velez Sanyi katonás léptekkel igyekezett haza. Meg mindenhová. Fogadta a köszönésünket, de pillantást se vetve ránk, mindig mereven maga elé nézett. Nem a lába elé, hanem a messzeségbe. Ferikéék bátyja, Laci, attól fogva, hogy katonamódjára csúzlival kilőtték a szemét, Sanyit utánozta. Bár nem volt rákóczista, s a szeme se folyt ki. Én is oda jártam iskolába, ahová ő. Laci sokáig beragasztott szemmel ereszkedett le a Budakeszi úton. Ő, hetedikes társaival, az utca egyik oldalán, mi, elsősök, másodikosok meg az utca innenső felén. Büszkéek voltunk rá, hogy vele egy vonalban lépkedhetünk, még ha egy utcaszélesség választott is el tőle. Ő hős volt. A falusiakkal vívott csúzlisatában sebesült meg. A harc a bányában folyt. „Élesen.” A csúzlival mindent szabaddott. És Laci úgy festett, mint egy igazi katona. Rohamsisakja is volt. Nem rozsdás német. Olyat sokat lehetett találni az erdőben. Az ő sisakján taraj húzódott, mint valami fordítva kiélezett sarló. Német sisakot mi is szereztünk. Egy keresztről szedtük le Attilával. De akkor már harmadikosok voltunk és tudtunk olvasni: „Itt nyugszik Horst Basin. Élt 21 évet. Meghalt 1945 februárjában.” És a keresztet is kihúztuk a földből. Mert németé volt. És amikor háborúsdit, partizánosdit játszottunk, mindig azon folyt a veszekedés, hogy ki legyen a német. Mert senki se akart az lenni, mindenki szovjet szeretett volna lenni. Ők győztek. Mindenütt. A németek mindig csak veszítettek. És Attila bele is nyúlt a kereszt helyén tátongó lyukba. Ijedten rántotta ki a kezét. Leért a halott fejéig. Legalábbis azt mondta. Nem hittem el. De benyúlni se mertem, hogy kitapogassam a halottat. A keresztet ott hagytuk, a sisakot elvittük. Amikor később arra jártunk az erdőben, a szeméttároló bánya mellett, frissen ácsolt kereszt állt az általunk kirángatott helyén. Fekete betűkkel ráégetve: „Itt nyugszik Horst Basin. Élt 21 évet. Meghalt 1945

februárjában.” Már nem bántottuk a sírt. Egyébként is, hátha szovjet katona nyugszik benne. Háborúban sohasem lehet tudni. Közben már tanultuk az *Egy vöröskatona sírjánál* című verset: „Vándor, mindegy hová sietsz, pár percig állj meg itt, hős nyugszik itt, hullasd reá a hála könnyeit.” A szanatórium április 4-i ünnepségén én szavaltam. Olyannak képzeltem el a vöröskatona sírját, mint Horst Basinét. Csak nem rozsdás sisakkal, hanem vörös csillagos, zöld rohamsisakkal. És tölgyfák árnyékában. Mert a német sírját egy galagonyabokor tövében fedeztük fel... De akkor már harmadikos voltam. Tudtam írni, olvasni. Ünnepségeken a leghosszabb versbe se sültem bele...

Amikor Laci tarajos rohamsisakjában a szanatórium kerítése mentén húzódó igazi lövészárokból élesre töltött csúzlijával felemelkedett, még nem jártam iskolába... De már majdnem. „Jaj, kilőtték a szememet!” – kiáltotta, és elejtette a csúzlit. Szalay Jancsi ugrott mellé és kapta el. Egy darabig úgy tartotta őt, mint a falu első világháborús emlékművének bekötött homlokú katonája a súlyosan sebesült bajtársát. Laci szeme nem folyt ki. Nem lehetett látni, mi történt vele, mert szemhéjai úgy bedagadtak, hogy még a szeme fehérjét is teljesen eltakarták. Egyszeriben mindenki megszeppent; vége lett a harcnak. Lacit jó barát, ellenség együtt támogatta be a közele VIII-as pavilonba. És én boldog voltam, hogy ismertem Attilát és Ferikét, akik bátyjának kilőtték a szemét. Az, hogy az évnyitó után első napokban így büszke tekintettel kísérhettük a leragasztott szemű Lacit, némileg tompította a rettenetet, amit az iskolával szemben éreztem. Pedig lakkos fekete táskát kaptam és tolltartót, az iskolában pedig füzetet és ceruzát az első tanítási napon. Ráadásul a mi osztályunk nem a Tanácssháza melletti új iskolában volt, nem is a Tanácsházában, hanem a katolikus templom alatti épületben, amit bagolyvárnak hívtak. Igen, a titokzatos nevű iskolába kellett járnom. Hol délután, hol délelőtt. De amikor délutános voltam, a délelőttöt nem tölthettem otthon, mert a Korányi szanatórium napközijébe is

beíratott anyám. Így a nap egyik felét napköziben, másik felét az iskolában töltöttem. Vagy fordítva. A napközit szerettem. Pedig ott is kellett tanulni. Igaz, játszani is lehetett. De ott volt a Nevelőpajtás. Szép, fekete nő. Csilingelt a hangja. És én mindennap kértem anyámtól negyven fillért kiflire. És alig vártam, hogy megérkezzen az óvodába, ahol a napközi volt, és a negyven fillért rögtön nekiadtam a Nevelőpajtásnak. És amikor láttam, hogy mégis csak ugyanannyit foglalkozik velem, mint a többiekkel, rosszkodtam, ha pedig rám szólt, hogy nyughassak már, földhöz csaptam magam – mint szoktam hasonló sérelmek esetén. Mire ő azt mondta, úgy hisztizem, mint egy lány, berángatott a mosdóba, a csap alá dugta a fejemet, s az arcomba vizet verdesett. Elhatároztam, hogy többet egy vasat se kap tőlem, de aztán mintha mi sem történt volna, ugyanolyan kedves volt hozzám, mint a többiekhez. Így aztán nem volt mit tenni, megint hordozgattam neki a negyven fillért. Meglett az eredménye. Egyszer hozzám sokkal kedvesebb volt, mint a többiekhez. A gyerekek cirkuszost játszottak, és késsel dobálóztak. Brenner Árpi a kést bele akarta állítani a fülem mellett az ajtóba. De a penge a szemem tövét hasította végig, s a fülemben állt meg az ajtó helyett. Bal orcámon lecsorgott a vér. Attila hazarohant, és a központba berontva zihálta anyámnak: „Tessék jönni, mert Istvánnak kiszúrták a szemét!” Anyám meg lélekszakadva rohant föl a napközibe. Még Attila se érte utol. És amikor belépett az ebédlőbe, egy fiút látott, akit bekötött szemmel vezetgettek körbe-körbe a gyerekek. Anyám hirtelenjében azt hitte, én vagyok az. De az a fiú magasabb volt nálam, és barna hajú. Brenner Árpit büntették azzal, hogy mint a vakot, vezetgették... Vezetgették neki hol ennek, hol annak. Nekem akkor már leragasztották a sebemet. A kisszobában feküdtem – fehér viaszosvászonnal letakart ágyon. Cipőstül. És a Nevelőpajtás dédelgetett.

A napközit jobban szerettem, mint az iskolát. Az utóbbinak csak az énektanító nénijét szerettem, mert érdekes történetet mesélt a törpékről, akik beszélni képesek, s noha csak nyolc szót ismernek –

dó, ré, mi, fá, szó, lá, ti, dó –, pontosan meg tudják magukat értetni. A többi órán viszont mással se foglalkoztunk, mint hogy erre-ferde, arra-ferde vonalakat huzigáltunk. Az írás már érdekesebb volt, de mivel az enyémet macskakaparásnak mondta a tanító néni, mindig beírt a füzetembe meg az értesítőkönyvecskébe, s emiatt otthon nem kaptam katonát. És állandóan hátratett kézzel kellett ülnünk. Szobormereven. Hacsak nem írtunk, rajzoltunk vagy olvastunk. De az olvasáskor is hátul kellett tartanunk az egyik kezünket. És amikor rendetlenkedtünk, vagy a tanító néni azt hitte, hogy rendetlenkedünk, ki kellett menni hozzá, és az egész osztály előtt vonalzóval vagy tolltartófedéllel, néha rolós tolltartóval ráhúzott a tenyerünkre. Vagy össze kellett csucsorítanunk az öt ujjunkat, és akkor a körmünkre mérte az ütést. A körmös jobban fájt, mint a tenyeres. Egyszer hárman rosszalkodtunk... Illetve többen, de hármunkat hívott ki, hogy megbüntessen. Sorba állított, és egyszerre kellett kinyújtani ujjakba csucsorított tenyerünket. Ő egymás mellé rendezte őket, és elővett egy hosszú botot. És azt mondta, ha hármónk közül egyikünk is el meri rántani a kezét, akkor addig ismétli a körmöst, amíg csak egyszerre nem sújt a büntető bot mindannyiunkat. Senki nem merte elrántani a kezét. A tanító néni ügyetlenül ütött, és mivel én álltam a túlsó szélén, nekem a csuklómat találta el, úgy, hogy elkékült, mert megpattant benne egy ér. Amikor az ütés helyét fujkálva helyünkre mentünk, még azt is mondta, hogy szégyelljük magunkat, méltatlanok vagyunk ahhoz, hogy kispajtások legyünk. Később a pesti nagymamámnál Érden, amikor a Tolnai Világlapja bekötött négy évfolyamát ötödször lapozgattam át, felfedeztem egy képet: három férfi térdelt egymás mellett vonalban – kissé előrebiccenő fejjel. Fölöttük állott egy negyedik, sújtásra tartott, hatalmas karddal. A kép alatt pedig a következő hajmeresztő magyarázat: „A mosoly is lefagy a három kínai arcáról. Kémkedés miatt egyszerre fejezik le őket.” Aznap is e szavakkal kellett kórusban elbúcsúznunk a tanító nénitől: „Köszönjük szépen a tanítást! Előre!”

VIII.

Amikor a cirkuszosdi során majdnem kidobták késsel a szememet (rám persze senki se volt büszke, mint mi Lacira, rajtam csak szá-
nakoztak, sopánkodtak), anyám meg a Nevelőpajtás, akit másként
Baba néninek, Babának szólítottak (micsoda butaság!), összeismer-
kedtek, s fél életre szóló barátságot kötöttek. A Nevelőpajtásék
meghívtak bennünket magukhoz – vasárnapi ebédre. Előtte én
hosszasan gyakoroltam, hogyan kell késsel-villával enni. Kicsit
már tudtam. Anyám rögtön megtanított rá, mivel nemegyszer et-
tünk az ebédlőben, ahol az orvosok is étkeztek. Nagy csönddel
övezve az igazgató bácsi is, akit szembeköhhögtem. De nemcsak ők
meg a nővérek és műtősök ettek ott, hanem a kertészek, betegszál-
lítók, fűtők, takarítónők és a tanműhelyesek is. A betegek nem!
Mindenki késsel és villával evett. A levest kanállal. Még a szanató-
rium bolondja is. Nem akármilyen bolond volt. Nem olyan, mint
mamám falujában Mihály, akit úgy csúfoltunk, hogy „Mihály, pe-
tyeg a háj!” Az volt aztán a bátor, aki elporzott mellette, kikapott a
kosarából egy uborkát, és közben üvöltötte, hogy „Mihály, petyeg
a háj!” Nem, ő nem ilyen volt. Vele lehetett beszélgetni. Két nyel-
ven is: magyarul meg németül. Őt csak azzal lehetett megbosszan-
tani, ha valaki azt mondta neki nagy komolyan vagy éppen kajánul:
„Ugye, maga normális?!“ De akkor se vált életveszélyessé, mint
Mihály, aki belevágta volna a csúfolódó gyerekekbe a sarlóját, ha el-
kapja. Csak annyit válaszolt hullámmzó indulattal: „Menjen magának
a fenébe, maga abnormális!” Én azért kerestem a társaságát, mert ő
volt az első felnőtt, akit tegezhettem. És erre a lelkem mélyén büsz-
ke voltam. Mesélték, hogy valaha katonatiszt volt, és a bajtársai,
hogy ráijesszenek, akkor sütötték el az ágyút, amikor a csövére kö-
nyökölve bóbiskolt. Belebolondult. A váratlan durranásba. A túl jól
sikerült tréfába. Volt, amit nem felejtett el. Például késsel-villával
enni. Erről saját szememmel győződhettem meg, mert egyszer az ő

asztalához ültünk az ebédlőben. „Köszönj szépen Johann bácsinak” – mondta anyám. Én meg nagy hangosan: „Szerbusz, Johann. És mondja, maga normális!” És csodák csodája, nem mondta, hogy én, az abnormális, menjek a fenébe, hanem változatlanul mosolygott, a maga szokásos elégedett zavarával és ritkás, sárga fogsorával. Persze én készakarva tettem fel a vasárnapi ebédet ízetlenné tevő illetlen kérdést. Azt akartam, hogy Johann kifakadjon, kitörjön. Mindkettőnk ellen. Ordítson, zavarjon el minket az asztaltól, hogy ne kelljen késsel-villával ennem. De elsősorban nem emiatt akartam a botrányt. Azért szerettem volna bosszút állni, mert anyám új cipőt vett magának. Vastag talpú barna cipőt. És engemet eszeveszett féltékenység kerített hatalmába. Dühödt irigységemet csak az enyhítette némiképp, hogy kijelentette: a cipőt használtan vette. Minden frissiben vásárolt holmira azt mondta, hogy használtan jutott hozzá. Később, amikor megtudtam, hogy mindennek van árcédulája, kerek perec kijelentettem anyámnak, hogy ezentúl bármit vásárol magának, árcéduláját be kell mutatnia nekem.

A vendégségbe kellőképp felkészülve mentünk. A Nevelőpajtásék nem messze laktak a szanatóriumtól. Hosszú kertes ház végében. A Nevelőpajtás édesapja és édesanyja fogadott bennünket. Mármint a Nevelőpajtáson kívül. Dicsértek engem, hogy milyen szép kisfiú vagyok, és teljesen az édesanyámra hasonlítok. Már hozzászoktam az ilyen dicséretekhez. Leültünk az asztalhoz. Díszes volt. Tőlünk függetlenül. A kanál is, a villa is meg a tányér is. De én láttam egy szürke foltot a tányérban, s mielőtt a mosolygós néni belemerte volna a levest, szigorú hangon megszólaltam: „Ez a tányér piszkos, én ebből nem eszek!” Anyám összezsapta a kezét – úgy, mint még soha addig –, zászlóvörös lett, és dühtől fuldokolva, több nekifutással jelentette ki, hogy engem sehová se érdemes vinni, máris megyünk haza, és képtelen felfogni, hol tanulhattam ezt a modortalanságot, szemtelen viselkedést. De a mosolygós néni és a Nevelőpajtás elsimította a kettőnk által, de főleg általam tá-

masztott suta vihart. A bácsi nem szólt semmit. Arcizma se rezzen – ahogy mondani szokás. Később megtudtam, hogy katonatiszt volt. De ezt már akkor, ott, a majdnem kerek, de mégis hosszúkás asztalnál is gondoltam, mert beláttam a szobájukba, ahol a két ágylőtt egy nagyságában is tekintélyes kép függött, amely a mosolygós nénit, a szigorú arcú bácsit és a Nevelőpajtást ábrázolta. De a néni meg a bácsi fiatalabb volt. És a bácsi nyakát csillagokkal díszített gallér tartotta. Vagy katona, vagy buszsofőr – gondoltam. Katonatiszt volt. Családostul kitelepítették. Nem értettem.

Az ebéd finom volt. A leves majdnem ugyanúgy ízlett, mintha mamám főzte volna. Közben a szülővárosukról beszélgettek. Nem egészen értettem, mert valamilyen udvarnak a helye volt. Hogyan lehet egy város udvar. Pláne udvarhely. Budakeszin az udvar ház-hely volt. Ők ott éltek. A háború végéig. Udvarhelyen. Nem értettem semmit, mert bármit is fárasztó volt érteni. Untam mindent, ami az asztal körül zajlott. Jóllaktam. Így meg se vártam a süteményt, hanem megszólaltam: „No, én megyek moziba, kérek öt forintot.” Tudtam, anyám újból elkezdi a szokásosat, hogy „ez a gyerek milyen modortalan”, s nem is tudja, „hol tanulja ezt a viselkedést”. De ezúttal a Nevelőpajtás vett erélyesen a védelmébe, s ő maga adott öt forintot. Ötöt abból a sok-sok negyven fillérből, amit szeretetem vagy inkább szerelmem bizonyítékául addig neki aján-dékoztattam.

Nem moziba mentem. A mozijegy különben is csak kettő-ötven-be került. A budakeszi búcsúban kötöttem ki. Huszonkét forintot gyűjtöttem össze, s a most kapott pénzzel együtt huszonhét forintom volt. Három lovas katonát tudtam venni érte. Három huszárt. Búzavirágkék egyenruhát viseltek, és fekete csákót. „Ezek württembergi huszárok – mondta alig hallhatóan a vásáros, mintha titkot árulna el. Szeme búzavirágkéken csillogott, aztán barnán, zölden, majd pirosan, mint a varázslóké. – Hallottál már róluk?” Megráztam a fejem. „Ez az őrnagyuk, Hügel báró – mutatott az egyik-

re. – Róla se hallottál?” Ha nem mutat rá, akkor is tudtam volna, hogy ő a parancsnok. „Nem hallottam róla. Én csak Münchhausen báróról tudok, aki meglovagolta az ágyúgolyókat.” „Hügel bárónak is lesz dolga ágyúgolyóval” – komorodott el a varázsló. Már biztos voltam benne, hogy az. „Jól vigyázz rá! Megígéred, hogy vigyázol rá?” – kérte-kérdezte parancsolón, és tisztelegve búcsúzott a huszároktól. Néma fejbólintásokkal fogadkoztam.

Érdekes, hiába ebédeltünk a Nevelőpajtáséknál, ezután se foglalkozott velem többet, mint addig. Vagyis többet, mint másokkal. Többet, mint a többiekkel. Pedig szerettem volna, ha mindenki a saját szemével győződik meg róla, hogy mi vasárnap a Nevelőpajtáséknál voltunk vendégségben. De nem. Mindenki előtt, mindenkinél kedvesebb csak akkor volt hozzám a Nevelőpajtás, amikor majdnem kidobták a szememet. Különösen az fájt, amikor egy ízben Leninről beszélt, aki jó ember volt, de egy nő megölte. Egy fehér nő. Azt, hogy fehér volt, hangsúlyozta. Emiatt gondoltam egy pillanatra, hogy Lenin bizonyára néger. A nő pedig amerikai. De nem, a nő finn volt. Finnekről pedig addig nem hallottam. A Nevelőpajtás kezében könyv volt, és a könyvben képeket lehetett látni Leninről. És mindenki körbetolongette a könyvet. Meg a Nevelőpajtást. De én nem láttam semmit, mert nem engedtek a közelébe... És a Nevelőpajtás nekem nem mutatta meg külön. Pedig náluk ebédeltünk. Mert Rákosi pajtást bármikor megnézhettem a telefonközpontban. Mindennap láthattam iskolába menet a hentesüzletben: zsírból volt a feje, tepertőből a szeme, savanyú uborkából az orra. Úgy festett a mustárosüvegek között a kirakatban, mint egy színes szobor. És tényleg hasonlított rá. Sztálint is láthattam bármikor a portán. De hogy Lenint lássam, ahhoz le kellett mennem a kultúrotthonba. Ott függött hatalmas színes festménye. Egy emelvényről beszélt, sok-sok zászló lobogott mögötte és körülötte. A festményen. Meg csillogó szemű tengerészek, mosolygós, kucsmás partizánok, csúcsos füles sapkás katonák álltak a háttérben. Féltettem Lenint. Ha váratla-

nul megszédül, és lezuhan az emelvényről, felnyársalták volna a vöröskatonák szuronyai. De a kultúrhotthon sokszor be volt zárva, és nem is mertem volna egyedül bemenni. Igaz, Leninről láthattam fényképet egy barna fedeles könyvben is. Ekkor már tudtam olvasni. A könyvnek az volt a címe, hogy: *Sztálin*. Ebben két kép ábrázolta Lenint. Az egyikben bundasapkás arcképét fürkészhettem. A másik képet mintha a szanatóriumban készítették volna róla. Ült, Sztálinnal együtt, teljesen olyan padon, mint amilyen a szanatóriumban a betegek sétaútján állt – ötvenméterenként. Sztálin szebb ember volt. Erről az a kép győzött meg igazán, amely egy hajón, a korlátnak hátul, nekünk szemben állva ábrázolta. Mögötte az égbolt és a láthatár. Sztálin mintha fölébe nőtt volna az égboltnak és a láthatárnak. Ő óriás volt. Elhittem, hogy óriás. De ha a hullám fölcsap a fedélzetre, hogyan folyik le róla a tajték? – töprengtem. Nem Sztálinról, hanem a fedélzetről. Ugyanis közvetlenül a fedélzet peremét olyan magas vaslemez szegélyezte a korlát síkjában, hogy az fölébe ért Sztálin bokájának. Így, ha viharos időben készítették volna a képet... – márpedig akkor is lefényképezhatték volna, mert ő nagyon bátor ember volt, s nem rettent volna meg még a hatemeletnyi hullámoktól se –, akkor legalább bokáig kellett volna vízben állnia, mert a víz a vasperem miatt nem tudott volna lefolyni a fedélzetről.

IX.

December elején nekem nem jött meg úgy a Mikulás vagyis a Télapó, ahogy vártam. Anyám levelet kapott a nénjétől, Zsanét nénitől, hogy a mamám nagyon beteg; utazzon le hozzá Mezöcsátra. Most néhány napig a gondnok bácsiéknál fogok aludni, mert megy Igricibe. Tudtam, hogy azért, mert meghalt a mamám. Nem sírtam, mert én már akkor megsirattam őt, amikor elengedte a kezemet és

föltett a vonatra. És nem nézett vissza. Engem siratott. Pedig én nem haltam meg. Hosszú haja volt. Reggel nagy komótosan fonta be. Kontyba csavarva hordta, mint Zsanét néni. Minden este leeresztette, mint valami kötelet az álom kútjába. Hogy reggel vissza tudjon kapaszkodni rajta az ébredésbe. És most úgy fogják koporsóba tenni, mint aki az életből halálba ébred. Ünneplőbe öltöztetve, kontyba csavart hajjal. Ha sírba eresztik, mibe kapaszkodik majd, hogy följöjjön a mélyből? Nem sírtam. Nem azért, mert sírhatnékomat elnyomta az öröm, hogy a gondnok bácsiék télapója cukrot hozott meg csokoládét. Virgácsot nem. Azért nem sírtam, mert ott a vonatajtóban már tudtam, hogy soha többé nem fogjuk egymást viszontlátni. A mennyországban sem. Amiről ő azt mondta, hogy van, s a jóemberek odajutnak és találkoznak. De a napköziben és az iskolában kerek-perec megmondták, hogy nincsen mennyország, nincsen Isten, nincsenek angyalok, nincsenek ördögök, nincs pokol. Az egész babonáság. De akkor miért mondták dühükben a felnőttek, hogy pokoli rosszak, égetnivaló ördögfiókák vagyunk? Babonából? Mert rendben van, az urak babonában tartották a szegénynépet. Ők meg dőzsöltek, kacsasültet ettek meg rántott csirkét. Meg minden reggel téliszalámit. És a nép meg száraz ágakat gyűjtött, amikor leesett a hó. De az urak azt se engedték. Meg, ha arra kérjük az Istent, hogy „Istenkém, adjál nekünk pénzt!” – ad-e? Hullani fognak-e kérésünk nyomán a tízesek, húszasok, ötvenesek, ne adj’ – (illetve, adj!) – Isten, a százasok. Legfeljebb csak egy madár csinál rá az arcunkra, ha az eget bámuljuk. És karácsonykor a szülők veszik a karácsonyfát meg az ajándékokat. Nem az angyalok, nem is Jézus. Egyébként az utóbbi sincs. Csak a mesében. Meg aztán ő is azt mondta, hogy a császárnak oda kell adni a pénzt. És ez micsoda dolog? A szüleinknek kell hálásaknak lennünk és nem Istennek. A szüleinknek köszönhetünk mindent, meg Rákosi pajtásnak, aki éjt nappallá téve dolgozik, hogy nekünk jobb legyen. Akinek nincs vasárnapja se. Még kará-

csony este is az íróasztala fölött görnyed. (Alacsony lehet az íróasztala – gondoltam, de nem mondtam senkinek. Egy képen láttam. Emberek között állt. Nem úgy, mint Sztálin, egyedül a hajón.) Mert neki csak a mi jövőnkre van gondja. (Rákosinak. Sztálinnak is. De melyiknek inkább?) Hogy az minél szebb és boldogabb legyen. S mivel háláljuk meg neki áldozatkész fáradozását? Meg a szüleinkét. Azzal, hogy óra alatt nem fecsegünk, nem sűgünk, nem a tízperces szünetben másoljuk le a leckét. A papok meg mind kövérek. És ha egy kis csecsemő sívítzik éjszaka, mert nő a foga, és a javasasszony azt tanácsolja jó pénzért a szegény babonás anyukának, hogy egész éjjel vizet töltögessen egyik vödörből a másikba, s ha reggelre tényleg kinő a kicsinek a foga, az ám nem azért nő ki, mert szegény babonás anyuka még holtfáradtan is a vizet meregette egyik vödörből a másikba, ahogy a reakciós javasasszony tanácsolta. Jó pénzért. Zsíros falatokért. Az a fog magától is kinőtt volna. És tényleg, anyám is: egyszer a lépcsőn ült és két darab piros bankót tartott a kezében. Olyanokat, amelyeken Kossuth Lajost látni. Akit régen úgy szeretett a nép, mint most Rákosi pajtást. És azt mondta hosszan elgondolkodva, hogy az egyikkel tartozik, a másiktól egész hónapon át meg kell élnünk. Szerencsére a reggelink, ebédünk, vacsoránk be van fizetve. És én el is hittem, hogy nincs isten, mert ha volna, s látná anyámat, csak ledobna vagy két darab százast. De nem. Nem dob le. Mert nincs. Télapó van. A karácsony a béke és barátság ünnepe. Mert aki nincs, az hogyan születhetett volna meg. A karácsonyi szünetet Sztálin születésnapján kaptuk ki. Ő az, aki valóban megszületett. Az emberiség javára. Hálásak voltunk neki. Onnan hármat kellett aludnunk, és már várhattuk is a szentestét. De ha a szülők, és nem csak az én anyám, hanem Attilaé is, akinek apukája is van, meg az osztálytársaimé, Polgár Tibié és Czeglédy Ferié, Gadó Jancsié és Nemcsik Bimbié, meg Virágh Attilaé, Kajdi Jancsié és Mócza Lacié, akiknek mindnek van apukájuk, mégiscsak azt állítják, hogy mondjon



bárki bármit; nem ők hozzák a karácsonyfát, hanem a Jézuska, nem ők veszik az angyalfiát, hanem a Jézuskától kapjuk... Már aki megérdemli. Mert Jézus mindent lát, mindent megjegyez, minden érdemet és érdemteleniséget; még azt is, ha egy verebet lecsúszlizunk a fáról, vagy a tanító néninek számárfület mutogatunk, amikor nekünk háttal a táblára ír, vagy szemérmetlenül megtükrözzük, amikor a padok között, mellettünk állva magyaráz. Kinek címezzük akkor a levelet, a szülőknek vagy a Jézuskának? Mert ha a szülőknek írjuk a levelet és esetleg mégiscsak van Isten és az ő egy-
szülött fia, ki fogantaték Szentlélektől, született Szűz Máriától, Pontius Pilátus alatt megfeszítették, harmadnapon halottaiból föltámadott... Ha mégiscsak megszületett és élt Jézus, és most is él, és nem írunk neki, előfordulhat, hogy semmit se kapunk. Megbeszéltük hát, hogy írunk a szülőknek is – én az anyámnak – és a Jézuskának is. Mindkét levélben ugyanazt kérjük és ígérjük...

Én azt ígértem, hogy soha többé nem leszek rossz. Agyagkatonákat kértem, meg dominót, meg igazi géppisztolyt, amit anyámmal egy játékbolt kirakatában láttunk Pesten. De ennél sokkal több mindent kaptam. Mert hozott ajándékot a pesti nagymama Jézuskája is Érdről. Könyvet meg narancsokat. A gondnok bácsi Jézuskája is, társasjátékot, a Nevelőpajtás Jézuskája: dobót. (Később megtudtam, hogy a dob pontosan annyiba került, amennyit negyven fillérenként a Nevelőpajtásnak ajándékoztattam.) A géppisztoly olyan volt, mint a festményeken, rajzokon, fényképeken, szobrokon a szovjet katonáké. Kerek tárú, lyukacsos csövű. Oldalt kis darálót is belészereltek, és ha azt tekerte az ember, úgy kelepelt, mintha igazi géppisztoly lett volna. Csak az keserített el, hogy a szaniban Attila és Jóska meg Molnár Peti is azt kaptak. Géppisztolyt. A faluból még Polgár Tibi és Czeglédy Feri is hasonlóképpen. Géppisztolyt. Így nem tudtunk igaziból játszani. Mert ha mondjuk, csak nekem lett volna géppisztolyom, és azt Attilára fogom és kerepelés közben rásziszegek: ess el, le vagy löve, s ő nem csuklik össze, biztos lehet

benne, hogy nem adom oda neki játszani. És az is biztos, ha csak neki van géppisztolya és lelő, elesem, mert tudom, hogy csak úgy játszhatom vele. A géppisztollyal. De mindnyájunknak került géppisztoly. Ezt tette velünk Jézus. Csupa jóságból.

Megkaptuk az értesítőkönyvecskét. A bizonyítványt. Énnekem egy négyesem volt. És egy kettesem. A többi mind hármas. Büszke voltam a bizonyítványomra. Tóth Jóska például tiszta ötös volt. De könnyű neki: ő a legjobb tanuló. Ő már a harmadik órán megtudta mondani, hogy mennyi ötször öt. És ő ezért egy nagy V betűt kapott. Vagyis római ötöst, ami annyit jelent, hogy öt ötöst kapott egyszerre. Azt tudtam, hogy én ilyet soha életemben nem fogok kapni. Kis ötöst is csak hármat kaptam elsős koromban. A tanító néni be se írta őket a naplóba. Egy kocka alakú cetlire firkantotta és ellátta aláírásával. Ez így tulajdonképpen nem ért sokat, de otthon lehetett vele dicsekedni, mert odahaza nem tudták, hogy nem került bele a naplóba. Így lehetett érte katonát kérni. Én egy VIM-es dobozt tartottam magamnál, hogy abban gyűjtsem a kis ötösöket. Azt hittem, olyan sok lesz, hogy a végén majd bele se fér. Hónapokig hordtam a táskámban, míg aztán átraktam a három papírszeletkét tolltartómba a radírgumi alá.

Az értesítőkönyvecskét este kaptuk kézhez, mert délutánosok voltunk. Mentem haza boldogan. Szerencsém volt. Két megállót buszon utaztam. A végállomástól föl a Mocsnekig. Az iskola persze lejjebb volt. A végállomástól vagy két megállónyira. Körülbelül. Mert nem járt odáig a busz. Mire a végállomáshoz fölértünk, jócskán elfáradtunk. Ezért majdnem mindig megálltunk, hogy busszal utazhassunk. Mielőtt indulásra csengette volna a kalauz néni vagy a kalauz bácsi a buszt, nagy sietve szomorkás, könyörgő tekintettel felkiabáltunk: „Kalauz néni, felszállhatunk?!” vagy „Kalauz bácsi, felszállhatunk?!” Ha szerencsénk volt, az első buszra fölengedtek bennünket. Néha azonban öt buszt is meg kellett várnunk, míg felpattanhattunk a peronra. Így a hazafelé út min-

dig továbbtartott, mint az iskolába-menetel. Volt olyan, amikor lustaságunk és konokságunk szövetséget kötött egymással, mert még az ötödik busz se vett föl, és mi csak vártunk, egyre vártunk... Vártuk, hogy egy kalauz megszán. A végén azt kellett otthon hazudnunk, hogy bezárták az egész osztályt. Nem, nem miattam. Én jó voltam. Megint mások rendetlenkedtek. Már megint. Annál rosszabbat viszont el se lehetett képzelni, mint amikor azt mondta a kalauz, hogy fel, de csak ketten. És mi négyen voltunk. Támadt akkor a buszajtóban embertelen tülekedés, lökdösődés, noha csak gyerkekek voltunk. Az önzésben felnőttül embertelenek tudtunk lenni. Az önzésnek sírás, ökölrázás, bosszúesküvés, dühödt kiabálás lett a vége. Nem háború, mert ahhoz még kicsik voltunk. Bár lehet, hogy a kivételezettségért ölni tudtunk volna.

A végállomáson bármilyen sokáig kellett várni arra, hogy fölvegyenek, sohasem unatkoztunk. Állt a patika közelében egy fél futballkapunyi tábla. Legalábbis a mi fekete osztálytáblánknál nagyobb volt, rajta gigantikus festmény. Felragasztva. Plakát. Nem volt bekeretezve, és a régebbire mindig újat ragasztottak. Három hónaponként. Így a különféle plakátok alkotta rétegből ki lehetett volna számítani, mennyi idő telt el az elsőtől. Ezúttal vagy fél éven át volt látható egy plakát. Csuda dolgokat ábrázolt. Egy öregember ereszkedik alá az égből. Csíkos kalapban. Mintha az alkonyati ég-alja csíkokká hasadozva éppen az ő tökfödőjére tekeredett volna egy darab, csillagokkal kiveret mennybolttal együtt. Pizsamát és szárnyas kabátot viselt. Fölötte idétlen ejtőernyő dagadt. Nem is egy, hanem kettő. Az öreg gonosz, mert gonosz volt, messziről látzott rajta, már csaknem földet ért. De odalenn, majdnem ott, ahol én álltam, munkások meg katonák vártak rá. Illetve egy munkás meg egy katona. Mindkettejük kezében szuronyos puska. Mi meg mi mást tehettünk, ott kuncogtunk, hogy hiába emelgeti a lábát az az amerikai kulák, mert bele fog esni a szuronyos puskákba. Seggel. Meg egy másik fontos festmény. Csíkos kalapos meg más

csendőrkalapos gonosz emberek ülnek körül egy asztalt. Illetve ültek körül, de egy feltúrt ingujjú munkásember óriási öklével – az ökle szinte kilógott a festményből, meg lehetett volna ragadni – odacsapott az asztalra, amely széttört, és azok a kövér, monoklis, kalapos, szivaros emberek úgy spriccelnek szét az asztal körül, mint a tenyerünknek csapódó vízsugár. Az erős férfi mögött aszszony állt. A feje úgy bekötve fejkendőjével, mint Erzsi néninek. Mindketten haragosan néznek. Mindhárman, mert az igazi Erzsi néni is. És hiába léptem ide-oda, ők nem követtek a tekintetükkel. Ők csak egyenesen előre néztek. Magasan el fölöttem. Meg azok fölött, akik a széttört kocsmaasztal vagy kastélyasztal körül székestül fölborulófélben voltak. Legcsúnyább egy kövér, szemüveges ember volt. Katona. Alacsony, hájas német katona. Csizmanadrág volt rajta és sarkantyús csizma. Zubbonya telis-tele kitüntetésekkal. Még a fenekéről is érdekereztek lógtak le. A nyakán meg nyakörv, és a pórázt ugyanaz a sovány, pizsamás ember tartotta, aki seggel beleesett a szuronyokba. A pórázon csaholó ember alatt nagy betűkkel ez állt: TOTÓ. Pontosabban: TITO, mert a TOTÓ-t véletlenül hibásan TITO-nak írták. A futball-labdán mindig hibátalanul mosolyogtak a TOTÓ O-betűi.

Amikor az elsős félévi értesítőt kiosztották, még nem tudtam olvasni. Azért volt belőle kettesem. És mentem haza nagy büszkén, boldogan. Busszal, mert a kalauz néni rögtön megengedte, hogy fölszálljak. Lehet, hogy azért, mert egyedül tettem kísérletet. A fölkéredzkedésre. Vagy talán azért, mert az értesítőkönyvecskét meglátta a kezemben. És kíváncsi volt rá. Hogy elmondhassa rosszul tanuló kisfiának – a kalauznőknek többnyire fiuk van –, hogy találkozott a buszon egy kisfiúval, s hogy annak milyen szép volt a bizonyítványa! Mutatoujjamat, mint könyvjelzőt a jegyekkel kitöltött oldalak közé illesztettem. A csalétek bevált. A kalauz néni elkérte, hogy megnézzé. Én is kíváncsian fürkésztem az arcát. Nem mosolyodott el örvendezve. Amikor visszaadta, csak annyit jegyzett

meg: „Ez jobbra is sikeredhetett volna... De majd év végére javítasz.” Büszkeségem nem csorbult látszólagos közönyén. Úgy lóbáltam hazáig a bizonyítványt, mint a hivalkodás gyalogosigazolványát. Otthon sötét volt. Átmentem a nővérszállásra, mert gondoltam, anyám ott lehet. Azóta, hogy egy nővérke kombinében nyitotta ki a szobaajtót, akkor is ott kerestem néha, ha tudtam, hogy hiába. Gondoltam, hátha nem hiába. Most tudtam, hogy ott kell keresnem. Valahová telefonált, mert a mi lakásunkban nem volt telefon. Mellette állt a barátnője, Vízny doktornő. Mivel anyám sokáig beszélt, nem volt mit tennem, a doktornő elé csaptam a bizonyítványt, úgy, hogy a megfelelő oldalon magától kinyíljék. Előbb bele- aztán rámnézett és csak annyit mondott: „Én a helyedben ezzel a bizonyítvánnyal nem büszkélkednék!” Engem meg egyszerre elfogott a düh, vagyis felforrt a rossz vérem, amelyet piócával se lehetett belőlem eltávolítani, és azt mondtam a szemébe nézve: „Magának semmi köze hozzá?!” Anyám kezéből kiesett a kagyló.

Tél volt. Gyönyörűen sütött a nap, de mégse olvadt el a hó. Jól lehetett szánkázni. Hátról. A szanatóriumon és a bányán túl. A centrálé alatt. De iskolába kellett menni. Délben, amikor mások hazafelé jöttek! Aztán irány a szánkópálya. Úgy éreztem, hogy egyedül csak én megyek iskolába. Mindenki más az iskola felől jön. Az összes pajtásaim, osztálytársaim. Még a tanárok is. De hát akkor én minek tartok oda. Egyedül. Nem is lesz, aki tanítson. Meg akit tanítsanak, hacsaknem engemet. És a következő hazafelé tartó csoporttal összetalálkozva én is visszafordultam – és hazamentem. Nem a napközibe, hanem haza. De nem jutottam egészen haza, mert anyám pont a központban dolgozott. Oda kopogtattam be. Beléptem. Nehezebb szívvel, mint gondoltam. És köszönés helyett kertelés nélkül közöltem: „Nem megyek iskolába!” „Miért nem? Elmaradt a tanítás?” „Nem, nem elmaradt, hanem megyek szánkózni.” Anyám csodálkozó pillantással nézett rám. Ilyen még nem fordult elő, bár az iskola ellen többször is lázadoztam. De csak szóban.

„Mindenki megy szánkózni. Én is” – fűztem hozzá, hogy meggyőzzem. „Nem szánkózni mész, hanem vissza a napközibe és megmondod Baba néninek, hogy elcsavarogtál. Szégyenszemre az iskola mellé mentél...” „De én nem mentem az iskola mellé, hanem hazajöttem és megyek szánkózni.” „Akkor én most azonnal hívom a főkapitányságot és megmondom, hogy nagy fekete autóval jöjjenek ki érted és vigyenek el, mert nem fogadsz szót és iskolakerülő vagy” – mondta anyám és a telefondugót beszúrta a városi vonal legalsó piros gombsora alatt tátongó egyik hangelnyelő lyukba. És tárcsázott. Könyörgőleg néztem Rákosi pajtásra, hogy tegyen csodát. Ne engedje, hogy értem küldjék a nagy fekete kocsit. A lefüggönyözöttet. A halottashintóra gondoltam. Az volt lefüggönyözve. De nem teljesen. Hogy látni lehessen benne a koporsót. De Rákosi elfordította rólam a tekintetét és egyetértőleg nézett anyámra, aki megszólalt: „Halló, Főkapitányság? Itt az Állami Fodor József Szanatórium telefonközpontja. A telefonkezelő. Kérem, az én fiam nem fogad szót. Nem akar iskolába menni... Szóval azonnal jöjjenek...” Rákosi helyeslően bólogatott. De én máris bömbölőkre fogtam, hogy nem leszek rossz és rohanok a Nevelőpajtáshoz. Útközben eszembe jutott Mócza Laci, aki több napon át hiányzott az iskolából. A tanító néni megkérte a szomszédját, Balogh Jancsit, a szeplői álarcában mindig készségesen pillogó fiút, tudakolja meg, mi a baja. Jancsi hiába kopogtatott náluk. Arra gondolt, hogy Mócza Lacit valami nyavalya miatt tán kórházba vitték. Már-már teljesen hatalmába kerítette az aggodalom, amikor meglátta őt egy szeneskocsi bakján, amint felnőtt terpeszállásban a gyeplőt tartva éppen magabiztos büszkeséggel csördítget oda a lovaknak. „Te mért nem jársz iskolába?” – kérdezte oszladozó részvétellel. „Beteg vagyok” – hangzott a foghegyről adott válasz. „Mi bajod van?” „Magas a vérnyomásom” – húzta ki magát az apró termetű Mócza Laci, hogy a vérnyomásánál is magasabbnak lássék. A kocsis részegen hortyogott mellette. Már régóta hallani lehetett, hogy van a fa-

luban egy kocsis, aki az egyik lovát Vologyának, a másikat Szoszónak hívja. Mócza Laci kocsis-gazdája volt az. Egyébként nem lett volna ebben, ezekben a nevekben semmi különös. Kutyának és macskának is tud az ember csuda neveket adni... Emberneveket... A gyereknek meg szerszámnevet. Egy bányász Csillének kereszteltette a lányát. De nem templomban, hanem párt-házban! Csilla helyett. Egy kovács a fia nevét íratta át a fasiszta Hunorról kommunista Hámorra. Mért hangzott volna furcsán, veszedelmesen furcsán – (megbotránkoztatóan, ha a botrányokozást nem büntették volna) –, felháborítóan furcsán a Vologya meg a Szoszó? Azért, mert híre ment, hogy Vologya Lenin beceneve volt, a Szoszó meg Sztáliné. Gyerekkorukban. A felsőbb osztályos iskolásoktól mehetett híre, mert ők erről is tanultak. Vologyáról meg Acélos Szoszóról. De a kocsis részeg gátlástalanságában rendre elfelejtette a gyerekbeceneveket, s Vologyára egyszerűen Lenint rivallt, Szoszót meg leszáltalnoztta. Miközben ostorral verte őket. A lovakat. Lenint és Sztálint. És erre józanul nem emlékezett. Tagadta. Igazából nem is lehetett rábizonyítani. Legalábbis egy ideig. Amikor teljesen berúgott, a két ló magától hazahúzta a stráfkocsit meg a stráfkocsist. Ő csak néha szólalt meg ostor helyett biztatólag: Sztálin... Lenin... Nagy jóindulattal ezt még ateista fohásznak is fel lehetett fogni. Bizonyára ezért nem tartóztatták le. Jóindulatból. A közvélemény kapatosabb vagy moziból, munkából hazatérő részének érzékeny fülében a paták egyenletes csattogását kísérő, borízű hangon elkurjantgatott Sztálin és Lenin lónévként visszhangzott. Mindennek suttozó híre hozzánk, gyerekekhez is elért. Ráadásul mi tudtuk, hogy a részeg ember olyan, mint a gyerek: megmondja az igazat. Azt követően azonban, hogy új rendőr került Budakeszire, rossz órák köszöntöttek a kocsisra. Estétől hajnalig tartó rossz órák... Ezt követően napokon át olyan részeg volt, hogy nem mondott semmit, az igazat se. Még a lovakhoz se szólt. Azt suttogták, hogy tömény marxizmussal, ahogy a gumibotot hív-

ták – nem tudom, mért –, mégis utolsó figyelmeztetésben részesítették. Aztán egy idő után újból hangoskodással kezdte a napot. De már csak értelmetlenül kurjongatott. Hogy mit és miért? Azt senki se tudta. Amikor a rendőr újból kérdőre vonta, váltig állította, hogy már reggel dáridózni támad kedve, s délre elfárad. Boldogságában dáridózik. Még hozzá afölötti boldogságában, hogy milyen szépen épül az ország. Olyan szépen, hogy abba ő még bele is kékült... De hisz akkor mindenki dáridózhatna! Kivéve a szontyoli reakciósokat. És ha ők erre nap mint nap kivilágos-kivirradtig mulatoznának, hogy így leplezzék igazi érzéseiket? Azt, hogy nem örülnek. Szóval, a részeg kocsisnak lehetett magas a vérnyomása. De az nem fertőző. Különösen gyerekekre nézve nem az. Lacinak persze semmi baja se volt, a tanítók és tanító nénik mégis úgy bántak vele, mint aki végtére is dicséretet érdemel, hiszen épségben hazavitte a részeg kocsist szekerestül-lovastul. Emiatt még a hiányzását is elnézték neki. Nekem meg semmi kedvezés. Még anyám részéről sem. A napköziben miatta kellett egy vonalas irkaoldal mindegyik sorába azt körmölnöm, hogy nem iskolakerülő, hanem jó leszek. Szépírással. De én még nem ismertem az „sz” betűt. Így azt rendre kihagyhattam. A betűhiányoktól fehér foltos mondatok úgy festettek, mint a jól fésült ótvaros kisgyerek. Szánkózni a büntetés lerovása után sem szánkózhattam. Nem az „sz”-betűk miatt nem.

X.

Szerettem kutatni anyám holmijai közt. Vágytam más titkai után. Egyszer megbántam, mert a magaméira bukkantam. Szomorúsággal töltöttek el. És nem szerettem sírni. Igazából. Borítékot találtam. Szerencsére – vagy szerencsétlenségemre – nem volt leragasztva. Ceruzával telerótt papírlap hullott ki belőle. Mamám utolsó levele.

Míg a halál felfoghatatlan messzeségéből érkezett palackposta-üzenetet kisilabizáltam, végig sírtam. Pedig nem akartam:

Kedves gyermekeim levelem a legjobb egészségben talájon tudatom veled hogy én nem a legjobban vagyok megyek be csátra a papi orvos küldene a kórházba átvizsgálásra mert nem tугya meg alapítani mi bajom ő azt mondja víz van a hasamba hogy mi lesz velem nem tudom át megyek csátra az orvoshoz hogy ott mit mondanak mert már dagadt a fél lábam is akkor majd írok a hejzetem felől hogy mit mond az orvos kedves gyermekem ha a sors úgy kegyelmez hogy élni maradok továbbra is szeretem a kisfiadat de ha a Jó atya elszólít aba is bele nyugszom csak a gyermekedet el ne vesd és szeresd őt mert ő egy kis árva a jó isten is megáld érte igaz én nem vetetelek el beneteket egy emberért sem még is így meglátogat a jó isten de nem panaszkodom túróm a sorsom amit a jó isten rám mért álom most egyebet nem írok sok szeretettel ölelek csókolak beneteket anyátok azt a kis

drága Pityukámat is

ha élni maradok

Borbálára küldök csomagot.

Nem küldött. Mamám beletörődött a sorsába. Miért írta azt róla, hogy álom? Nem volt álom. De állta. Zsanét néni többször is mondta, hogy anyám állandóan lázadt ellene. Már kiskorában. Először úgy, hogy szemrehányást tett az édesanyjának, az én mamámnak azért, mert nem a falu leggazdagabb emberéhez, Gere Mihályhoz ment férjhez. Akkor most nem volnának ilyen szegények. Arra nem gondolt, ha Gere Mihály volna az apja, ő nem lenne ő. Arról, ami a Csincsi-tanyán történt, anyám is említést tett, de oly szűkszavúan, hogy képtelen voltam róla fogalmat alkotni. Erzsébet néni kérdeztem meg, mi történt a Csincsi-tanyán. „Kitört anyádból az örök elégedetlen, az örök lázadó...” – felelte. Az elégedetlen rokon az elégtelennel. Az első közös karácsonyunkon kí-

vül minden szenteste éreztem, hogy anyám nem igazán boldog. Elégedetlen. Még véget sem ért a vacsora, komoran azt mondta, hogy ő már a következő karácsonyt várja.

Kíméletből csak tizenkét éves korában kellett kimennie a földekre kapálni. „Mert csenevésznek született – ahogy Zsanét néni mondta. – Ő volt a vakaré. Majdnem meghalt. Kis híján púp nőtt a hátán.” Mamám mindent megtett azért, hogy életben maradjon. Még egy boszorkányhoz is elment, akiről azt gondolta, hogy szemmel verte anyámat, s azért a baja. A rontása, bűbájolása miatt. Kért egy tincset a hajából. Kutyakoponyával, macskafarokkal, békalencsével, csalánnal, bagolytaluuval együtt belefőzte a teába, amiben esténként anyámat fürösztötte. A Csincsi-tanyán egy óra hosszat ha dolgozott anyám, amikor mindenki megrökönyödésére földhöz vágta a kapát, s térden állva megesküdt, hogy ő ezt nem csinálja tovább: soha életében nem fogja a földet túrni... Nem lesz paraszt... Inkább elszökik Pestre. Nem kellett volna Pestre szöknie, mert Thomán tanár úr és a református pap megkeresték az édesanyját, az én mamámat, s közölték vele, hogy a község és a református egyház költségén Miskolcon gimnáziumban taníttatnák anyámat. Mert anyám tényleg csodálatosan jól tanult. Példát vehettem volna róla. Az elemi népiskolai értesítőkönyvecske tanúsága szerint minden tárgyból kitűnő érdemjegyet kapott. „Olvasás és olvasmánytárgyalás”-ból is. Magaviselete, szorgalma dicséretes volt. Anyám apja, aki 1936-ban halt meg, mindig arról ábrándozott, hogy legkisebbik és legkedvesebbik lánya varrónő lesz, s majd Miskolcon aranybetűs felirat hirdeti: „Nagy Boriska varrodája.” De mamám azt mondta, ha a többi nem tanult, ez se legyen különb. Anyám tizenöt évesen, 1939-ben, zsebében egy soha nem látott távoli rokon címével felutazott Pestre. Ettől kezdve Erzsi néni és Zsanét néni szavait felítették anyám mondatai. Amikor a Keleti pályaudvar óriási üvegcsarnokából kilépett, leült a lépcsőre sírni. Egy házaspár szólította meg. A pártfogásukba vették. „Szerencsé-

je volt, mert rosszabb esetben akár egy bordélyházban is kiköthetett volna” – ezt Erzsébet néni tette hozzá, de anyám is utalt rá. A házaspár egy játék- és papírüzletbe ajánlotta be anyámat dolgozni. Utána is figyelemmel kísérték a sorsát. Később kiderült róluk, hogy párttagok: a nyilaskeresztes párt tagjai. „Anyádnak már gyerekejjel meggyűlt a baja a rendőrséggel, mert állandóan politizált. Sohasem nyughatott” – jegyezte meg egyszer Zsanét néni. Mintha nekem tett volna szemrehányást érte. Nem értettem, miről van szó. Anyámnak munkahelye és otthona is az üzlethelyiség lett. Záróra után koporsónyi fiókban ágyazott meg magának. Éjszakánként, amikor a játékok életre kelnek, ő porcelánbabaként aludt a pult alatt. Éveken át. Egy napon éjfélkor telefoncsörgésre ébredt. Fénylő hegedűszóló hullámai itták fel a sötétséget. Hang-girlandok pillanatonként változó díszével telt meg a szoba. Sohasem tudta meg, ki adott neki szerenádod telefonon át. Amikor ezt mesélte, éreztem, hogy élete legszebb kísértetóráját idézi fel. Egyszer – évek múlva – a boltban megjelent egy szőke fiatalember. Borítékot és levélpapírt vásárolt. Másnap is. Mindennap. Egyre félszegebben. Vasárnaponként a kirakat előtt ólálkodott. Később kiderült, hogy színész. Magamtól is kitaláltam, hogy ő lett az apám... Ott a falon, a cirádás aranykeretben. De előfordult az is, hogy heteken át nem jelentkezett. Pontosabban nem jelent meg. A pult előtt. A kirakatüveg mögött. Vándorszínész volt. Pedig géplakatosnak tanult. Elszökött otthonról. A mostohaapa-jelölt, Kálmán nagypapa miatt kellett elszökönie. Nem szívelték egymást. Ezt már anyám mesélte. Nem csodálkozom apám állhatatosságán. Anyám gyönyörű volt. Maradt róla egy fénykép tizenhat éves korából. Az egyetlen, ami férjhezmenetele előtt Pesten készült. Mintha a mennyország karzatának támaszkodva fotózták volna le. Virágcsokor feküdt a karjával egy vonalban. „Nem mennyasszonyi. A fényképészé volt – magyarázta anyám. – Hervadhatatlan papírvirág.” Nem tudom, hogy apám színészként lámpalázás volt-e? Szerelmes embernek az volt.

Mintha a szerelem életünknek többnyire már az első próbákon – egy hónap, egy év, tíz év után – megbukó főszerepe volna. Mert a szerelem nem akkor igazán szerelem-e, ha életre szóló. Apámé az volt. Rövid ideig élt. 1944. november 2-án esküdtek életre szóló hűséget egymásnak. Halottak napján. Két bombázás között. Három hónap múlva apámat elnyelte egy Szibériába tartó végtelen vagon sor... Tudta, hogy útban vagyok. Ezzel a fordulattal pesti nagyanyám fejezte be a történetet, amelynek folytatást remélt. Reményeivel anyám korán leszámolt. Elég volt néhány hazaérkező hadifogolyvonat elé kimennie. Holt hírért hozták. Évek múltán, ahányszor férjhez akart menni, a Vöröskereszt annyiszor nyilvánította holtta apámat. Holtta nyilvánítása volt a temetése. Két-három évenként temették. Nagyanyám nem hitt a vöröskeresztes papíroknak, de nem tudott más nemzetközi szervezethez fordulni, csak hozzá. Évenként egyszer. Engem ez csak annyiban érdekelt, hogy nem szerettem volna pótapát. Mostohát. Jó volt úgy, ahogy volt.

Anyám azt mondta, meg fogjuk látogatni a pesti nagymamát, aki Érden lakik. De én azóta, hogy anyámtól nem tartottam, már tőle se féltem. Sőt, izgatottan vártam, mikor megyünk. Hogy Érdre eljussunk, előbb be kellett menni Pestre. Át a Dunán. Hozzá nem kék, hanem sárga busszal mentünk. Egy térről indult. A tér közepén itt is, mint mindenütt, szobor állt. Ült. Kopasz ember egy nagy kőrakás tetején. Anyámtól suttogva megkérdeztem, hogy Rákosi pajtás-e. „Vörösmarty Mihály, a nagy magyar költő. Ő írta a *Szózatot*” – mondta anyám némi nehezteléssel, mintha bármiről is tehettem volna. Én meg azt feleltem rá, hogy ühüm, sejtetve azt is, hogy tudom, mi az a szózat, és ki az, aki írta, s azt is, hogy sejtelnem sincs róluk. A sárga busszal sokáig mentünk. Anyám többször megkérdezte, hogy messze van-e még a vincellérház. Én azt hittem, hogy a sárga busz mindenkit a saját háza előtt tesz le, noha elég ritkán állt meg. Ritkábban, mint a kék. És hogy a pesti nagyanyám Érden a vincellérházban lakik. De kiderült, hogy nem.

Nagyanyám abban az utcában lakott, amely nekifutott a vincellérháznak. Illetve annak a háznak, amit még vincellérháznak hívtak. Bár trafiknak rendezték be. Emiatt is jó volt, hogy pesti nagyanyám közel lakott hozzá. Egy óriási kút mögött. Először azt hittem, hogy szökőkút, de nem fröcskölt belőle víz, és nem díszítette szobor. És ijesztő volt. Nyáron még annál is ijesztőbb. Zöld. Békák szemétől fortyogott. Szerencsére magas kerítés választotta el az utcától meg a pesti nagyanyám kertjétől. Mert a pesti nagyanyám kertés házban lakott. És emlékeztem rá. Nem a kertre, hanem rá. De most nem volt rajta kék esőkabát. Meg ott volt a Keresztapám-Feri bácsi is, akire nem emlékeztem, mert még sohasem láttam. Azazhogy láttam, de féléves koromban. És arra nem emlékezhet az ember. Illetve a gyermek. Keresztapám-Feri bácsi is csak féléves koromban látott, de ő emlékezett. Feri bácsi nemcsak a keresztapám volt, hanem a nagybátyám is. Nekem nagyon tetszett, hogy úgy szólított: öcsém. Apám bátyja volt, nekem meg nagybátyám. De akkor kisöcsémnek kellett volna hívnia. És Feri nagybátyám felesége szép asszony volt. Mert ő is fekete. És szigorú tekintetű. Mint az az asszony. Azon a buszvégállomási plakáton. És a hangja is szép volt. Csengő. Azt mondták rá, hogy román. Bátorságom összeszedve megkérdeztem tőle, hogy a románok mind magyarul beszélnek-e. Vagy csak ő? Ezt nem akkor kérdeztem, hanem később. Ő csak román állami iskolába járt. Ezért tud románul. Ez 1945 telén jól jött annak a bérháznak, ahol laktak. Román katonák foglalták el – mondta. – Brassóiak. És ő Brassó környékéről való. Hétfalusi. Hallottam-e a hétfalusi csángókról? – kérdezte. „Csak a görögökről meg a hét vezérről – feleltem. – Görögök vannak a szaniban, s azt, hogy »éhes vagyok«, »pinaúúú«-nak vagy »pina-úúú«-nak mondják. A mézet pedig úgy kérik, hogy »züm-zümm!«. A hét vezért Izsó bácsi tanította meg: Árpád, Előd, Ond, Kond, Tas, Huba, Töhötöm.” „Látod, ezt mi nem tanultuk az iskolában. Tanulj meg tőlem olyan hét nevet, amit ti nem fogtok tanul-

ni az iskolában. Hét falu nevét... Tatrang, Zajzon, Pürkerec, Bácsfalu, Türkös, Csernátfalú, Hosszúfalú. Hogy tetszenek?” „Tatrag és Pürkerec tetszik. Zajzon is.” „Látod, én zajzoni vagyok. Csángó. Hétfalusi csángó” – és elmosolyodott. Ez ritkán történt vele. Majd így folytatta: „Volt nekünk költőnk is. Zajzoni Rab Istvánnak hívták. Brassóban, egy kis templomkertben van a sírja. Petőfinek sehol” – és még mindig mosolygott. „Romániában nem lehettem magyar. Itt, Magyarországon meg csak román lehetek. Megmaradok hát csángónak” – tette hozzá már mosolytalanul, a megszokottnál is komorabb hangulatába visszazökkenve. „Érted? Mert Feri bácsi nem érti. Pedig ő áll itt hozzám legközelebb... Itt ezt senki se érti?” – kérdezte még, anélkül, hogy választ várt volna tőlem. De nem maradtam néma: „Hát akkor hogyan értsem én? Egy kisgyerek? De lehet, hogy egyszer még megértem.” Volt egy kislányuk. Velem egyidős. Ibinek hívták. Ő az unokatestvérnőm. Az unokahúgom. Mert én vagyok az öregebb. Három hónappal. De nekem már Mezőcsáton is voltak unokatestvéreim... És tudtam, ha unokatestvér unokatestvérel házasodik össze, piros szemű gyermekük születik. Meg ott volt nagyapám... De nem az igazi. Az igazi a vasútnál dolgozott, de meghalt. Még a háború előtt. A két világháború között.

A szobát két kép díszítette. Mindkettőt fölismertem. Az egyik egy hatalmas festmény volt. Nagymamám ágya fölött függött. Jézust ábrázolta. De nem szemből, mint a portán függő kép Sztálint és a telefonközpontos Rákosit, hanem oldalnézetből. Majdnem úgy, mint Lenint a kultúrházban. De Jézus védtelen volt. Összekötözték a kezét. Lehet, hogy a lábát is, de azt nem lehetett látni. Fehér hálóinget viselt, olyat, mint az enyém. És némán nézett előre. És nem állta körül senki. A legközelebb apám arcképe állt hozzá. A nagyanyám melletti éjjeliszekrényen, bekeretezve. Arról a képről nem fürkészett engem. Öklére támasztotta a fejét, és nem nézett senkire azok közül, akik a szobában voltak. Ő Krisz-

tust nézte. Akinek a keze össze volt kötözve. Pesti nagymamám azt mondta, hogy ő még mindig hazavárja apámat. Két évvel azelőtt is kiment a pályaudvarra, amikor újabb foglyok érkeztek haza. Sokan. Ő nem volt közöttük. Pedig rétest is sült neki. Azt szereti. Mi pedig kimentünk a kertbe, és málnát ettünk. November volt, de málna még mindig piroslott a bokrokon. Ebédre húslévest tálaltak daragaluskával és rántott csirkét sült krumplival. Ibi kapta az egyik szárnyat. A zúza volt belesütve. Nekem jutott a májas szárny. Tortát is kaptam. Pedig nem ünnepelték senki születésnapját.

Ebéd alatt nagyapám beszélt legtöbbet, egyre akadozóbb nyelvvvel ismételve: „Nem tart ez már sokáig. Jönnek az amerikaiak...” Nem jött senki. Nagymamám azt mondta, hogy az öreg állandóan ezt hajtogatja. Míg el nem viszik. Alig várja. Nagyapám az amerikaiakat, nagymama meg, hogy nagyapát elvigyék. És nem azért várja ezt, mert nem a hites ura, hanem mert utálja. Akkor is utálná, ha ilyenként, ilyen átkozott természettel a hites ura volna. De nem az. Ő, akiről szó volt, ezalatt nagymamát a világ legtermészetesebb módján levegőnek nézve egyre csak azt hajtogatta: meglássuk, neki lesz igaza. „Semmije se lesz neki – vetette közbe pesti nagyanyám, aki Érden lakott –, mert nincs is semmije. Nem is volt. Az Aréna úti lakásba se volt bejelentve. A cselédszobában lakott. Ide meg be van. Be kellett jelenten az átkozott demokrácia miatt. Pedig a kutya se hívta őt ide.” Az ostrom alatt, a háború végén odalett a kifőzdéjük, de nem bánta, mert azt hitte, hogy nagyapám is odalett. Ezzel lett nyereséges a veszteség. Ez volt az ő igazi felszabadulása. Nem tartott sokáig. Egyszer csak jött egy teherautó. Megállt az érdi ház előtt. Ő szállt le róla. Lepakolta a ládáját, és itt maradt a nyakán. Anyám mondta egyszer, amikor nagyon mérges volt rám, hogy fehér port vett be. Hátha nem születek meg. A végén mégis a nyakán maradtam. „Jó, hogy nem hibbantam” – tettem hozzá.

Szemügyre vettem nagyapámat, aki nem is a nagyapám. Éppen gyufaszálat faragott, hogy a Csongor szivar végébe szúrja, mint faszöget a tűsarokba. Azt is könnyű volt észrevenni, hogy miközben pesti nagyanyám sehonnai nagyapámat szapulja, anyám őt tüntetően apukának szólítja. Nem értettem, hogy nagyapám mért örül annyira anyám ajándékának, ami nem más volt, mint több kötegni keskeny, valamivel szélesebb és egészen széles géz. Csak a következő nyáron jöttem rá, hogy tőle szokatlan gyerekes örömeinek mi az oka. Amikor láttam, hogy a ki tudja, hányadszor használt, gondosan kimosott, különféle méretű gézeket szárítgatja a ruháskötélen, mint más a kapcát. Meglestük Ibivel, hogy iszonyúan feldagadt lilás, lyukacsos alsó lábszárát – olyan volt, mintha agyongépelt indigóba tekerték volna – kenegeti vazelinos falapocskával (amit szintén anyámtól, anyám meg valamelyik műtöstől vagy műtősnőtől kapott ajándékba), de nem vazelinnel, hanem valamiféle folyékony lilás kocsikenőccsel. Biztos azért, hogy gördülékenyebb legyen a járása. Nagyapám lába szárához képest Izsó bácsi falába természetességében és használhatóságában maga volt a csoda. Azt is megtudtam, hogy nagyapám csendőr őrmester volt – talán ezért kellett hangsúlyozni, hogy nem az igazi –, és halálosan szerelmes nagymamába, aki harminckét évesen is gyönyörűnek maradt. És özvegyen. Az igazi nagyapám vasúti pályamunkás volt. És persze vöröskatona. (1:1 az unokák javára.) A rossz nyelvek szerint (kinek lehetett olyan a családban?) nagymamám azért nem ment férjhez öszvér-makacs udvarlójához, mert akkor elveszítette volna ingyenes utazást biztosító MÁV-igazolványát. Piaci vállalkozó, közismertebb nevén kofa volt. Utazó kofa. Ahogy pesti nagyanyám rendre kikoszarozta nagyapámat, mélyült el annak amúgy is szenvedélyes szerelme iránta. Egyszer egy bála bársonyt vitt neki ajándékba, pedig ő azon az ősön dióbélben utazott. Felettesei kérdőre vonták, miért tette magát egész Dombóváron nevetségessé azzal, hogy egy bála bársonnyal a vállán vágott át a főtéren, mint valami

rőfös zsidó – csendőregyenruhában. Még az a gyanú is felmerült bennük, hogy nagyapám esetleg homokos vagy fetisista. Vagy, ki-mondani is szörnyű: egyszerre mindkettő. Szóval minek kellett neki annyi bársony? Ő nem akarván leleplezni érzelmeit és belekeverni nagyanyámat (az érzelmeibe), hirtelenjében azt válaszolta, hogy alsógyatának. Ezzel semmit se tisztázott. Sőt... A legenyhébb és legkedvezőbb változat szerint válaszát gúnyolódásnak vették. Nem úszta volna meg rosszálló fejcsóválással, ha másnap nem bukik a motorjával a ki tudja, hányadik kikosarazásból hazatérőben. Amputálni akarták, de ő azt mondta, inkább meghal, de nem engedi a lábát levágni. Azt még nagyanyámért sem. Ráhagyták, és leszerelték. Azóta maga kúrálgatja a lábát. Közben valahogy mégis összeboronálódtak nagymamával. De túlságosan mély sebeket hagytak bennük a borona tüskéi. Vagyis a türelem termett valamit. De nem rózsát. Az termett a kertben. Egy kései parázs vita lezárásaként, miközben nagypapa azon dohogott, hogy föl akarja venni a nadrágját, de nem leli, nagymama azt találta neki mondani, hogy „venné fel maga inkább az utolsó kenetet!” Ezen aztán nagyapám úgy megsértődött, hogy vette a nadrágját, mert kalapja nem volt, és egy ködös reggelen a házból kiköltözött a tyúkudvarba, a nyári konyhába. A gézzel körbeaggatott disznóól, fáskamra, nyúlketrec, galambdúc, krumplisverem, füstölő, kenyérsütő kemence úgy festett, mint egy partizánlazarett.

Nagyapám, a Horthy-korszak csendőr őrmestere és Károly nagybátyám, a Rákosi-korszak rendőr őrmestere egy nagyobbra sikeredett csonka családi összejövetelen néhány liter bor (fejenkénti) elfogyasztása után arról beszélgettek, hogy a tyúktolvajokból hogyan lehetett és melyikük tudott gyorsabban vallomást kicsikarni. (Az idő akkor is pénz volt, most is az.) Maradi és reakciós nagyapám a pofon meg a puskatusnak váratlanul és véletlenül a lábfejre ejtése mellett kardoskodott (kardja is volt!), de a végén ő is elismerte (és ez több a beismerésnél), hogy a demokrácia rend-

őrsége jobban halad a korral, módszerei eredetibbek, és ami fontos, eredményesebbek. Károly nagybátyám elmesélte, hogy az ő rendőrőrsük kicsi őrs, szinte csak őrsöcske, de valóban nagy eredményekkel dicsekedhet. Ő a tyúktolvaj fejére vödröt szokott húzni, és azt veri gumibottal. E módszer esetében nem az a lényeg, hogy az ütés fájjon, hanem az, hogy a tyúktolvaj a debreceni nagytemplom nagyharangjában érezze magát, úgy, mintha delet harangoznának – neki és vele. A tyúktolvaj, fején a harangvödörrel, két perc alatt bármit bevall, azt is, hogy tyúktolvaj, azt is, hogy harangvirág-koszorút és nem vödröt nyomtak a fejébe. A *Jégmezők lovagja* című szovjet filmben a keresztes lovagok viseltek egyik oldalt lyukacsos vödröt a fejükön. Azt hittem, hogy az orosz vitézek majd gumibottal fognak nekik esni. Nem így történt, de attól még ők győztek.

Néztem nagyapámat, aki nem is volt a nagyapám, de papának kellett volna szólítanom. Nagymama, vagyis pesti nagyanyám kérte, aki Érden lakott. Nem teljesítettem a kérését. Mamám férjét, anyai nagyapámat hívtam volna papának, ha meg nem hal, szinte ugyanabban az évben, mint pesti nagyanyám első és voltaképpen egyetlen férje. De valahogy mégsem az utolsó. Az anyai nagyapám, akit papának szólítottam volna, ha él, cseléd volt. Ez állt anyám értesítőkönyvecskéjében, aki emiatt nem győzött restelkedni. Keresztapám-Feri bácsi azt mondta, hogy jól jön még ez nekem, ha esetleg technikumba jelentkezem. Bár ha technikumba akarok menni, akkor jelentkezem gimnáziumba, mert most úgy csinálják, hogy aki technikumba jelentkezik, azt gimnáziumba küldik, aki meg gimnáziumba jelentkezik, annak technikumba kell járnia. Anyámnak mondta, nem nekem. A két nagyapa nem tudott egymásról. Mondhatnánk akár hármat is. Semmi közülük sem volt egymáshoz. Én többet tudok róluk. Nekem mindegyikükhöz egyenként van közöm. Én vagyok hát a köz. *Többek köze*, ami zsákutcát is jelent. Bennem találkoztak a szülők, nagyszülők,

nagybácsik, nagynénik, unokatestvérek, a különféle rendű és rangú rokonok. Fárasztó volt, de jó. Néztem nagyapámat, a sehonnait, nem értettem, miért választja el középen a haját, mint a lányok. Mert Keresztapám-Feri bácsinak hátra volt fésülve a haja, apámnak szintén. A fényképen. Jézusnak pedig a festményen. Igaz, hogy neki olyan hosszan omlott le a haja, mintha lány vagy indián vagy Rákóczi Ferenc lett volna. A középen elválasztott frizurára mondták, hogy olyan, mint a patikárius kuttyájáé.

Amikor kimentünk a kertbe, Ibi mutatott egy nádpálcát a bejárati ajtófélfán lógni. Markolata volt, mint a kardnak. Odasúgta, hogy ne mondjam meg senkinek, de ezt a nádpálcát nagyapánk nekünk tartogatja. Hogy őt ugyan nem bántotta egyszer sem, de már többször tett rá suhogtatással kísért ígéretet. Mire én megjegyeztem, hogy legjobb lesz, ha eltüntetjük a vesszőt. Mondtam is rögtön, hogy dobjuk bele a budiba, ha még nem telt meg. „Akár megtelt, akár nem telt meg, nem lehet – mondta Ibi –, mert a budit Kálmán nagypapa pucolja. Ő a szarvitéz – ahogy vécépucolónak beöltözve magáról mondja.” Igazából éjjeliőr volt egy nagytétényi fatelepen. Az érdi vécépucoló brigád megbízhatatlan. Két főből állt. Rézi volt a főnök, ura a beosztott. De még mielőtt nekiláttak volna a felelősségteljes munkának, berúgtak és összevesztek. Így a szarmerő sztahanovista mozgalomba se tudtak benevezni. Veszekedéskor Rézi, hogy minél mélyebben ura lelkébe gázoljon, a szemébe vágta: „Inkább mentem volna férjhez egy utolsó bányászhoz, mint hozzád.” És önérzetesen távozott a *tett*, pontosabban: a *nemtett* helyszínéről. A vécépucolás rendre Kálmán nagyapára maradt, annak bizonyosságául is, hogy szükség van rá. Nemcsak a ház körül, hanem a ház szintje alatt is. Nagypapa kellő mennyiségű védőital folyamatos elfogyasztása után csak a felelősségteljes munka végére rúgott be. „Kálmán, te részeg vagy!” – mondta ilyenkor a budit elégedetten szemrevételezve szinte évődve nagyanyám. A válasz rá önérzetes „Még hogy én?” volt. E költői kérdés képtelen-

ségét nyomatékositandó nagypapa rendszerint egy határozott te-
nyeressel mellen csapta magát. Az ütés egyszer oly erőre sikere-
dett, hogy hanyatt esett tőle. Akkor dobjuk a nádpálcát az ereszcsa-
tornába. Könnyebb beledobni, mint gondolnánk. Két kézzel egy-
szerre kell a két végétől fellódítani. „Nem lehet, mert a nagyapá-
nak ez nagyon kedves emléke. Ez volt a lovaglópálcája” – így Ibi.
Honnan volna az, amikor nem tudott lovagolni. Csak motorozni.
Akkor a motorozópálcája volt. A motorja benzintartályát verte ve-
le, hogy gyorsabban menjen. A pálca maradt a helyén. Sohasem
bántott vele. Egy dolog tudta őt feldühíteni. Ha Ibivel olvasni lá-
tott bennünket a kertben. Pokrócon heverészve, egymásnak, han-
gosan. „Menjetek, gereblyézzétek ki a köveket a málna- meg a ri-
bizlibokrok aljából” – gurgulázta a haszontalan semmittevés lát-
tán. Éppen a *Grant kapitány gyermekei* legizgalmasabb részénél
tartottunk. Annál, hogy airtonnak ejtik, de úgy írják, hogy ben
joce. „De olvasunk, nagypapa” – próbálta meg a váratlan támadást
kivédeni Ibi. „Olvassátok meg a kigereblyézett köveket!” – hall-
hattuk tovacsámpázó dohogását.

XI.

Amikor nem vett fel senki a buszra, és ez mégiscsak gyakrabban
megeesett, mint az ellenkezője, a Bagolyvártól egészen a Korányi-
ig gyalog kellett mennünk a napközibe. És a Mocsnektól, hogy
utunkat lerövidítsük, átvágtunk az erdőn. Így nem a portán, hanem
a portához közel nyitott bacilyukon át jutottunk be, s onnan már
csak pár lépésre esett a napközi. Mi az Erkel utcától már nem is
mentünk, hanem bandukoltunk, mint a sivatagban Sziklai Sándor
vöröskatonái. Akik fáradtak és szomjasak voltak. És saját pisijüket
itták. De legyőzték a fehérgárdistákat. Vánszorogtunk, mint a fá-

radt, de győztes vöröskatonák. Én, Attila, Feri meg Tibi. Nem Ferike, Tóth Attila bátyja, hanem Feri: Czeglédy Feri. A mellettünk lefelé robogó buszt dobáltuk gesztenyével. És egyikünk betalált a robogó busz nyitott ablakán. Nagy elégedetten battyogtunk fölfelé. Még nem értünk a Mocsnekhez, amikor lassított a fölfelé cammogó autóbusz – mint kiderült, az, amelyik ablakán az imént betaláltunk –, kinyílt a hátulsó ajtó, leugrott róla a kalauz, egy köpcös kis hörcsög, aki sohasem engedett fölszállni, és a táskáját a hóna alatt szorongatva rohant felénk föl az úttestet és a járdát elválasztó, meredek parton. Akkor döbbentünk rá végzetes lassúságunkra, az andalgás lustasággal határos vétkére. Nem volt menekvés. A kalauz fújtatva beért bennünket, és veres képpel ránk ripakodott: „Melyikőtök dobált?” Ekkor követtük el a nagyobb hibát, a lustálkodásnál is súlyosabbat. A kérdésre dadogva háritottuk el magunkról a gyanút, és ki-ki íziben a másikára mutogatott. Egyszerre három másikára. Az egész jelenetben ez volt az egyetlen méltányolható teljesítmény. A pantomimszerű mutogatás-gombolyag. Ebből kiderült az igazság: mindnyájan hajigáltunk. A kalauznak azonban nem volt ideje rá, hogy mindannyiunknak lekeverjen egy-egy pofont, mert a busz már velünk egy vonalban haladt, s lassan, de biztosan kapaszkodott fölfelé a meredek úton. A kalauz, nem akarván lemaradását újabb futással behozni, csak a hozzá legközelebb állóknak kevert le egy-egy kiadós pofont. Az egyik persze én voltam, a másik Czeglédy Feri. Ha nem akadályozza meg lyukacsostégla-nagyságú kalauztáskája, amelyet egyik kezével görcsösen markolt, talán a többieket is szájon tudta volna csapni. Így már csak annyira futotta idejéből és energiájából, hogy miközben zergeugrásokkal ereszkedett le a meredek parton az úttest felé, még megfenyegetett, hogy szól Szőkének, s majd meglátjuk magunkat. Szőke a falu keshajú, szigorú rendőre volt. Akitől félni kellett. Jobban, mint a párttitkártól. Sajnáltam, hogy Feri nem Ferike, mert ő, amilyen vad, biztos, hogy visszaadta volna a kala-

uznak a pofont. Aznap kedvetlenül érkeztünk meg a napközibe. Mármint én és Feri. Mi, arcunkon a pofon bélyegével, meg voltunk győződve róla, hogy Tibi és Attila sunyin elárultak bennünket azzal, hogy megúszták. Nem kívántuk, hogy emiatt mentegetőzzenek. De ők ahelyett, hogy meghúzták volna magukat, vihogva újságolták fünek-fának, hogy mekkora frászt kaptunk. Egy kalauztól... Még jó, hogy nem kalauznőtől. Bár ki tudja.

Hamarosan eljött az alkalom, amikor bosszút állhattam a pofonért. Nem a kalauzon, hanem Tibin és Attilán. Igaz – kénytelen-kelletlen – Ferin is. Nem is bosszú volt ez, hanem gyávaság a részemről – ha jól belegondolok... Sőt, mit több: árulás. Vagy mégsem? Egy alkalommal, amikor átvágtunk a Mocsnek és a Korányi közötti erdőn – persze nem az ösvényen, hanem, mint a mesében: árkon-bokron –, egy kis tisztást uraló galagonyabokor tövében bombákat találtunk. Két darab olyat, mint a kukoricacső, három olyat, amelynek a végén olyasmi volt, mintha egy almába vékony gerezdeket vagdalnának, de csak minden második gerezdet emelnek ki. Tudtuk, hogy ez a forgóakna. Olyan, aminek kioldás után, zuhanás közben a levegő forgásba hozza a propellerét. Így biztosítódik ki. Ezeket bizonyára túl alacsonyról dobták le, s nem maradt idejük robbanásig pörögni. Ha csavarnánk rajtuk néhányat, nyilván kibiztosítódnának. Hallottam, hogy a háború alatt az amerikaiak nemcsak ilyen bombákat dobtak le, hanem töltőtollakat, babákat és különféle játékokat is. A babákat a szülők összeszedték a mezőn, hazavitték, hogy örömet szerezzenek velük a gyerekeknek. Mert például az én anyám is, amikor kicsi volt, mindig azzal nyúzta a szüleit, a mamámat meg a papámat, akit nem ismertem, ha vásárba mentek, hogy hozzanak neki vásárfiát. Babát. Bármilyen kicsit is, de hozzanak. Olyat, aminek keze-lába mozog. Már délután kiment a mezőcsáti útra, és várta a szüleit. A babát. De nem hoztak, hanem sopánkodtak keservesen, hogy kislányom, összeverekedtek a zsidók, s ízzé-porrá zúzódtak a babáik. „De legalább egy törött

babalábat hoztak volna” – mondta nekik sírva anyám, aki mind kevésbé hitte el a rendre megismétlődő verekedéseket, mert ismerte Engel bácsit, a boltost, aki hangosan se tudott rászólni senkire, nemhogy kezét emelni. Még a saját gyermekeire se. Pedig volt belőlük nyolc. „Közülük csak egy élte túl a háborút. Hetet elégettek” – hallottam anyámtól. Hét játszótársát... Láttam halálukat a *Jégmezők lovagja* című filmben. Láttam, mert valóságosan néhány méterre álltam attól a máglyától, amelynek lángjai közé vetették a keresztes lovagok a megbélyegzett kisdedeket. Füsttenger, szikra-özön, omlékony emlék: csupa emberpernye volt a világ. Hányan és hányszor perzselték fel egyetlen szóval, mozdulattal a gyermekkor tájait, ahol a hajszolt lélek felnőttként megpihenhetne? Vallásos volt Engel bácsi. A felesége tüntetően nem. Anyám, akinek három idősebb testvére volt, Zsanét néni, Károly bácsi, Erzsi néni, szombatonként segítgetett neki: vigyázott a legkisebbekre. Szóval, ha a mamám meg papám jövögetnek haza a vásárból, és az út mellett, az árokparton találnak egy babát, akkor biztos, hogy felveszik, és viszik nagy boldogan anyámnak. Hogy neki vették. És micsoda boldogan játszott volna vele anyám. Kerek szemmel bámulta volna, mint mozog keze-lába. De mivel az amerikaiak dobták le repülőről, egyszer csak felrobbant volna. És akkor én most nem volnék. Emiatt mondtam Attilának, Tibinek és Ferinek, hogy ne nyúljanak semmihez, hanem fussunk innen, mert felrobbanunk. De ők ügyet se vetettek rám. Azt mondták, hogy csak akkor robbannánk fel, ha fognánk egy szöveget, és a nagy akna fenekébe, pontosan a seggelyükába próbálnánk beleverni. Vagy karóba akarnánk húzni az aknát, mint valami turbános törököt. Jumurdzsákot. Mert ott az ütőszeg. Vagy ha az aknák alatt nagy tüzet gyújtánánk. Nyomban kipróbálták, hogy föl tudják-e hárman a nagy aknát emelni. Föl bírták. Amikor láttam, hogy elszántan hajolnak az akna felé, én máris hátráltam, majd a hátrálásom egy félfordulat után eszeve-szett futásba csapott át. Meg se álltam a napköziig, ahol rögtön

szóltam a Nevelőpajtásnak. Árulkodtam. Ő is, mert azonnal telefonált a rendőrségre. Bennem pedig a büszkeség és a szégyenkezés nagy teniszmérkőzést vívott egymással. Igazi valómmal szorgosan szedegettem nekik a labdát, mint otthon az orvosoknak. De nem reméltem, hogy a parti végén akár két forintot is kapok. Júdás pénz lett volna.

Mielőtt befutottak volna a rendőrök, a napközi alatti úton megjelent Attila, Tibi és Feri. Lassan, görnyedten, szinte toporogva jöttek. Mint a hangyák, amikor testüknél nagyobb kenyérmorzsát vonszolnak. Az ő terhük ennél sokkal súlyosabb volt. A nagy akna. Azt cipelték. A halál táplálékát. A Nevelőpajtás átvette a parancsnokságot. A gyerekeket nyomban a napközi melletti domboldalra irányította. A szakácsnők és a takarítónők is odahúzódtak. Én is. Csak ő maradt ott. Feriék akkor fordultak be a napközi udvarába, amikor kiürült az egész épület. De az „aknászoknak” még föl kellett kapaszkodniuk a lépcsőn. És a Nevelőpajtás nem mert rájuk szólni, hogy tegyék le a terhüket. Mert végig kövesúton jöttek. Meg járdán. Félt, hogy ha letevés közben erősebben odakoccantják, felrobbannak. Amikor Attilaék fölérték a lépcsőn, a Nevelőpajtás nem hátrált meg előlük, hanem hozzájuk lépett, és nagyon nyugodtan, szinte kedvesen kérte őket: „Vigyétek a homokozóba, ott jó helye lesz.” És ott lépdelt közvetlenül a nyomukban. Tudtam, ha most leejtenék, akkor a Nevelőpajtás is felrobbanna, mert túl közel volt hozzájuk. És ő készakarva követte olyan közel őket; ha felrobbannak, hát ő is haljon meg. Úgy éreztem, könnyeimet nyelve, hogy Zója lehetett ilyen, a szovjet partizánlány, akit a németek kivégeztek. Ő ment így, ily nyugodtan az akasztófa alá. Vagy mint az a katona, akiről az úttörővezető tanár később beszélt, amikor vigyázzállás alatt mocorogtunk. Az a katona feszes vigyázzban állt és tisztelgett. A vörös lobogónak, amely ott lengett fölötte a zászlórúd tetujén. Ő pedig közben jelentett. És mialatt ezt tette, bangócs szállt az arcára. A lódaráznál is szörnyebb, mérgesebb. Amitől még a

legnyugodtabb lovak is megvadulnak, felfordítják az ekét, földhöz csapják magukat, istrángot, hámot szaggatva hazavágtatnak, s még a kemencelyukba is bebújnak, hogy a bangócsból megszabaduljanak. És a katona, mert még nem fejezte be a jelentést, nem hessen-tette el az arcán gubbaszkodó bangócsot, hanem továbbra is vi-gyázzban állt és tisztelgett. A bangócsot idegesítették a katona je-lentéstevéstől előírásosan mocorgó, fészkelődő arcizmai. Amúgy látszólag arcizma se rezdült. Megelégette, és beledöfte bangócs-gyilkját. Amely méregbe volt mártva. A katona meghalt. És a tisz-telgő katonának szobrot állítottak. Ércből. Nagyon büszke volt rá a mamája. Az ércszobor pedig nyugodtan tisztelgethet: semmilyen bangócs vagy lódarázs sem tudja megcsípni. Lehet bármilyen mér-ges. Csak az ércbangócs. De azt nem csinált a szobrász. Zójának is áll a szobra. Több is. Talán még Magyarországon is. De vajon lesz-e szobra a Nevelőpajtásnak azért, hogy Attilát, Tibit és Ferit meg a gyilkos aknát a homokozóig kísérte? És ott állt, míg a homokágy-ba bele nem fektették a halálnak ezt a fejetlen, kezetlen és lábatlan vasbábuját. Halállal vemhes ércszobrát. A kisvödrök, a formázók és a lapátkák mellé. A szikkadó homokvár szomszédságába. És onnan is úgy jött el a Nevelőpajtás, csak néhány lépéssel a három kis „amerikai diverzáns” mögött. Akik föl akarták robbantani a napkö-zit – gyerekestül, játékoscul, takarítónőstül és Nevelőpajtásostul. Mint Koreában. Ahol óvodákat meg iskolákat bombáznak. És ha pont akkor robbant volna a bomba, amikor a homokozótól távolod-tak? Akkor lehet, hogy csak a Nevelőpajtás halt volna meg. Mert Attilaék néhány lépéssel előtte bandukoltak. Sápadtan és boldogan. Aztán boldogan és büszkén. A végén csak büszkén. De akkor kö-zöltük velük, hogy jön értük a rendőrség. Először nem hitték. Az-tán elhitték és megijedtek. Sírva fakadtak. És sírtak. De a Nevelő-pajtás megnyugtatta őket. Hogy csak az aknát viszik el a rendőrök. Őket nem. Legalábbis mindent megtesz, hogy őket ne vigyék el. És kis idő múlva a napközi alatt húzódó úton tényleg megállt egy nyi-

tott rendőrségi dzsip. Két egyenruhás rendőr szállt le róla. Kérdezték, mi történt. Aztán meg, hogy hol az akna. És mintha ők is megkönnyebbültek volna. Aztán arról érdeklődtek, kik azok a díszpintyek, akik fölfuvarozták a gyilkos eszközt. Attilát, Tibit meg Ferit a gyerekek taszigálták a rendőrök elé. Maguktól nem volt bátorságuk kilépni a sorból. Lehajtott fejjel és szipogva álltak a rendőrök előtt. Arra gondoltam, hogy most én is ott reszkethetnék előttük, mint a nyárfalevél. Boldognak éreztem magam, hogy nem ott állok, hanem a gyerekek között. Kicsit szégyenkezve. Mint néző. Fursamód időnként valami keserűségféle is áthullámozott rajtam. Olyankor mindig nyeltem egy nagyot. A rendőrök megkérdezték Tibiéket, miért tették, amit tettek. Csak azt akarták kipróbálni, fel bírják-e emelni, mert nem hitték, hogy fel bírják. De amikor mégis fölemelték, és könnyebben, mint hitték, akkor már nem merték letenni, mert féltek, hogy felrobban. El kellett indulniuk valamerre. A napközi volt a legközelebbi hely, amit ismertek. És pihenés nélkül cipelték az aknát. Már nem emlékeznek rá, hogy nehéz volt-e vagy sem. Mindegy, hová, vinniük kellett, akár a világ végére is. És a rendőrök nem bántották, még csak meg sem szidták őket. Csupán azt kérték, ha bárhol bármilyen löszert látunk, kerüljük el, de jegyezzük meg a helyet, és szóljunk nekik. Engemet pedig megdicsértek, hogy én jó kispajtáshoz illően cselekedtem, és büszke lehet rám az apám. Boldog voltam, bár a gigám néhányszor átvette a szívdobbanásomat. Elhatároztam, hogy rendőr leszek. Mert ők jók és bátrak. Kölcsönkérték a napközitől a fásládát. Homokot tettek bele, aztán a homokból a homokba emelték az aknát. A fásláda-koporsóban cipelték le a dzsipbe. Megkérdezték, az erdő melyik részén van a többi akna, bomba és gránát. És elmentek. Feriék fellélegeztek. Ismét büszkeség töltötte el őket. Nem szóltak hozzám, csak annyit vetettek oda foghegyről: „Te görgeji, többet veled nem állunk szóba. Tűnj el a szemünk elől!” Úgy éreztem, hogy nincs igazuk. Áruló lehet-e, aki árulásával az életüket mentette meg?

XII.

Beköszöntött a tavasz. Virágoztak a gyümölcsfák. A kertek meg az erdők. A szanatórium egyszerre volt kert és erdő. De rendes gyümölcsfa alig nőtt benne. Inkább erdei gyümölcsök: som, kökény, galagonya, hecsedli, madárberkenye. És persze a vadak: a vadcseresznyeфа, vadalmafa és vadvadkörteфа. Volt egy hatalmas rendes cseresznyeфа a hármас pavilon alatt, a hullaházhoz közel – elvadulóban. Olós törzseivel óriási „W” betűként nőtt ki a földből. Odáig nem mehettem el egyedül. Anyám meg ritkán kísért arra. Csak ha a varrodába ment. Irigyeltem Jóskát, mert az ő édesanyja a III-as pavilon alagsorában, a varrodában dolgozott. Így ő bármikor mehetett cseresznyézni. Közelebb, lehet, hogy azért közelebb, mert előkelőbb környezetben: a tenispályák mellett volt két barackфа. Arrafelé a betegek nem járhattak. Így oda minden további nélkül le lehetett menni. Az egyik évben termettek, a másikon nem. Ha termettek, zölden, féléretten leettük a gyümölcsüket. Egyszer valaki rám ijesztett, hogy a zöld baracktól beteg lehetek: vérhast kaphatok. Iszonyattal töltött el a betegség neve. Magam előtt láttam a gyomromat, mint egy véres, kifordított bundasapkát. És különben se az enyém a fa – folytatódtott az ijesztgetés. Mindenkié. Csak úgy egyedül gyümölcsöt szedni a közös fáról: közönséges lopás. És hogy milyen kispajtás vagyok én? Ismerem-e a kisdobosok 6 pontját? Mondtam, hogy ismerem. És nagyon elszégyelltem magamat. Elhatároztam, hogy kiköszörülöm a csorbát. Az év végi vizsgára a szülőket is meghívták. A szülők az osztályterem végében álltak, mint valami énekkar. Rákosi pajtás, Sztálin elvtárs és Lenin elvtárs képe alatt. A tanító néni minden egyes kérdésére úgy jelentkeztünk, hogy majd kiestünk a padból. Lehet, hogy azért, mert az egyik kezünket közben a hátunk mögött tartottuk. Egyszer csak azt kérdezte a tanító néni, hogy miért nem szabad zöld gyümölcsöt enni. Mintha egyenesen nekem szegezte volna a kérdést. Döbbsenten láttam, hogy erre mindenki úgy ki-

dől a padból, mint motorkerékpár-versenyen kanyarban az oldalkocsis versenyző. De én annál is jobban: majdnem az olajos padlón hevertem. És nemhiába. A tanító néni rám mutatott. Én válaszolhattam a kérdésre. Magamat haptákba vágva daráltam. Csak egyet kellett magamon tekerni: „Azért nem szabad zöld barackot enni, mert lopják az állam vagyonát.” A szülők fertályán harsány hahota támadt. Durcásan hátrafordultam, s csalódottan láttam, hogy egy részük még mindig nevet, más részük mosolyog. Csak Rákosi pajtás bólogatott komolyan. Ez visszapumpálta belém az eltűnt önbizalmat. Némi képp az is, hogy a tanító néni nyugtázta feleletemet; „igen”, igazam van. De ki az, aki még kiegészítené a válaszomat? És akkor felállt valaki, és azt mondta, hogy azért nem szabad zöld gyümölcsöt ennünk, mert megbetegszünk tőle.

XIII.

Anyám beteg. Olyan, mint azok, akiket a szanatóriumban gyógyítottak. Tüdőbeteg. De egyáltalán nem súlyos. Nem kell félnie, elszomorodnia. Odaadták neki a röntgenfilmet. Anyám megmutatta nekem. És láthattam a tüdejét, a bordák kosarában. A bordákat nemcsak előlről lehetett látni, hanem hátulról is, ahogy haloványabban behajlanak a tüdő mögé. A tüdőket nagy fényesség választotta el egymástól. Az volt a szegycsont, amelybe hátulról beleolvad a gerinc. És e fényességnek felül mintha két vékonyodó karja lett volna. Anyám azt mondta rá, hogy az a kulcsocsontja. És az a fényes oszlop azzal a karral úgy festett, mint a megfeszített Krisztus, aki nincs. De aki mégis megtalálható minden tüdőbetegben, minden tüdőbeteg röntgenfelvételén. De nem láttam, hogy hol lehet beteg anyám tüdeje, s azt ő se tudta megmutatni. Lehet, azért, mert, mint mondta, csak beszüremlése van. S az egyáltalán nem

súlyos dolog. Csak pihennie kell. De nem otthon. Hanem a szomszéd szanatóriumban. A Korányiban. Nekem addig intézetbe kell mennem. Nem sokáig. Csak három hónapra. Talán csak annyira...

Az intézetbe – Ady Endre Fiúotthon, Szél utca 1–3. – nem anyám vitt be. Ő már befeküdt a szanatóriumba. A gondnok bácsi. A fekete kocsin, amit Puskás bácsi vezetett. Akinek csillag aranylott a gallérján. Hát mégis beülhettem a kocsiba. Belülről láthattam a fekete kocsit, amelyről az emberek, suttogó hangon, ijesztő történeteket meséltek. De nem a szanatóriumról, amelyik engemet vitt. Ismeretlen helyre. Félttem. Pedig nem volt lefüggönyözve. Nem volt benne függöny. De félttem. Hátral ültem, a gondnok bácsi mellett. Körgallér volt rajta, nem utcai ruha. Ez megnyugtató. Behunyt szemmel arra gondoltam, hogy a szanatóriumban vagyunk, s csak a portától megyünk a VIII-as pavilonhoz. De olyan helyeken vágtunk át, amerre én még sohasem jártam. Elmentünk egy romstadion mellett is, ahol nem állt futballkapu. Hálók nélküli se. A gondnok bácsi megjegyezte, hogy ez egy nagyon régi cirkusz. Római. Tizenhatezer ember fért el benne. És a porondon oroszlánok léptek föl. De nem úgy, ahogy a budapesti cirkuszban. Vagy a *Bús*ban. Ebben embereket hajtottak elébük. Élő embereket. És az oroszlánok széttépték és fölfalták őket. Igaziból. Amikor ezeket mondta, már magunk mögött hagytuk a cirkuszt. A toprongyos csáti vándorcirkuszra gondoltam. Nagy sárga ház elé értünk. A fekete kocsin, amely engemet vitt, illetve hozott, megállt. Hosszú lépcsők vezettek föl a bejárat ajtóhoz. Egy kis ablak mögött itt is ült portás. De nem olyan, mint Izsó bácsi. És az ő szobája valóban kicsi volt. Mint egy spájz. A gondnok bácsi megkérdezte, merre van az igazgatói iroda. Aztán bement a következő bejárat ajtón, amelyet már könnyebben ki lehetett nyitni, mert majdnem teljesen üvegből volt. A portás tiszteltudóan megkérdezte, hol dolgozik az apukám, hogy állami kocsival fuvaroztak ide. Mondtam, hogy apukám eltűnt a második világháborúban. Aki idehozott, az a gondnok bácsi az Állami Fodor József Szanatóriumból, amelynek telefonszáma: 882–991. A telefonszámot fúj-

tam. Mondták, hogy tanuljam meg kívülről – saját érdekemben. Hogy ha valami bajom esnék, föl tudjam hívni a gondnok bácsit. Szabó Dénest. Barna hajú emberrel jött vissza, akinek nem volt oly szigorú tekintete, mint neki. De őt ismertem. Bevezettek egy nagy terembe, amelyik tele volt emeletes ágyakkal. Puskás bácsi fölhozta a cókómkomat és az ajtó melletti emeletes ágyra helyezte. A folyosó, illetve az ablak menti ágyak között hosszú asztalok sorakoztak. Moziban láttam ilyen hosszú asztalokat. Szovjet filmekben. A gondnok bácsi lehajolt, megcsókolt, mintha az apám lett volna. Én is őt. Igyekeztem a fiaként. Ez az, amit életünkben mindketten először tettünk. Elementek. A barna hajú ember is. Az intézet igazgatója. Helyette egy néni jött be, megmutatta az éjjeliszekrényemet, a folyosóra kísért, s kinyitott előttem egy üres vasszekrényt. Ajtaja bordázott, mint a rolós tolltartó teteje. Hasonló szekrénysort már láttam az I-es pavilon alagsorában, ahová fürödni jártunk hetenként egyszer. A vasszekrény szürke volt, mint a télikabátom. Beakasztottam. A cipőm is odakerült, pontosan alája. Az éjjeliszekrénybe az iskoláskönyveimet, füzeteket és a tolltartót tettem. Aztán leültem. A falat mocskos foltok tarkították, mint az osztályomét Budakeszin. Ahol almacsutkával meg kenyérhéjjal dobálóztunk. Amelyikről nem nyalták le a zsírt, az nyomot hagyott a falon meg a mennyezeten. A mustárral megkent zsíros kenyér csemegének számított. Igazi különlegességnek azonban a megcukrozott zsíros kenyér bizonyult. Bizonyult, mert először a gondolatától is kilelt a hideg. Itt, az intézetben legfeljebb paprikával meghintett zsíros kenyeret kapunk – gondoltam az ágy szélén ücsörögve. A teremnek csak három dísz volt, Rákosi, Sztálin meg Lenin. Ők voltak egyetlen ismerőseim.

Sírtam. De csak azért, hogy észrevegyék, hogy sírok. És megkérdezzék, miért. És tényleg odajött hozzám egy fiú azzal, hogy miért sírok. „Azért, mert nem láthatom az anyukámat.” Gondoltam, azt is megkérdezi, hogy miért nem. Jól gondoltam. „Azért, mert beteg, és kórházban fekszik...” „De nem annyira beteg – tettem hozzá gyorsan.

san –, és három hónap múlva már ki is fogják engedni.” „És akkor hazamész?” „Hát persze – vágtam rá. – De lehet, hogy már előbb... Lehet, hogy a gondnok bácsi előbb haza fog vinni...” „Hát akkor igazán nincs miért sírnod – szögezte le olyan nyugalommal, mintha legalább nyolcadikos lett volna. És nem harmadikos, mint én. – Én már elsős korom óta itt vagyok. Nyáron is. Pedig se apukám, se anyukám nincs kórházban. De azt ígérték, hogy ezen a nyáron már magukhoz vesznek. Persze ezt már tavaly is ígérték. Gyere, olvassunk inkább.” Odamentem, ahol állandóan ült. Amikor ült. Előtte az asztalon könyv feküdt. Kinyitva. A történet címe: *A huszár meg a három vasasnémet*. A rajz egy huszárt ábrázolt, aki pipázgatva ücsörög a parasztok között, a lap átellenes sarkában pedig három vasasnémet közeledett felé – át a betűk ingoványán, kettőspontok sorompóin, felkiáltójelek sövényein, vesszők hepehupáin, gondolatjelek pallóin... „És mi történik vele? Elmenekül?” – kérdeztem felcsigázódó érdeklődéssel. „Nem, nem menekül el. Nézd meg, mit írnak a végén” – nyugtatott meg, lapozva egyet. Az utolsó mondatot mohó kíváncsisággal olvastam el: „A harmadik meg összevissza vagdalva esett le a lováról.” A harmadik. Tehát nem a huszár. Ott is látszott egy rajz, amely azt ábrázolta, hogy a három lovas közül az egyik megtorpantan, tanácstalanul tartja a kardját, a másik éppen fordul vissza, a harmadiknak meg már csak a háta látszott, mert lóhalálában menekült. De biztos, hogy ő volt az, aki összevissza vagdalva esett le a lováról. Mert azt érte legkésőbb utol a magyar huszár. „És ez az egy huszár megbírt három némettel? – kérdeztem csodálkozva. – Ez nem Münchhausen báró meséje?” „Nem... – a fiú elgondolkodott, és mintha időben nagyon messzire visszafelé pillantott volna. Egy nevet mormolt maga elé. – Hügel báróé... De az nem mese.” „Hügel báró? – kérdeztem. – De hisz ő az én katonám. Honnan tudsz róla?” „Ő mindnyájunké, mert halott... Halottaink utolsó leheletétől élünk. Utolsó leheletük elsősegélynyújtás az élőknek” – felelte, s olyan volt, mintha nem is ő

lett volna. Apránként én is elolvastam a könyvet, de nem találtam benne jobb történetet, mint *A huszár meg a három vasasnémet*.

Bábszínházba mentünk egy délután. Busszal. És amikor a Margit hídon mentünk keresztül, a fiúk kiabálásban törtek ki: „Jégtörő! Jégtörő hajó!” De a buszon moccanni se lehetett. Én nem láttam semmit. Éppen csak egy kis bepárasodott ablakszeletkét. Mégis a párakon, a ködökön túl megjelent előttem a jégtörő hajó. Ott, ahol a horgony ke-
rek ablakai voltak, elől, most két hosszú nyelű, hatalmas kalapács nyúlik ki, s töri a jeget. Olyan ritmusban, mint ahogy a kovácsok verik az izzó vasat az üllőn. És hirtelen bevéresedett az ablakdarab, mert arra gondoltam, hogy a jégtörő most azért veri szét a jeget, mert megint embereket gyilkolnak, s azoknak, akik életben maradnak, legyen miben megkapaszkodniuk. Azokon, akiket a lefüggönyözött nagy fekete kocsival a Duna-parti fehér házba, az ávós-házba visznek, hogy ott elevenen sósavas kádba fektessék, és semmivé emész-
tetten a folyóba eresszék őket, mi segíthet? Semmi. Ahogy azokon se, akiket nagy húsdarálóval beledarálnak a Dunába, a kék Dunába, a Fekete-tengerbe... És a bábszínházban mintha semmit se láttam volna. Ott is csak arra tudtam gondolni... A jeges folyó-temetőre.

Lázasan feküdtem a betegszobában. A bábszínház előtt az udvaron hógolyóztunk. És nagyon megmosdatott egy ellenséges fiú. Még a nyakamba is havat gyömöszölt. De nem kaptam tüdőgyulladást. Bár lehet, hogy jobb lenne, ha azt kaptam volna. Mert akkor talán abba a szanatóriumba, esetleg abba a pavilonba szállítanának, ahol anyám fekszik; és láthatnám őt. De nem kaptam tüdőgyulladást. Egy harma-
dikos meg egy nyolcadikos fiúval feküdtem együtt. Sokat beszélget-
tünk. A nyolcadikossal is. Én még soha nem voltam ennyire egy nagyfiú közelében. Mert Velez Sanyi és Pisti sohasem álltak szóba velünk. Tóth Laciék, Szalay Jancsiék, Czes apóék jobbra csak akkor, ha ki akartak velünk tolni. Egyébként örültünk, ha a köszönésün-
ket fogadják. Most meg mintha én is nyolcadikos volnék. Nyílt az ajtó, és anyám lépett a szobába. Azt hittem, hogy álom. És mondtam

is... Hogy álom. De hallottam a hangját, és a magamét is, meg a lépteit. Felém közeledett. Lassan, nagyon lassan. És megölelt. Éreztem, hogy ő. Arcomra csorgott a könnye. És nem ébredtem föl. Az ember csak akkor szokott fölébredni, ha maga is sír. Mert magában sír. És visszhangzik benne a visszhangtalanság. A fölhólyagosodott csönd lüktetése riasztja föl. De most szerencsére nem én sírtam, hanem az anyám. És ez nem lehetett álom. Azt mondta, hogy meggyógyult. Vagyis már majdnem meggyógyult. Egy hónap múlva kijön a kórházból, és elvisz innen. Amikor elment, a nyolcadikos fiú azt mondta, szép anyukám van. Meg hogy ő csak homályosan emlékszik az anyukájára, az apjára meg egyáltalán nem, mert mindketten meghaltak a háborúban. Az apja a fronton, az anyukája a bombázáskor. Én is sajnáltam őt... Meg boldog is voltam. Bár szégyelltem magam. Mert tudtam, hogy örömöm azért nagyobb, mert neki mindkét szülőjét elvitte a háború, míg nekem az egyiket meghagyta.

XIV.

Mezőcsát felé robog velem a vonat. Elhagyjuk Papit, s eszembe jut a mondóka: „Igricibe’, Papiba’ bocskorban jár a liba.” Eszembe jut egy másik. Ezt egy nagylány mondta nekem, amikor még kicsi voltam, s ott álltam a kerítésüknél, és fejemet a karók közé illesztve bámultam a velem szemközt oda-vissza rohangáló utat és jegenyesort. Csak úgy porzott. Arra, de nem arról jött a nagylány, lehajolt hozzám, és kedvesen megkért, hogy menjek be a mamámhoz, és szavaljam el neki azt a mondókát, hogy „Három ága van a fának, nagy pinája van a lánynak”. De én tudtam azt, hogy ez mit jelent. Csúnyát. Ha kértek, elszavaltam. Tudván tudva, mi lesz érte a jutalmam. A szanatóriumban apránként elfelejtettem az ilyen mókás mondásokat, bohókás mondókákat, mert ott nem volt szabad csúnyákat beszélni. Se rajzolni. Még csak gondolni se. De azt nem le-

hetett, mert láttuk, a betegek hogyan csókolóznak. A tüdőbetegek. A bacik. Akiket nekünk kerülnünk kellett. Mert megfertőztek volna bennünket. Az igrici állomás egészen összement azóta, hogy eljöttem. A mezőcsáti állomás viszont nem változott. Megmaradt nagy-nak. Erzsí néniékhez mentünk. Ők a Tiszakeszi felé vezető úton laktak. Két család élt egy hatalmas udvarban. Ahol több óriási eperfa állott. Erzsí néniéknek két kislányuk volt. Hozzám képest kicsik. Az egyik négy-, a másik hároméves. A kisebbiknek még emlékeztem a keresztlőjére, mert a mamámnál volt. Akkor Erzsí néniék nálunk laktak. A szobában. Mi meg a mamámmal a kamarában. A konyhában kopasztották a csirkéket. Feketén párolgó vajdlingot álltak körül. Évikének nagy haja volt. Fekete.

Azt hittem, lányokkal nem lehet játszani. Vagy már elfelejtettem, hogy lehet. Erzsike olyasmit mert tenni, amit én nem. Meg merte fogni a békát. A nagy kecskebékát is. Amitől én rettegtem. Úgy gondoltam, hogy a békák a hétfejű sárkányok életre kelt pikkelyei. Pedig lány volt. És csak négyéves. Évike viszont Erzsikén is túltett. Eltűnt. Nem találtuk sehhol. Az egész család a keresésére indult. Zakhar Feri bácsi is. Erzsí néni férje. Aki esténként pezsgőt ivott. Valamiféle fehér port szórt a pohár vízbe. Nem cukrot, nem sót, valami fehéret. Az a vízbe ereszkedve heves pezsgésbe kezdett. Úgy sistergett, mint az oltott mész. Amikor kérlelésünkbe belefáradt, nekünk is adott belőle egy kortyot. Jó volt. Csiklandozta a szánkat. Belül. Zakhar Feri bácsi megsebesült a háborúban. Akna robbant előtte. Egy gödörben tért magához. Kezéből-lábából folyt a vér. A hátából is, mert a tüdejébe vágódott egy aknaszilánk. És azt sohasem tudták kiszedni belőle. Ott halt volna meg, abban a tölcserben, ha nem találnak rá a szanitécek, és nem szállítják kórházba. A szanitéceknek, úgy éreztem, van valami közük a szanihoz. A szanatóriumhoz. A mentős, műtős és ápolónővér gyuradéka lehetek. Mentünk és kerestük Évikét, úgy, mint a szanitécek annak idején Zakhar Feri bácsit. És csodák csodája, Évikét is egy gödörben találtuk meg. Nem bombatölcserben, hanem gö-

dörben. Amit kútnak ástak. Nem volt mély. Egy felnőttnék. De egy még szinte csecsemőnek? Nem tudtuk, hogyan került oda. Bele nem mászhatott, mert még kicsi volt. És bele sem eshetett, mert akkor bömbölt volna. De nem bömbölt. Kutya baja se volt. Ott gubbasztott a gödör sarkában. Egy óriási varangyos békát simogatott, amelyik mocorgott, mert föl akart kapaszkodni a meredek falon. És amikor Erzsi néni rémülten sikoltott, Évike csodálkozva emelte ránk a szemét, elmosolyodott, és selypegve mondta: „Kismadár.” „Nem, nem kismadár. Békakirályfi lehet” – gondoltam magamban.

XV.

A későbbi évek során, bármikor mentem az érdi családi összejövetelekre, amelyekről anyám apránként elmaradozott, az ebéd, pontosabban az ebéd utáni csevely, beszélgetés, szóváltás – nézőpont kérdése, minek nevezzük – mindig ugyanúgy ért véget. Keresztapám-Feri bácsi hol azt mondta: igaza van Kálmán bácsinak, hol azt: igaza van anyukának. Attól függően, hogy éppen melyikük fejezte be egymással sohasem egyező mondandóját. Csak a feleségének nem mondta soha, hogy igaza van. Ebben következetes volt. A szomszéd Fónagy bácsi, aki három órával azelőtt öt percre átnézett, bárki bármit mondott, csak bólogatott. A végén már akkor is buzgón bólogatott, ha éppen angyal szállt át a szobán. A bólogatást csak akkor hagyta abba, de akkor hirtelen, amikor érte jött a felesége, és rárivallt: „Te teljesen részeg vagy!” Ahogy a kancsóban újra és újra fogyott a bor, s mint a szívverés, szaporodott Fónagy bácsi bólogatása, nagypapa és Keresztapám-Feri bácsi nyelve ennek arányában akadozott. Keresztapám-Feri bácsi a társaság összevissza beszédjének egy éles kanyarjában hirtelen kirepült, de nem törte össze magát. Bucskázott egyet, mint a népmesében, s máris egy teljesen más szálon folytatta. Mindegyre csak

azt hajtogatta, hogy ő a háborúban angolpárti volt – nem kis kockázat árán –, apám meg németpárti, az utolsó pillanatig. Hogy nem kis kockázat árán, azt az bizonyítja, hogy el is vitték az oroszok. De már látja, hogy apámnak volt igaza. Sokra ment vele – gondoltam, nehezen viselve el a csapást, amit éppen utolsó mondatával mért rám. Félig magamnál voltam: „Most meg mindenki szovjetpárti és kommunista” – bátorkodtam apám védelmére kelve közbeszólni, vállalva a kockázatot, hogy kiváltak vele egy futó nyári vihart, amelynek legenyhébb mennydörgése az, hogy nem illik a felnőttek társalgásába belekotyogni. De az ittas felnőtt, hogy tisztelettudón fejezzem ki magamat, olyan, mint a gyermek, vagy még olyanabb. „Kommunista? Én?...” – fortyant fel Keresztapám-Feri bácsi. – „A családból csak az anyád, kedvesem – szólalt meg először aznap Lilike néni, a távoli rokon, aki szintén dióbélben utazott – nem dióhéjban, mint a vízen kalandozó Misi mókus –, s Veszprémből Gyöngyösre hazatérőben benézett a nagymamához. Üzleteti ügyben. Ment volna rögtön tovább, de a társaság, némi kérés után, maradásra bírta. Megnyilatkozásával most láthatóan Feri bácsi kedvében akart járni. – Bezzeg negyvenben, amikor nyilas röplapokat szórt a pesti-miskolci személyen, hogy le Horthyval, a szenilissel, meg az egész pluto... pluto... plutokrata retyerutyájával, zsidókkal, hercegekkel, grófokkal, bárókkal... (»A borneókkal és a celebeszekkel nem le... Ők magyarok voltak és magyarok lesznek« – dünnyögte Keresztapám-Feri bácsi. A folytatás rövid volt, mert egy öntudatos csuklása a »japánok«-at szinte a felismerhetetlenségig összezúzta.) A csendőrök Hortnál kapták el és verték vasra. Hortnál, hogy jobban megemlegesse, ki ellen bujtogat. (E szavakat hallva nagyapám ülő helyzetben is önkéntelenül kihúzta magát. Jellegzetes tulajdonsága volt, hogy míg más vérvörös, ő, mondhatni, falfehér volt a bortól, függetlenül attól, hogy kadarkát vagy kövidinkát ivott.) Még minket is majdnem belekevert. Ha nem fiatalkorú, börtönbe kerül.” Megbántam, mint a kutya, amelyik hetet kölykedzett, hogy szólni merészeltem. Ezalatt Keresztapám-Feri bácsi egy üres poharat

dzsííí-dzsúúú hangok kíséretében elkezdett félkörben ide-oda csiszigálni-csuszigálni, s közben azt motyogta, hogy „... röpcédulázott volna anyád ifjúkommunistaként, most a VIII. kerületi párttitkárra lehetne...” Talán azért VIII. kerületi, gondoltam, mert Keresztapám-Feri bácsi ott lakott, s protekciója lett volna az ipar kiváltásához, működtetéséhez meg az adóbevalláshoz. Mint maszekot nem bélyegezték volna meg annyira. Azt is láttam, hogy Keresztapám-Feri bácsi abahagyja a csiszigálást-csuszigálást, dzsíízést-dzsúúúzást, de csak azért, hogy az asztal alá nyúljon, és megfesse a levegőt, illetve nagy elmélyülten huzigáljon valamit. A fejő mozdulatoknál jöttem rá, mit csinál. Keresztapám-Feri bácsi és Ilus néni nejlonharisnya-kötéssel keresték kenyerüket azokban az években. Volt hozzá gépük, amelynek legszembezőköbb része egy olyan kar volt, mint amelyet a villamosvezetők rángattak ide-oda. Ezt kellett a harisnyakötés alatt is félkörben – ide-oda – huzigálni, időnként alulról megigazítani a szálakat, kihúzni a harisnya kész szárát. Nem volt rossz foglalkozás, jól lehetett vele keresni, de kora reggeltől késő estig rángatózni és huzakodni kellett. Keresztapám-Feri bácsira hiába kiabált egymás szavába vágva Ilus néni, nagymama, Ibi – nagypapa csak egykedvűen szivarozott, s néha mintha mosolyra húzódott volna a szája –, hogy hagyja abba, ő rendületlenül dzsíízett-dzsúúúzott, s csiszigálta-csuszigálta ide-oda a poharat, és rángatta a levegőt az asztal alatt. Csak akkor ment el aludni, miután megkötött két pár csík nélküli nejlonharisnyát.

Olykor-olykor, gyakrabban, mint anyám, nagymama húga, Mancsi néni is megjelent a vasárnap délutáni kávézáson. Róla azt jegyeztem meg a korábban hallottakból, hogy a kisujja köré csavarja a férfiakat. Így én először arra gondoltam, hogy cirkuszos. Erőművész, állatidomár vagy akrobata. Olyan, mint Gina Lollobrigida *A három Lamberti* című filmben, amelyet egyszer a szanatórium kultúrházában vetítettek. Egyszer anyám telefonált Mancsi néninek, s mivel senki se szólt a kagylóba, bizonytalanságában megkérdezte: „Halló! Merényi lakás?” Mire Mancsi néni: „Nem, ez nem a Merényi lakás,

de Merényi Gyula is itt lakik.” Ő volt a férje. Mindig vele jött nagymamához. „Gyula bátyámról, kis túlzással, elmondható, hogy bankár” – jegyezte meg Keresztapám-Feri bácsi. „Kis túlzással ez akár túlzásnak is mondható” – sok idő eltelt, amíg ezt a pár szót Gyula bácsi kimondta, akinek mintha a mosolya is dadogós lett volna a fél-szegségtől. Mire Mancsi szigorúan rászólt: „Te csak hallgass, Gyula.” „Ahogy parancsolod, szívem” – tekert egyet tisztelettel Gyula bácsi a lelkébe épített verklin. Később rájöttem, hogy a feleségétől száz méter távolságban már felszabadultan mosolyog és folyékonyan beszél. Mancsi néni iránt akkor lobbant fel a csodálkozással vegyes érdeklődésem, amikor megtudtam, hogy versenyző. Sportolónak gondoltam. „Annyira az, amennyire Gyula bácsi bankár” – mondta Keresztapám-Feri bácsi. – „Lóversenyző. Még az edzésekre is kijár. Versenyt pedig egyet se hagy ki.” Egy vasárnap a nagymamát is kivitte. A versenyre. „Egy vagyont fogunk nyerni” – fogadkozott a nővérének. Nagyanyám szépen felöltözött, ahogy ünnepnapon illik. Bunda nélkül jött haza. „Abrak lett belőle” – jegyezte meg fanyarul, de nem fanyalogva Gyula bácsi. „Azt szeretném, ha te is az lennél” – hangzott kivételesen a „Te csak hallgass!” helyett. Majd kissé sértődötten, mintegy az előbbi megzavarodott visszhangjaként: „Én mindig a pénzemnél vagyok. Amennyit veszítek, annyit nyerek is.” „Akkor maga jobb, mint a szovjetekkel folytatott kereskedelem. Azon csak veszíteni lehet” – sokáig tartott, amíg Gyula bácsi e két mondat végére ért, nem csak Mancsi néni tekintetébe ütköző szavai miatt, hanem azért is, mert közben önkéntelenül többször is körbenézett a szobában. Ezt követően a délután fénypontjaként, megkértek, hogy szavaljak, de ne Iszakovszkijtól *A matróznőt*, mint szoktam, hanem Petőfitől *valamit*. Ibinek pedig, aki balettozni járt, a hattyú halálából kellett spiccet járnia. Nagyapa megjegyezte, hogy ő még csak nem is spicces.

Ibi, vastapssal jutalmazott műsorunkat követően, miután a felnőttek már ügyet se vetettek ránk, odasúgta nekem, hogy ne adjak a lát-

szatra. Mancsi néni és Gyula bácsi nagyon szeretik egymást. Különösen az utóbbi időben, hogy hétpecsétés titok birtokába jutottak. És ez a titok nemcsak őket teheti gazdaggá, hanem Keresztapám-Feribácsiékat is. Sőt, még engemet is! A meggazdagodás lehetősége fülleket adott nekem. A felnőttek beszélgetéséből ellesett, pontosabban kihallott (de nem kihallgatott) szavak és mondattöredékek felhasználásával magam rakosgattam össze remélt meggazdagodásunk mozaikszerű képregényét. A Szabad Európa recsegetve hírül adta, hogy a trónjáról elűzött és egyenes ágon kiirtottnak tudott hajdani Karagyorgyevics család tengernyi pénzét egy svájci bank őrzi. A pénz azt illeti, aki igazolni tudja, hogy – akár oldalágon is – a Karagyorgyevicsok leszármazottja. Gyula bácsi titkon kiderítette, hogy nagymama és Mancsi néni egyik nagyapja a Gyorgyevicsból magyarosított Gyurkovicsra, vagyis az én ükapám a végkiirtás előtt Magyarországra menekült valamelyik Karagyorgyevics lehetett. Gyula bácsi, aki egyszeriben a család eszévé lépett elő, bár szerinte addig is az volt, vállalta, hogy kikutatja a származást minden kétséget kizáróan bizonyító levéltári dokumentumokat, s valami úton-módon eljuttatja őket a svájci banknak. Aztán már csak a pénz szám-lálása marad ránk. Feri bácsi elsősorban ezért hívta őt „majdnem bankárnak”, nem pedig azért, mert a postán dolgozott. Tisztként. Postatisztként. Tisztviselőként. A felnőttek azt is meghányták-vetették, hogy ki mit csinál a ráeső summával. Amikor Gyula bácsi a Karagyorgyevicsok vagyonának megszerzéséről, a megszerzés lehetőségeiről beszélt, szónoki folyékony-sággal ecsetelgetve annak minden részletét, de csakis akkor, életbe léptette azt a frissen megszerzett kiváltságát, hogy a csendőrpertunak minden következmények nélkül véget vetve rá-morduljon a közbe-közbeszóló, vagyis okoskodó Mancsi néni-re: „Te csak hallgass, Mária!” Mindezt hallva, nem állhattam meg, hogy riadt álmélkodással meg ne jegyezzem: „De hiszen akkor mi szerbek vagyunk!” Mire Mancsi néni: „Annyi pénzért, fiam? Akár négusok is!”

XVI.

A következő nyarat Zsanét néniéknél töltöttem. Zsanét néni hasonlított legjobban a mamára. A haját úgy hordta, mint ő. És mamám náluk halt meg. Zsanét néni mosdatta, amikor már nagyon beteg volt. És ő mosdatta akkor is, amikor meghalt. És fel is öltöztette. Bátor asszony volt. Mindenki azt csinálta, amit ő mondott. A férje, Kecskés Jóska bácsi is, aki szelíd, jó ember volt. Nem is tudtam, hogyan lehetett hentes, akinek állatokat kell levágnia. Két gyermekük volt. Az én unokatestvéreim. Azt mondták rájuk, hogy ikrek. De nem hasonlítottak egymásra. Klári lány volt, Jóska fiú. Klári barna, Jóska szőke. Klári jól tanult, Jóska rosszul. Klári szófogadó volt, Jóska eleven. Néha túlzottan az. Ilyenkor a venyigéből neki kellett a vesszőt kiválasztania és odavinnie Zsanét néninek. Ha gyanúsán vékony volt a vessző, Zsanét néni ment a legvastagabbért. Félttem, hogy egyszer rám is sor kerül. Nekem is vesszőt kell választanom.

Zsanét néni a náluk töltött első vasárnap kora délelőttjén szólt, hogy menjek templomba. Mire én azt válaszoltam, hogy nem vagyok babonás. Isten különben sincs. És Zsanét néni megkérdezte: ki tanított erre a marhaságra? Anyám? Sértődötten válaszoltam, hogy nem. Erre nem kell tanítani, mert ez úgy van, ahogy mondom. Mert ha például könyörögve fordulok hozzá, hogy Istenkém, adjál pénzt, akkor hull-e az égből alá pénz. No, hát akkor minek menjek templomba. És túlvilág sincs. „Akkor a mamádat sem fogod viszontlátni!” Ezen egy kicsit elgondolkodtam. Nem sokáig. Nagyot nevettem, és azt válaszoltam: „Igen! Nem!” Mindkét szót kényszeredetten ejtettem ki. Kapkodva, hogy a *nem* szinte belerohant az *igenbe*. És akkor Zsanét néni elmesélte, hogy volt egy nagybátyja, akinek az édesanyja meghalt, amikor született. Keserűn közbekérdeztem, hogy mi egy olyan család vagyunk, ahol mindig mindenki meghal? Ő mintha igenlően bólintott volna, folytatta. Nagybátyja édesapja sohasem nősült meg újra, mert nagyon szerette elhunyt

hitvesét. És a gyermek anyja nélkül cseperedett fel. És soha egész életében nem ejtette ki azt a szót a száján, hogy édesanyám. Csupán egyetlenegyszer. Halála pillanatában. Amikor már félig a mennyországban volt, félig a földön. Illetve amikor már csaknem teljesen a mennyországban s alig a földön. Merthogy emberszerető és istenfélő ember volt. Illetve istenszerető. És a mennyországban már várták a szerettei... Ő elsőnek azt pillantotta meg, akit csak fényképről ismert, és azért volt utolsó földi és első mennyei szava az, hogy „édesanyám”. Mert ha nem volna mennyország, hogyan tolult volna ajkára a legszebb földi szó. És én lehajtottam a fejemet, és azt motyogtam, hogy ez akkor is mind csak babona. De amikor eljöttünk Csátról a szünidő végén, sírtam. Azt az embert sirattam, aki édesanya nélkül nőtt fel. Azt az embert, aki a végén, élete utolsó földi pillanatában mégiscsak megláthatta az édesanyját.

XVII.

Új igazgató bácsija lett a szanatóriumnak. A régi, akire ráköhögtem, elment. Nem meghalt. Elment. És én hamarabb találkoztam vele személyesen, mint reméltem. Az új igazgatóval. De nem volt benne köszönet. Bár minden a köszönéssel kezdődött. Pontosabban csilingeléssel. De nem szentesteivel, hanem mindennapival. Ugyanis mielőtt bárki dolgozni ment, előtte a portafolyosón blokkolni kellett. Egy nagy faliórában. A falióra villanyóra volt, s az alja postaládában végződött. De nem az oldalán volt a rés, hanem a tetejében. A résbe be kellett dugni egy levelezőlapot. A levelezőlap azonban mindenkinek önmagának volt megcímezve. Éppen ezért a rés nem is nyelte el a küldeményt. Csak beleharapott és rajta hagyta a foga helyét. De ahhoz, hogy beleharapjon, oldalt meg kellett húzni egy kart. Azzal a mozdulattal mindenki feljelentette magát, hogy késett-e vagy sem.

Ráadásul nem pontos időre kellett járni, hanem tíz perccel korábban. De anyám a pontosság híve volt, ezért gyakran pontos időre érkezett, nem pedig tíz perccel korábban. És akkor Izsó bácsi mindig szigorúan kiszólt a portaablakon, hogy „maga így tartja be a tízperces mozgalmat?” De mielőtt anyám válaszolt volna, már folytatta is: „Nem kell annyira rohanni. Én már blokkoltam. Időben.” Vagyis anyám helyett, és tíz perccel korábban. Tehát mégse időben. Azt a fémkart egyébként én is szerettem rángatni. És nem is szóltak érte a portások. Csak ha már elégük volt a csilingelő lármából. Mert a meseóra olyan hangot adott, mint amikor a villamoskalauzok megrángatták a kocsiplafonon végighullámozó szíj jelzőrendszert.

Akkor megint nem akartam iskolába menni. És anyám hiába hívta a főkapitányságot. Tudtam, ha nem kattog a gép és nem vibrálnak az asztalkán szunyókáló piros gombok, akkor nem fut ki a vonal. Azaz nem hív senkit. Meg ha vibrál is, de túl röviden, hiába szól be a kagylóba, hogy „Halló! Főkapitányság?!” Akkor is legfeljebb a pontos idő válaszol neki, meseszerű fahangon. Anyám tanácstalanul nézett körbe, s én biztos voltam benne, hogy ez a nap visszavonhatatlanul az enyém lesz. Anyám hát mit tehetett mást, mint kérlelőre fogta. Először kerültem vele szemben fölénybe. Közben kint megcsörrent az óra. Én ezt elhatározásom megerősítő földöntúli hangjának vettem. És akkor belépett a központba az új igazgató bácsi. Magas, szigorú arcú ember. Egyszerre látszott fiatalnak és idősnek. Kalapot és ugyanolyan körgallért, más szóval malaclopót viselt, mint anyám. Köszönt. Anyám nagyobb zavarba jött, mint én... Restelkedve árulta el, hogy nem akarok iskolába menni. Mire ő: „No, öregem, nyomás az iskolába, mert seggbe rúglak.” Majd bemutatkozott anyámnak. Csak a családnevét árulta el: Riskó. Anyám tudta, hogy a keresztnéve Tibor. Én meg durcásan sarkonfordultam és köszönés nélkül elhagytam a telefonközpontot. Pedig nem haragudtam. Tetszett, hogy csúnyán beszél. Annak ellenére, hogy igazgató is volt meg orvos. Addig gyakran rám

szóltak, hogy csúnyán beszélek. Abból is mekkora baj támadt, amikor a konyhán pár nappal azután, hogy április 4-én a szanatóriumi ünnepségen elmondtam egy hosszú verset, megkérdezték tőlem, tudok-e szavalni? „Tudok, hát.” De közben éreztem, hogy mászik belém a kisördög. „No, hát akkor mondj el egy szép verset, de rövid legyen. Kapsz érte piros almát.” Én meg: „Itt vagyok Csáton. Ülök a picsámon.” Rögtön telefonáltak anyámnak a központba, aki még aznap este elzárta a katonáimat.

Iskolából jövet, mint mindig, ha dolgozott, bementem anyámhoz a központba. Azon a napon délben egy embert és egy asszonyt találtam nála. Egyenruhát viseltek. Nem olyat, mint a rendőrök és nem olyat, mint a katonák. Valami miatt éppen heves szemrehányást tettek anyámnak, aki zavartan mutatott be nekik. És én egyszeriben átváltoztam: két lábon járó érv lettem. Az ő érvük. Anélkül, hogy akartam és tudtam volna, miért. „No, de Kovács elvtársnő, csak félhavi fizetést ér neked a fiad jövője? Legalább egy hónapot jegyezz! Itt írd alá...” – mondták és az orra alá toltak egy papírlapot. A műszerasztal terepakadályain nem lehetett írni. Anyám a térdére tett telefonkönyvön firkantotta alá a papírt. „Micsoda dolog, hogy a Fodor szanatórium dolgozói békekölcsönjegyzésben lemaradnak a Korányi szanatóriumtól...” – dohogtak most már elégedetten az egyenruhások. – „Te, Kovács elvtársnő, ismered a jelszót: »A haza javára, a magad hasznára jegyezz békekölcsönt!«. Nekünk, kommunistáknak a békekölcsönjegyzésben is példát kell mutatnunk. Ráadásul te nem csupán a magad hasznára, hanem a fiad javára hozod ezt a szerény áldozatot. És töltsön el elégedettséggel az a tudat, hogy ezzel az imperialistákra is csapást mérsz!” Sorra egy-egy barackot nyomtak a fejemre. Ha volt valami, amit szívből utáltam, a felnőtteknek ez az idéetlen hülyesége volt az. Nem tudom, kitől tanulták. A barackfricskát. Ami olyan volt, mintha dugóhúzó akarnának tekerni a gyerek fejébe. Játékból. Kiderült, hogy nem katonák voltak, hanem a Magyar Szabadságharcos Szövetség tagjai. Mindketten a Korányiban

dolgoztak, mint orvosok: férj és feleség. „Ránk is vár otthon két kis elvtárs” – mondták. No még ilyet! Elvtársnak hívták a gyermekeiket. Mi lett volna, ha engem is elvtársnak szólít az anyám?! Istvánka elvtársnak... Vagy István elvtárskának! Végigfutott a hátamon a hideg. Több okom is volt rá, hogy megborzongjak a gondolatra. Anyám nemsokkal azelőtt elmondta – nem tudom, ijesztgetésül-e, merthogy éppen rosszalkodtam –, hamarosan eljön az idő, amikor a gyerekeket, világra jövetelük után nemsokkal, elveszik szüleiktől, hogy a közösség nevelje őket. A közösségnek. Közösségben. Mint Bartha bácsi a növényeket télen a melegházban. Ő, a szanatórium főkertésze készítette nekünk a karácsonyfát ezüsthagyfagyallyakból, amelyeket nagyságuk szerint gondosan összeállítva seprűnyélhez drótozott. Nem lehetett észre venni, hogy nem igazi. De levelei, a csönd egyszer használatos dobverőiként, hamarabb elhullottak, mint a valódinak. Bartha bácsi panaszkolt elkeseredetten, hogy nemrégiben, amikor éjszaka váratlanul több mint huszonöt fokos hideg zúdult az országra – természetesen nyugat felől, mert kelet felől csak vérpezsdítő tavaszi szél, termékeny nyári szellő, s nem elkényeztető fuvallat, de öntudatra serkentő november 7-i forradalmi szélvihar köszönthetett ránk –, minden növénye elfagyott a melegházban. Minden közösen nevelt virág-gyerek meghalt, gondoltam én, s eszembe jutott anyám szép új világa, ahol majd mindenki egyforma lesz, és senki se tudja, ki fia-borja. „Szabadság, elvtársnő!” – búcsúztak a békekölcsönjegyzés végrehajtói távozóban. „Szabadság!” – mondtá anyám. „Csókolom” – köszöntem én. Anyám némán meredt a műszerfalra. Éreztem, hogy most nem szabad megszólalnom. Izsó bácsi bicegett át a portáról. Kiderült, ő is kevés békekölcsönt jegyzett. Most meggyőzték róla, hogy többet illik. Pedig nem volt kommunista. Éppen azért! „Tudja, hogy van két bolt, ahol a békekölcsönkötvényeket azonnal beváltják?!” – újságolta túlfűtött jókedvvel. – „Hol?” – kérdezte anyám felderült arccal. „A mennyboltban és a sírboltban. Hihi!”

Vasárnap délelőtt lementem az igazgató bácsiékhoz, hogy megismerjem a gyermekeit. Tudtam, hogy hárman vannak. Két fiú meg egy lány. Igaz, én csak az egyik fiúra, Zolira voltam kíváncsi, mert annyi idős volt, mint én. Elsőbe járt. Én másodikba. Nyakamba akasztottam a géppisztolyomat, hogy lássa, én is vagyok valaki. Fel-fegyverkezve vágtam neki az ismerkedésnek. Házuk oldalában akadtam vele össze. Motoroszemüveget viselt a homlokán. Amikor meglátott, nagy hangon rámszólt: „Add oda azt a géppisztolyt.” Én meg ráfogtam és azt válaszoltam neki ugyanolyan hangon: „Te meg a motoroszemüveget!” Így aztán játékot cseréltünk és megköttetett az ismeretség. Ami még nem barátság. Idővel az lett. Pedig amikor egymást kifaggattuk, melyikünk pontosan mikor született, akkor ő ezzel nyugtázta az én időpontomat: „Akkor én három hónappal fiatalabb vagyok nálad. De elhiszed-e, hogy meg tudlak verni?” Elhittem. Mert engem mindenki meg tudott verni. Egyszer is mentem az iskolába. Egyedül a kisközbén. És jött felém egy nagyfiú. Rögtön megéreztem, hogy ettől most kapni fogok egy pofont. Szinte sugalltam, hogy kapjak. És tényleg, jött felém, jött nagy komótosan, s amikor majdnem egy vonalba értünk, mert én azért igyekeztem őt kikerülni, se szó, se beszéd, lekevert egy nagy pofont. És mintha mi sem történt volna, vagy legalábbis, ami történt, az a világ legtermészetesebb dolga lett volna, ment tovább. És én is az iskolába. Kipirult képpel. Kinek panaszkodjam a szégyenemmel? Zoli meg? Amikor a moziban sorban álltunk jegyért, egyszer csak minden további nélkül beállt elé az osztályunk legerősebb gyereke. Nemcsak azért volt a legerősebb, mert már kétszer bukott. Olyan osztálytársam rajta kívül még volt kettő. És ők ketten nem tartoztak a legerősebbek közé. Ő, a valóban legerősebb, Zolinál legalább két és fél évvel idősebb volt, de lehet, hogy hárommal. Zoli mégis megragadta hátán a kabátot és kilökte a sorból, mondván, hogy ő előbb jött. És ahogy kilökte, a fiú bosszúszomjában szembefordult vele. De mielőtt bármit tett volna, Zoli ököllel orrba vágta. Osztályunk legerősebb, legrettegettebb ta-

nulóját. Azazhogy nemtanulóját. Aki kétszer bukott. Az meg hátra kullogott. És én mindezt láttam, mert ott álltam Zoli mögött. És féltem, hogy mindezt én fogok kapni másnap az osztályban. Mint megszegyenülésének szemtanúja. És mindent elkövettem, hogy tudatosodjék benne, mi Zolival barátok vagyunk.

Zolinak volt egy húga meg egy öccse. A húga, Ági majdnem annyi idős volt, mint ő. Csak egy évvel fiatalabb. Egyszer fél évig szerelmes voltam belé. Azon a nyáron állandóan a naptárt nézegettem, mikor kel föl a nap, s mehetek le a strandra, ahol kilenc óra körül ő is megjelent. Én a napfelkelte ritmusát követve már órákkal előtte. Zoli öccse, Géza négy évvel volt fiatalabb nálunk. Kis kövér, árulkodós gyereknek ismertem meg. Mindig a nyakunkon lógott. Mindegyre csak oda akart menni, ahová mi. Amikor kénytelen-kelletlen, szülői parancsra magunkkal vittük, otthon rendre elfecsegte, hogy mit csináltunk. Abból pedig nemegyszer lett baj. Főleg amikor beteg párokat lestünk ki. Hogy mit csinálnak. Csokolóznak és egymást tapogatják. Szerettünk volna látni mást is. De olyat nem láttunk. Hiába szerettük volna. Le kellett magunkról rázni a kölyköt. Ehhez indián módra megtanultunk egy jelbeszédet. Engem még Klári oktatott ki a csáti ujjábécé ábráira. Ugyanis ujjal is meg lehetett mutatni a betűket. Némán. A betűk egy része hasonlított a valóságos nagy betűkhöz. Például a nagy „A”: két kezünk mutatóujja s hüvelykujja alul sátorszerűen egymáshoz feszítve. Az „Á” ugyanez – hozzáemelve még a jobb kezünk mutatóujja is. A „B”-hez mind a bal, mind a jobb kezünk mutató- és hüvelykujjából karikát formáltunk. És szemüvegszerűen összeillesztettük az ujjvégeknél. Az „M” betűt úgy kellett jelezni, hogy az ember a jobb mutatóujját belesimította a bal tenyerébe, az „N” esetében pedig a mutatóujjal és a középső ujjal kellett ugyanígy tenni. Az „NY”-nél a két ujjunkat még gyűrűtlen mutatóujjunkkal is kiegészítettük. Így a mi jelbeszédünket nem lehetett „csak úgy” leolvasni. Ennek ismeretében Zolival mutogatással is meg tudtuk

beszélni, hol találkozunk, majd két irányban elrohantunk. Géza képtelen volt utolérni és azt se tudta, hol találkozunk. De találékony bosszút állt ravaszságunkon. Azonnal hazament és elmondta édesanyjának, hogyan futottunk el tőle. Még bömbölt is hozzá egy sort. Zoli szülei pedig kerek-perec közölték velünk, hogy akkor mehetünk játszani egyáltalán, ha Gézát is magunkkal vesszük.

Zolit még azért is jó barátomnak tartottam, mert nem tanult jól és csúnyán beszélt. Mint én. Mert minden orvos, különösen az igazgató gyereke legalább jeles volt. Ha nem kitűnő. És az is előnynek számított, ha valakinek az apja vagy az anyja tagja volt a szülői munkaközösségnek. Mert akkor – az anya esetében – tegeződtek a tanító nénivel. S ez egy fél jeggyel jobbat jelentett. Vagy egy egésszel. De se Zoli anyukája, se az enyém nem volt eszemkás. Pedig én szerettem volna, ha az enyém az. És tegeződik velük. A tanító nénikkel. Igaz, abból semmi közvetlen hasznom nem származott, hogy Baba néni anyám barátnője volt, mert nem tett velem kivételt. De a napközi az más, mint az iskola. Az is igaz, hogy anyám az orvosok egy részével tegeződött. De csak azokkal, akik benne voltak a felnőttek úttörő szervezetében, a Pártban. Akik párttagok voltak. Ez esetben azonban az orvosokon kívül tegeződnie kellett a fűtőkkel, a kertészekkel meg a beteghordókkal is. A fűtők egyike volt a párttitkár. Zsajnovics bácsi. Akit én nagyon megszerettem, mert rendszeresen kaptam tőle cukrot meg csokoládét. Egyszer egy kupica kisüsti pálinkát is. Ízlett. Ő véste belém, hogy az ételt alaposan meg kell rágni. Annyiszor, ahány foga van a felnőtt embernek. Harminckétszer. És ezt nem csak úgy, amiatt mondta, hogy rám-ijessen. Kihallgattam, amikor anyámnak mesélte, hogy őt hónapokon át kínozták, s biztos benne, életben maradását annak köszönheti, hogy alaposan megrágta és hosszasan forgatta a szájában az ételt. Pedig többnyire ízetlen korpás lé volt káposztalapival, egy-egy szem krumplival, s közben több fogát kiverték. De a harminckét rágnál azután se adta alább. Nem engedett a harminckettőből. Nem

értettem, egy elvtársának az ott kapott mosléktól hogyan múlhatott el a gyomorfekélye. Ő aztán a börtönből félholtan, de gyógyultan távozott. Nem volt nehéz nem észre venni, hogy Zsajnovics bácsi udvarolgatott anyámnak. (Ez felvizezte bennem a kisüsti keltette élményt.) Pedig igazi dáma volt a felesége. Olyan kontya volt, mint a félmeztelen ausztrál bennszülött nőknek – a Tolnai Világlapjában. És olyan is volt. Ruhástul. Én felnőttként inkább az ő feleségének udvaroltam volna. Bár nem volt olyan szép, mint később Ida néni. De lehet, hogy Zsajnovics nénit inkább indián nőhöz kellett volna hasonlítanom. Megtudtam ugyanis, hogy sokáig Uruguayban éltek, s csak a felszabadulás után jöttek vissza Magyarországra. Zsajnovics bácsi lemondott a nyugdíjáról és hazatért fűtőnek. A faluvégén, albérletben laktak.

A szentestét Zoliéknál töltöttük. Összegyűlt a szűkebb és tágabb család. S néhányan a tágabb családon túl. Például anyámmal mi. Mi alkottuk a *túlt*. A többiek az *innent*. A mesében egyenjogúak lettünk volna. A szentestén is azok voltunk. Miközben Tibor bácsi a lemezjátszón matatott – („Te, Zoli, nem nyúlt ehhez valaki hozzá?” „Ki nyúlt volna, amikor eltorlaszoltátok az ajtót?”) – felsorakoztunk a hosszú előszobában. Kettesével, mint iskolában zászlófelvonáskor. De nem az *Egy a jelszónk a béke*, hanem a *Mennyből az angyal* dallamára vonultunk be a nagyszobába, amelynek szeglete csupa káprázat volt. A karácsonyfától. Félkörbe álltuk. Ekkor ismertem meg Zoli nagybátyját, Lala bácsit. A nagymamája testvérét. Vagyis a nagynagybátyját. Csak annyit jegyzett meg az éneklés után, hogy hallásomról ítélve nem bot, hanem pózna fülem van. Libákat se tudnék vele őrizni a Nagyerdőn. Zoli odasúgta, hogy ne törődjek vele. Azért ilyen, mert huszonhat menyasszonya volt. Az utolsót Bigyunak hívták. Sose nősült meg. Agglegény, pedig már majdnem hatvanéves. Az előszobában terítették meg a felnőtteknek. Mi, gyerekek a konyhában vacsoráztunk. Óriási zsivajjal. Mert megjött a Jézuska, és túl voltunk a *Csendes éjen*.

XVIII.

A többit nem Zoli súgta, mivel közben a *Mennyből az angyalt* énekeltük, hanem később tudtam meg. Magától Lala bácsitól. Bigyuval azért szakított, mert egy alkalommal meglepetést vitt neki: díszes dobozba csomagolt aszalt datolyát. Miután többször kopogtatott a kedves általa bérelt szobájának ajtaján, lévén kissé nagyothalló – háborús légnyomás: egyszer aknarobbanás temette be – tétován lenyomta a kilincset, s ez egyet jelentett a benyitással. Őt érte a nagyobb meglepetés. A kedves, a huszonhatodik, a pamlagon ült, vagy félig feküdt, pontosabban a félig ülés és a félig fekvés közötti testhelyzetet foglalta el, – ha csak a térd fölötti anatómiai rajzolatot vesszük figyelembe – 122,5°-os szögben, amennyire a pamlag engedte, vele egy síkban ismeretlen ficsúr – (mármint Lala bácsinak ismeretlen) – : kicsi kackiás bajusz, középen elválasztott frizura, mint a patikárius kutyájának – 57,5°-os szögben a kedves felé dőlve. (A hasonlatokból pontosan látható, hogy Lala bácsi a mértant is szerette, nemcsak a latint). Igaz, közöttük egyméteres tér, Lala bácsi jelenlétében is egyre csökkenő, s ennek arányában a levegő mind sűrűbb. Kacagásokkal girlandozott enyelgésnek volt akaratlan, de mégis szándékos szem- és fültanúja. Jobbjában az ágyéka táján gyűrögetett kalapkájával, baljában a szívére szorított datolyásdobozával álldogált, mint varázserejét veszített Gólem a csak helyyel-közzel izgalmas csehszlovák filmben. Bigyu észrevette. Pillantása olyan volt, mint kutyaharapásra tett ecetesruhás borogatás. Mart, és a veszettség ellen semmit sem ért. Mármint, ha Lala bácsit eszeveszett düh fogta volna el. De nem volt rá ideje. „Az ajándékot csak tegye a kredencre, Lajos” – vetette oda neki, még olyanabbul, mint a mészárosok Toldi Miklósnak csaknem hatszáz évvel azelőtt a marhamáját. És máris folytatódott az egyébként félbe se szakadt kerevet-jelenet. Ha ez valamiféle pikáns filmben történik, a ragasztás legalább tíz percig eltartott volna. *Stollverket tes-*

sék! perecet tessék! szotyolát tessék! tökmagot tessék! pattogatott kukoricát tessék! – kiáltások töltötték be ilyenkor a kivilágosodott nézőteret. Lala bácsi azonban máshogy szakította meg a szcénát. Egyoldalúan. Becsapta maga mögött az ajtót. Nem annyira, mint szerette volna, mert úriember volt. Az utcán loholva vette észre, hogy nemcsak a díszes csomagolású datolyásdobozt, hanem a kalapját is a kredencre tette. Ezúttal kopogtatás nélkül rontott be a szobába. A kalapja a helyén volt – a datolyásdoboz hűlt helye mellett. Bigyu és a ficsúr már úgy ültek a pamlagon, hogy térdük összeért. A ficsúr – nem hiába festett úgy, mint a patikárius kuttyája – vizslaként megnyúlt nyakkal, de nem szimatolva, hanem tátott szájjal és behunyt szemmel várta, hogy Bigyu – kinek az összpontosítástól, (s ez bizonyos helyzetekben és esetekben az izgalom és az izgatottság szinonimája) tündérajka megnyílt, picinykét, de annyira éppen eléggé, hogy a nyomán támadt huzat, ha várkaput nem is, a völegényt, a férfit, az örök másodikat mindenképp becsapja – a szájába tegye az éppen megemésztésre ítélt datolyát. De Lala bácsit már nem lehetett becsapni. Igaz, ezt csak ő tudta. Mert pillantásra se méltatták. Ez a ficsúrnak nem esett nehezére, mert datolyamajszolás közben is csukva volt a szeme. Bigyunak ugyan nyitva, de figyelmét lekötötte, hogy a következő datolyát ép héjjal, ép bőrrel emelje ki a préselt gyümölcsrétegből. Nem kis teljesítménynek bizonyult. Lala bácsi lábujjhegyen távozott, s észrevétlen tette be maga mögött az ajtót. Nem volt nagy teljesítmény. Soha többé nem jegyzett el senkit. Kuplerájba járt, ha úgy hozta a kedve. Sűrűn hozta úgy, és vitte ennek nyomán a konflis. Amikor kilépett az Aranybikából, az odaintett konflisos csak annyit kérdezett tőle: „Az alvégre vagy a felvégre, doktor úr?”

Lala bácsi csak néhány nap múlva méltatott a rá jellemző figyelemre. Zolit kerestem. Sámlin ült, ölében suszterkötény. (Nem Zolinak, hanem Lala bácsinak.) Kezében rongy és cipőpaszta. Alacsonyabb volt, mint az a cipőpucoló, akit életemben először lát-

tam, pedig mindkét lába ép. Előtte cipóhalom. A legkülönfélébb párosításban. Amikor észrevett, nyomban nekem szegezte a szokásos kérdést: „Hát te ki kutyakölyke vagy?” Én meg azt mondtam konokul a szemébe vágva: „Senki kutyája. Az anyukám fia.” Erre fölkapta a kezét, mintha visszakézből szájon akarna vágni, de rögtön le is eresztette, miközben olyasfajta szavak préselődtek ki a szájából, amelyeknek fele a mesébe, fele a kocsnába illett: „Szerencséd, hogy öregapádnak szólítottál, különben nekiugrottál volna a tenyeremnek.” Zoli meg ott állt mögötte és kézzel-lábbal kalimpálta, hogy ne vegyem komolyan. Ő meg észrevette, hogy a háta mögött mutogatnak, és hirtelen megfordult. Szembe találta magát Zolival. „Szamárfüleket mutogatsz itt nekem? Te, vigyázz, mert úgy megváglok, hogy nem férsz a bakancsodba!” Pedig Zolin nem is volt bakancs. A másik változatot – mármint, hogy „...nem férsz a koporsódba...” – Lala bácsi mégse mondhatta, mert Zoli – hál’ Istennek – nem egy falnak támasztott, álló koporsóban feküdt, hanem papucsban terpeszkedett Lala bácsi előtt, de nem ijedt meg tőle. „Vigyázzon maga! Nehogy azt higgye, hogy balkezes vagyok, s a jobbomba feküdjön bele.” Géza, aki állandóan a közelünkben ólálkodott, bement a szobába és megmondta, hogy Zoli szemtelenkedik Lala bácsival. Holott ő még csak meg sem ütközött Zoli szemtelen feleselésén. Hanem kezét nyújtott neki, és miközben Zoli belecsapott, ahogy csak bírt, baljóslatúan megjegyezte: „Helyes a dörgés. Csak arra vigyázz, ne hogy tönkre tegyenek a nők.” Majd lemondóan hozzátette: „Dej’sze hiába vigyázol, úgyis tönkretesznek.” Ezt mondta. Nekünk, kilencéveseknek. És azt is az agyunkba véste, hogy nem lehetünk elég korán, időben óvatosak. Ő tesz róla, hogy ne készítsen ki minket se az első, se a huszonhatodik. Ígéretét komolyan vette. Szakszerű oktató-nevelő-felvilágosító munkába kezdett. Ideje volt elég, mert a karácsonyi ünnepeken kívül az egész telet ott töltötte. A következőt is. Az azutánit szintén. Nyugdíjas volt. De elvették a

nyugdíját. Nyugalmazott MÁV-főtanácsos maradt – nyugdíj nélkül. Ráadásul doktor. De nem orvos. Nem tudom, volt-e valami köze a tanácsházához. Biztos nem. Mert akkor nem vették volna el a nyugdíját. És otthon maradhatott volna. Lett volna pénze tüzelőre. Mert főleg a hideg űzte el Debrecenből a szanatóriumba. Meg talán az éhség. Nem volt pénze, de bőven volt ránk ideje. A porta és az igazgatói lakás elhagyott útján szembefordított bennünket magával és nagy komótosan belekezdett az aznapi leckébe: „Amikor már unod a feleségedet és meg akarsz tőle szabadulni, azt mondd neki: gyere, édes feleségem, segíts öngyilkosnak lennem. Ő meg örül, mert persze ő is un, jobban, mint te őt, és még régebb óta meg akar szabadulni tőled, mint te tőle. Főleg, ha már elfogyott a pénzed és a terhére vagy. De per minuta azért teszed csábító ajánlatodat, mert akárhogy is, de te fogytál ki a békétűrésből korábban. Fölvezeted a szakadékhoz. Te odapipiskedsz a szakadék peremére, s mondd neki, aki úgy tesz, mintha féltene: lökjél bele, kedves feleségem. Ne tévesszen meg, ha jajong, hogy: nem, nem. Már mindenedből kiforgatott, nincs rád szüksége... Te állsz a szakadék peremén búslakodva, de mindened csupa ideg, csupa szem, csupa figyelem. A feleséged meg közben hátrál néhány lépést, hogy jó nagy svunggal tudjon beletaszítani a mélységes mélybe. Hogy meg ne gondolhasd magad az utolsó pillanatban. Mert tudja, hogy az öngyilkosjelöltek akkor szokták magukat meggondolni. Rohan hátulról neked a feleséged, mintha Illés robogó szekerét tolná. De te figyelsz. Te nem hibázhatsz, mert akkor minek az egész cirkusz... És könnyedén félrelépsz... Ő meg bele... Nem marad más dolgod, minthogy a fülkagylódhoz emeled a kezéd, a szakadék fölé hajolsz és számolsz. Hogy meddig hallod a sikoltását. Ha ugyan a megtelepedés nem forrasztotta torkába a szót...”

Máskor meg újabb tanmesébe kezdett, de észrevette Gézát, mire rárivallt, hogy futólépésben haza, kicsi vagy még, ne lesd a szót. Géza pedig ment megmondani a szüleinek Lala bácsit, hogy csupa

csúnyaságokat beszél nekünk. Ő meg folytatta: „Jön hozzád a feleséged. Azon a héten már harmadszor, hogy új ruha kellene neki. De te már, amióta meggyőződted róla, hogy milyen divatdáma, amit eleinte titkolt, gyűjtöd a nyúlszőrt. Mert a kéréseiből elegend van, pénzed meg nincs. Megnyugtatom. Adok én neked ruhát. Nyúlszőr-ruhát. Bundaruhát. És körbeaggatom frissen nyúzott nyúlszőrprémekkel. Rozsdás dróttal tűzőgeted rá. Bele a bőribe, hogy vérmérgezést kapjon.”

A nőkön kívül Kossuthról, Görgeyről és Széchenyiről beszélt leg többet. Kossuthot nagy álmodozónak tartotta, Széchenyit pedig követendő példaképnek, mert jó gazdája és bölcs politikusa volt az országnak. Később ezt sokaktól hallottam. Sokan voltak erre a rugóra felhúзва, de alig akadt, aki effajta kijelentését részletesen meg tudta volna indokolni. Az már kevesek véleménye volt, amit Görgeyről állított: hogy nem volt áruló. Hanem ellenkezőleg: a magyar történelem egyik legnagyobb hőse, akinek nem volt más választása, mint letenni a fegyvert a sokszoros túlerő előtt. Ezért lett áruló. Hogy nem mérszáróltatott le húszezer embert. Ő és Görgey egyébként kortársak voltak: évtizedeken át egy időben éltek. Görgey az első világháború közepén halt meg. Lala bácsi nemegyszer idézte őt: ha van két géppuskája, megnyeri a szabadságharcot. Akkor, amikor Görgey csaknem százévesen tolószékben haldoklott, Lala bácsi is majdnem meghalt. A fronton. Részt vett az első világháborúban. Olaszországban harcolt. Egy szuronyroham során hasba döfték. Őt nem kellett külön kérlelni, mint Izsó bácsit: kiengedte a nadrágszíját, kissé lejjebb tolta a gatyáját és magától megmutatta sebesülése helyét. A heget. Arasznyira szúródott bele a bajonett. Tizenkét centire. Majdnem meghalt. De egy bátor orvos még a kézítusa alatt elhagyta a lövészárkot, ahonnan ők a rohamra kiugráltak. Felnyalábolta a sebesültet, bevonszolta a földhányás mögé és bekötözte.

Lala bácsi viszont megölt egy olasz tisztet. Nem bosszúból, hanem véletlenül. Tévedésből. Félreértés folytán. Élete végéig bánkódott

miatta. Nem csatában lőtte le, hanem a harc elültével. Egy cserjésből bukkant elő. És nem emelte fel a kezét. Pedig rákiáltottak. Ő és a bajtársa. „Kezeket föl!” – németül. De hiába ismételték el többször is. Nem emelte föl. Lehet, hogy nem értette. De a túlélés esélyének háborúban e két legfontosabb szavát miért nem véste az agyába? Persze az is lehet, hogy légnyomása volt, s azt se tudta, mi történik körülötte. Ő és a bajtársa egyszerre lőttek. Pisztolylövésekkel válaszoltak a némaságára. Egyikük talált. Halálos sebet ejtett az olasz tiszten. A nyakán. Biztos, hogy az ő fegyvere... Az ő ólma ütötte át a nyaki ütőeret. Vére az égig fröcskölt. Lala bácsi napokig csak naplementét látott. Lüktető napszentületet. Azóta nem hisz se Istenben, se mennyországban. Mert nem akar az olasszal találkozni. De akkor az édesanyjával se találkozhat... Pedig az édesanyjáról mindig szépen, tisztelettel beszélt. Szerette őt. Érte nem nőült meg. Hogy ne kelljen magára hagynia. Esetleg önző szíveválasztottja miatt.

Kedvenc rádióműsora, amelyet a hírek helyett hallgatott naponta, a vízállásjelentés volt. Egyrészt azért, mert abban a Duna menti helységek nevét Dévénytől Apatinig magyarul mondták be. Másrészt azért, mert ott nem hazudhattak. Különben megfeneklettek volna a szajréval megrakott szovjet uszályok. Lazán ehhez kapcsolódó káromkodásának csak az első felét értettük: „Le van szarva az egész istenség, bolsevik lesz a világ!” Egyébként Lala bácsi művelt ember volt. Lehet, hogy Izsó bácsi nyolc nyelven beszélt. De beszélni én egyiken se hallottam. Csak magyarul. Lala bácsi viszont mindig németül beszélt Walter bácsival. És azt is láttuk, hogy a latin tanárjának, akit atyjaként tisztelt – tisztelhette is, mert volt vagy kilencvenéves – latinul írta leveleit. Latinul levelezett vele, pedig azt mondják, a latin halott nyelv, senki se beszéli. Csak az orvosok. Azt már nekünk mondta, magyarul, hogy értsük; mi Zolival nem tudjuk, mi a barátság. Azt csak ő tudja. Neki volt egy barátja. Oláh Mikinek hívták. Tűzbe mentek volna egymásért gyermekkorukban. Később is. És mit meg nem csináltak. Egyszer nem kaptak jegyet a cirkuszba. Tömve

volt. A bejáratí ajtót, miután kezdetét vette az előadás, befűzték, hogy senki se tudjon belőgni. A cirkusz körül lézengve látták, hogy az utolsó, vagyis a legfelső álló sor belülről a sátorponyvának támaszkodik. Csak úgy dagadoztak a fenekek, háta, fejek, meg a hátul összefont kezek, csuklók, könyökek, vállak. Anélkül, hogy összebeszéltek volna, tudták, mint kell bosszút állniuk. Szemvillanásból is értették. Ő is meg Oláh Miki is fogott egy hosszú és jó vastag husángot. Egyikük a díszes sáto kapu innenső szárnyától, másikuk az átellenes szárnyától indult meg. Körbe. Egymás felé. És mint két *Vasöklő Bogdán*, úgy forgatták a husángokat. Lehetőleg a fenekekre céloztak, de nemegyszer találtak csuklót, könyököt, hátat. A nézőközönség soraiban óriási pánik tört ki. Többen beugráltak a porondra az orosz lánok közé. Másnap írták a helybéli lapok, hogy éretlen suhancok megzavarták a debreceni cirkuszi előadást. Mikor dicsekedhetünk mi ilyen hőstettel? Hogy szétverjük a budapesti nagycirkuszt? Vagy a *Búst*?

XIX.

E kihívás, után határoztuk el, hogy kiraboljuk a szanatórium fehéregér-tenyészetét. Állt a kettes és a hármas pavilon között egy alagsori épület. Elöl pince, hátul földszint. Az emeletre elfogyott a kapitalisták pénze. A háború alatt. Vagy lebombázták az amerikaiak. Féltreeső helynek számított ez a földszintes pince. Bizonyára emiatt rendezték be falai között a hullaházat. Azaz hogy a hullaszobát. Olykor elmentünk hullalesőbe. Óvatosaknak kellett lennünk. Időben meg kellett győződnünk róla, hogy Érczes bácsi, a hullamosó és halottöltőtető a szanatórium másik végében van-e? A felderítőinktől vett legnyugtatóbb hír az volt, ha az alvégen, ahol Attilaék, Molnár Petiék, Nágler bácsiék is laktak, vagyis odahaza tartózkodott. Érczes bácsi csak időnként csapott fel hullamosónak és halottöltőtetőnek,

egyébként mint köpmester dolgozott. Az volt a feladata, hogy napon-ta cserélje a tüdőbetegek köpöcsészéjét. A nyálhabos köpöcsészéket, amelyek egymásra rakva úgy festettek, mint a héttörpék ételhordói, leszállította a munkahelyére, és fertőtlenítette őket. Minden betegre két köpöcsésze jutott, de nem mindig ugyanazok. Érczes bácsit csak a háta mögött lehetett köpmesternek hívni, szemtől szembe még a pusztá mestert is célzásnak vette. Azt szerette, ha a férfiak Érczes úrnak, a nők meg a gyerekek Érczes bácsinak, a betegek pedig – négy-szemközt – doktor úrnak szólítják. Elfogadta a fertőtlenítő kartársat is, a fertőtlenítő elvtársat viszont csak legvégső esetben. Merthogy ő volt a fertőtlenítő részleg vezetője. „Önmaga főnöke és beosztottja” – hivalkodott, amikor nagy ritkán megszólalt. Akadt munkája bőven. Nem is riasztóan hangzó foglalkozásai tették őt félelmetessé, hanem hét, inkább ördögre, mint ebre hasonlító farkaskutyája: Tépász, Szárnyas, Rúgós, Harapós, Körmös, Sárkány és Lóláb. Mindennap más-sal járta a szanatóriumot, s jelent meg a hullaháznál. Mindegyiküktől egyformán féltünk. Egyszer valamennyien körbefogtak engem. De arról én tehettem. Mert Érczes bácsi munkáját én is szaporítottam. Válogatott, vagyis életreszóló lelkiismeretfurdalásaim számával együtt. Az előzmény az, hogy kisnyulat kaptam. Nem húsvétra. Csak úgy. Ajándékba. Lepketarkát. Természetesen Lepkének hívtam. Hamar megszokta a nevét. Ha szólítottam, követett; úgy ugrabugrált mögöttem, mint a mesében. De ez nem rajzfilm, hanem valóság volt. Szobánkban, vagyis a sekrestye sarkában nagy papundeklidobozt rendeztem be neki szálláshelyül. Anyám mondta, hogy nyulastul, nyúlzarostul együtt kivág, de aztán ő is megszerette Lepkét. Szorgos állhatatossággal szedtem neki a füvet meg a kákicsot. Az utóbbiról tudtam, hogy nyúlcsemege. Aranypénz-virága volt, amely ejtőernyők sokaságát röptette szét, ha elhervadt. Haldokolva szaporodott. Nem úgy, mint az ember. Aztán egy idő után, mint ez velem rendszeren lenni szokott, meguntam... A fűszedést, a kákcistépdesést. Vagyis a nyulat. Arra fogtam, hogy az közben nagy lett, s így nem az, aki volt.

De hát én is nőtem! És változtam... Szívesebben fujkáltam a semmittevés ejtőernyőit az elvirágzott kákicsokról, mintsem a nyulat ettettem volna. A detektorosrádió-szerelést is meguntam. De a félig kész rádiót be lehetett lökni a sufni sarkába. Lepkét nem lehetett a szoba sarkában hagyni, mint az öregeket a VI-os pavilonban, az elfekvőben. Őt meg kellett ölni. Így lehetett belőle némi hasznunk is. Megehettük a húsát. Mint a kannibálok. Érczes bácsit kértük arra a szívességre, hogy vágja le és nyúzza meg... Lepkét. Anyám ebbe csak azzal a feltétellel egyezett bele, ha a nyulat én viszem le végzetének színhelyére, s végignézem letaglózását és feldarabolását. Érczes bácsi a fertőtlenítőben várt bennünket. Az egész terem pokoli zúgás volt. Nemcsak a kutyák vicsorgásától. Plafonig élő hosszúkás vashenger mellett álltunk. Majdnem olyan volt, mint a lajtos lovaskocsi tartálya – függőleges helyzetben. A tartálynak hőmérő és óra adott különös tekintélyt. De legfőképp gyűrűs peremű kerek vasajtaja. Emiatt én máris tengeralattjárónak láttam. Elsüllyedt, orral a nyáltenger fövenyébe fűrődött tengeralattjárónak. Ugyanolyan mélyre süllyedve éreztem magam. És lázasnak. Az órán csak a nagymutató és a hat számjegy érzékelt az időt. A 6-os és az 1-es közötti alsó negyedkörben, túl a mutató lengéshatárán, csupasz volt a mező. Úgy gondoltam, hogy az örökkévalóságot jelöli. A kutyák: Tépász, Szárnyas, Rúgós, Körmös, Sárkány, Harapós és Lóláb hétágú csillagalakzatot formálva beszorítottak a tartály és Érczes bácsi közé. A nyúl hozzám bújtt. Éreztem, hogy fél. Én is féltem, de nem bújhattam hozzá. Nem volt hozzá jogom. A szeretetéhez. Márminthogy szerethessem őt. Lepke érezte a veszét, s nem maradt neki más, akit szeressen, csak én. Talán jobban szeretett, mint azelőtt, amikor, érzésem szerint, én ragaszkodtam jobban hozzá. Most viszont, amikor oda akartam őt adni Érczes bácsinak, mintha ember módjára belémkapaszkodott volna. Az ingembe. Erőszakkal kellett eltolnom magamtól. Testének melegét továbbra is a szívem fölött éreztem. Érczes bácsi bizalomkeltően (vagy csak én láttam, éreztem hamisan úgy?)

megsimogatta Lepkét, majd hátsó lábait összefogva meglóbálta, s tenyéréllal váratlanul a tarkójára csapott. Nem igaz, hogy váratlanul. Pontosan tudtam, mi fog történni. Azt is, hogy most le kell hajtanom a fejem. Úgy illett. Mintha szánakoznék. Pedig a szánakozáson szikrákat vetett a pillanatnyi megkönnyebbülés. És ez így már nem lehet szánakozás. Láttam, hogy a kutyák mind vigyorognak.

Egy alkalommal, más esélyt nem látva a menekvésre, kényszerű barátságot akartam kötni Harapóssal – de lehet, hogy Tépász, Szárnyas, Rúgós, Körmös, Sárkány vagy éppen Lóláb volt –, s tétován felé nyúltam, hogy megsimogassam. Tompa morgással nekem ugrott és átharapta a jobb felső karomat. A sebet, miután eltávolította belőle a vadhúsokat, Widder Dezső doktor bácsi varrta össze – négy öltéssel az I-es pavilonban. Talán ő volt a szanatórium legfiatalabb orvosa. „Beszélgessünk a nőkről – ajánlotta, miután karom foldozásához bemosakodott. – Persze, ha akarod, nézheted, amit csinálok. Semmit se fogsz érezni.” Nekem tetszett a javaslata, mármint az, hogy a nőkről beszélgessünk, mert így magával egyenrangúnak tekintett. De egyszerre megkukultam. Szabó Marikáról szólhattam volna, de ő nem volt nő. Kislány volt. A párhuzamos osztályba járt. Sohasem mertem megszólítani. Ahhoz is, hogy ránézzek, hosszasan gyűjtöttem a bátorságot, mint méh a virágport, így rendre elszalasztottam az összepilantás kínáló alkalmát. Én meg ott maradtam hoppon, kipirosodva, mint a műtétet jelző folyosói lámpa. Ezt mondjam el? Ezzel nem lehet dicsekedni. Ha elmondom, Dezső doktor bácsi bizonyára jó tanáccsal látott volna el két öltés között, de mire rászántam magam a vallomásra, már be is kötöztek. Dezső doktor bácsi egy idő után eltűnt a szanatóriumból. Suttogva terjedt a hír, hogy hetedhét határon túl van... De még mennyire: triplán. Ejtőernyővel ugrott ki... Egyszerre három ország: Palesztina, Izrael és a Szentföld fölött, ahol csillag alakú tűzzel mutatják neki a földet érés helyét. Titokban büszke voltam rá, hogy ő operálta a karomat. A műtét után a hasfalamba kaptam veszettség elleni injekciót. Érczes bácsi fizette. Ede bácsi mondta,

hogy az oltás fontos. Hallotta, hogy egy fiatalember a nászéjszakáján, a gyönyör kellős közepén foggal-körömmel szétmarcangolta a feleségét. Amikor másnap reggel bekopogtattak hozzájuk a szállodában, tébolyodott vigyorral ücsörgött a véres, húscafatos nászágyon. Akkor jött ki rajta a veszettség. Valamikor megharaphatta, megmarhatta valami: kutya, róka, macska? És nem kapott védőoltást. Én ugyan mondtam Ede bácsinak meg az orvosnak is, hogy nem fogok megnősülni, az oltást mégse úszhattam meg. Érczes bácsira nem haragudtunk, de a kutyáival együtt kerültük. Az ő fiát hívták Czes apónak. Gyors beszédű, vörösés hajú fiatalember volt, s hozzánk mindig kedvesebb, mint a társai, Tóth Laciék. Hullalesés előtt azt lestük ki, hogy Érczes bácsi és Tépász vagy Szárnyas vagy Rúgós vagy Harapós vagy Körmös vagy Sárkány vagy Lóláb nincs-e a hullaháznál. Ha nem voltak ott, úgy tettünk, mint a brémai muzsikuskok; bakot tartottunk egymásnak. Akkor éppen hárman voltunk. Csak egymás hegyén-hátán volt esélyünk bármit is látni, mert az ablak alsó részét fehérre mázolták. Amikor ötödik alkalommal is csak az üres boncasztalt bontottam ki a homályból, leszóltam Jóskának és Attilának, hogy két lábat látok. Fűringer Jóska már a törzset is felfedezni vélte. Attila számára a fej is jól kirajzolódott. „Nő vagy férfi?” – kérdeztem. Egy pillanatra mindketten megrökönyödtek. Jóska találta fel magát hamarabb: – „Hason fekszik!” Attila sűrűn bólogatott hozzá.

Zolival akkor nem háztűznézőbe, azaz nem hullalesőbe mentünk. A boncterem mellett alacsony, de széltében-hosszában tágas teremben vastag drótból fonott, sűrű rácsozatú kicsi ketrecekben nyüzsögtek a fehér egerek meg a tengerimalacok. A gondozójukat Dombi atyának hívták. Korábban állítólag pap volt: a lelkek gondozója. Most, hogy a szocializmusban kiderült, az embernek nincs lelke, mert a lelkek mind kizsákmányolást szolgáló humbugok voltak, munka nélkül maradtak a gondozóik. A humbug-gondozók. Az viszont kézzel fogható, szemmel látható, hogy vannak patkányok, egerek, tengerimalacok, kísérleti nyulak. Őket kellett gondozni. Egyszer

kihallgattuk, hogy Dombi atya és Érczes bácsi iszonyúan összeszólalkoztak. Dombi atya ugyanis nem mást állított, még az Úrjézkrisztusra is megesküdvé, hogy ő Érczes bácsi főnöke. Mire Érczes bácsi, némileg eltérve a tárgytól, azzal vágott vissza, hogy itt senki se főnöke senkinek, itt mindenki kísérleti nyúl, s az ország nem más, mint egy hatalmas ketrec, és benne minden lakás, minden társbérlet, minden albérlet és minden férőhely egy kicsi ketrec. Dombi atya erre fojtott hangon azt mondta, hogy e kijelentéséért, bár tökéletesen egyetért vele, Érczes bácsit föl fogja jelenteni. Mire Érczes bácsi közölte vele, hogy ő fogja Dombi atyát följelenteni. Még nem tudja, hogy miért. De kitalálja. És kitalálja. És egy volt pappal szemben neki fognak hinni. Illetve nem is hinni, mert az reakciós dolog, hanem a szavainak hitelt adni. Bár míg minderre sor kerül, lehet hogy szétépeti a kutyáival, Tépással, Szárnyással, Rúgóssal, Harapóssal, Körmössel, Sárkánnyal, Lólábbal... Dombi atyát.

Jól ismertük a terepet, mert többször megfordultunk a tengerimalacok és a fehér egerek között. Őket itt emberszámba vették. Figyelték mikor, mitől fordulnak fel. Némelyiküket meg is operálták. Kiszabadításukat Rózsa Sándor-i tettnek tartottuk. Tisztában voltunk vele, hogy ha lelepleződünk, iszonyú verést kapunk. Ez esetben kimondottan előnynek éreztem a félárvaságot. Zolit az apja és az anyja is verni fogja, engem csak az anyám. Ráadásul ő igazgatói pofonokat fog kapni, én csak telefonkezelősöket. (Ne söksökölj!) Mindent megtettünk, hogy ne lepleződjünk le. A tettet négy óra körülre időzítettük. Akkor már hazamentek a dolgozók, de még nem hordták szét a vacsorát, s a csendkúra is tartott. Félóránk volt az akció lebonyolítására. A kísérleti telep ablakát szünyogháló borította, s mögötte nem volt becsukva az ablak. Azt terveztük, hogy az összes ketrecekből kiengedjük a fehér egereket és a tengerimalacokat. Úgyhogy mire másnap jönnek, élő szőnyegre, tarka tengerimalac- és fehérégér-szőnyegre lépnek, akik benyitnak. És elrepülnek, mint Kis Muk a varázsszőnyegen.

Miután az alagsori épület közelébe értünk, meggyőződünk róla, hogy a fehérneműraktárból, a varrodából és a kísérleti telepről is elmentek. Az ablakhoz osontunk. Egy-kettőre beláttuk, hogy csavarhúzóval nem tudjuk lefeszíteni a szúnyogháló keretét. Széthasítottuk hát és bemásztunk. Embertelen bűz fogadott és ijesztő mormogás, zörmötölés, cincogás. Aztán csönd. A fehéregérkirály hosszan méregetett bennünket. Úgy festett, mint egy műtét felhasznált hosszúkás vattadarab. Nem tudni, mi piroslott jobban, a szeme vagy a farka? Szigorú pillantása megriasztott bennünket. De egyikünk se vallotta be. És egyikünknek se volt bátorsága, hogy azt javasolja: hagyjuk abba, míg nem késő... Abban azonban megállapodtunk, hogy nem engedjük ki az összes fehér egereket, s a tengerimalacokat – mi, vén kalózok – békén hagyjuk. Kevés az időnk. Egy darab kátránypapírból formált lapáttal söpörtük le a fehér egereket a ketréből a betonpadlóra. A negyedik vagy ötödik ketréből vagy hat darab rózsaszín selyembabacukrocskát is lepotyogtattunk. Egércsemeték voltak. Nemrégiben születhettek. Most úgy heverték a fehér kockaköveken, mint elkenődött piros tintapacák. Hagyjuk abba, inkább vigyünk haza tíz-tizenkét egeret. Majd mi fogunk fehér egereket tenyészteni. Hogy tudják, milyen az; nem csinálni velük semmit, csak meghagyni őket egészségeseknek. Ez lesz a mi kísérletünk. Végül csak nyolc darab egeret szedtünk ki, mintha verébfiókák lettek volna, nem igen nézve azt, hogy melyikük az anya és melyikük az apa. Különbben sem értettünk hozzá. Egy dobozba pakoltuk őket, aztán ügyelve rá, hogy senki se vegyen észre, kimásztunk a bűzös terem ablakán. Innen még föl kellett juttatni az egereket a víztoronyba. Észrevétlen. Az is sikerült. Úttalan utakon csempésztük fel élő zsákmányunkat a víztorony dombjára, mint gránátokat az amerikaiak ellen hegy tetején küzdő koreai partizánoknak a két kínai önkéntes. Az *Acél katonák* című észak-koreai filmben láttuk őket, és hosszú ideig a két kínait tekintettük példaképünknek. Egészen addig, míg meg nem ismertük a csupa k-betűs szavakból álló mondókát: *Két*

kínai katona kaszárnya kellős közepén keserves kínok között két kiló kőkemény kukoricakását kakált ki. Lehet, persze, hogy a film kínai volt vagy szovjet. Lényegtelen. Lévén filmről szó, fontosnak azt tartottuk, hogy ne szerelmes, hanem harcos legyen. Az *Acél katonák* harcos volt. De még mennyire! Csak úgy potyogtak a lóról a hegyet rohamozó amerikaiak. Mi egyetlen elszánt rohanással birtokunkba vettük a dombot. Szerencsére, a víztorony tetején egyetlen napozó vagy szerelmeskedő nővérre se bukkantunk. Közös szerencsénkre. Micsoda sikongás lett volna, ha ijedtünkben leejtjük a fehér egereket. Közülük egy, kettő vagy akár három is beleeshetett volna az ivóvíztárolóba, mint annak idején a nyúl. Amelyik majdnem olyan, mint egy nagy fehéregér. Csak nagyobb a farka és kisebb a füle, meg egyéb apró különbségek. Zoli megvakarta a feje búbját, mint ilyenkor a regényekben is szokás. Közölte, hogy ha ő hazaviszi az egereket, a szülők nála egy-kettőre megtalálják őket. És rögtön rájönnek, hogy mi voltunk a tettesek. A betörők. Az apjának a legjobb, ha nem tud semmiről. Tenyésszük inkább nálunk az egereket. De nekünk csak egy szobánk van. Nálunk emiatt sokkal könnyebben rábukkan anyám a fehér egerekre, mint náluk, ahol négy szoba van. Meg egy hatalmas padlás is. Zolinak erre is volt cáfolata: hogy a padlás nem az övéké egyedül. Oda három család is jár teregetni. És köztudott, hogy az egér a csupasz falon is felmászik. Akkor mit neki a lepedő. Képzeld, micsoda botrány lenne, ha valaki, valamelyik anyuka a megszikkadt lepedőkbe hajtogatná a ruhaszáritó kötélén egyensúlyozgató fehér egereket. Majd megvetné az ágyat. Élő, kis játékpárnákkal. Nem, az egeret mégiscsak nálunk kell tenyészteni. „Akkor inkább tenyésszük itt az egeret. A víztoronyban. Ebben az üres aknában” – ajánlottam és fölnyitottam annak az aknának a tetejét, amelyikről tudtam, hogy nincs benne víz. – „Ez a doboz pont elfér a cső és a fal között. Vattából, rongyból puha fészket alakítunk ki nekik benne. Aztán csak magot kell szerezniük, hogy legyen mit enniük.” „Meg vizet” – tette hozzá Zoli. „Vizet nem isznak” – így én,

a nagy szakértő. Nyomban lementem a lakásunkba és felhoztam a szikkadt felmosórongyot. Kibéleltük vele a dobozt, s az egérfészkét beillesztettük egy valamikor miniumot látott vastag cső és a víztároló medence betonfala közé. De a kíváncsi egerek máris kikandikáltak a dobozból. Volt, amelyik átgörnyedt a peremén. Egy mintha öngyilkos akart volna lenni, a mélybe vetette magát. A többit igyekeztünk tetteben meggátolni. A siker reményéhez ott kellett volna aludnunk. „Hagyjuk itt őket a fenében” – mondta Zoli. Ebben maradtunk. És mint akik jól végezték dolgukat, hazamentünk.

XX.

Katonásdit játszottunk. Ungár Peti lándzsát faragott a szünetben. Valaki meglökte, és a féktelen penge hüvelykujjába hasított. Csontig. Olyan lett az ujja, mint a bűbájlásra képes törpe, akinek szemünk látára nő piros szakálla. A vérző sebet én kötöztem be zsebkendőmmel, s kísértem el a falfehér sebesültet orvoshoz. Horváth tanító néni mindenkit megszidott. A lökdösődőket és Petit is. Hogy mért hoz bugylibicskát az iskolába, amikor nem szabad. És lám, nem véletlenül nem szabad. Dorgálásait mindig a közepébe vágva „azt a kiskésit!” fordulattal kezdte. Ezúttal nem. A bicska miatt szinte mindannyiunkat elővehetett volna. Másként, mint mi szünetben a bugylibicskát. Az előtt nemrégiben tartották a budakeszi búcsút. A késes sátra előtt tolongott a legtöbb ember. Rózsafüzéreket is árult. Pult, vagyis a kecskelábú asztal alól. Egyedül engem dicsért meg. A tanító néni. Az ügyes elsősegélynyújtásért. A legközelebbi vasárnapon Ungár Peti három csapágyért – kisebbért, nagyobbért, még nagyobbért, vagy fordított sorrendben: nagyobbért, kisebbért, még kisebbért – elcserélte velem a játék dzsipjét, ami indián volt. Indiánt nehezebben tudtam dzsipben elképzelni, mint magamat röpülni. Az örömtől. Hogy enyém a dzsip.

Még ha nem is szovjet. Pedig csillag terpeszkedett a motorháztetőn. Örömöm csillapultával megtudtam, hogy a dzsip nem indián, hanem indiai. Indiai amerikai. Ezt hiába akartam elereszteni a fülem mellett. Kacsaringós csúszdáin suhanva dobhártyámnak csapódott a két szó. Indiai amerikai. Vagyis nem amerikai indián... nem amerikai magyar indián: nem *Fehér Szarvas, a sziklás hegyek varázslója*. A bonyolódó, gabalyodó, vésszesen táguló világban jobbnak láttam a kis dzsippel törődni, amely saját világomba furikázott. A határvillongás állandó volt a két világ, a világ világa és benne az én világom között. Huszárt ültettem a kormánykerék mögé. Württembergi huszárt, és melléje Hügel őrnagyot. A csapágyakat a szanatórium tanműhelyéből kaptam. A két szép szememért. Vagyis inkább anyáméért. Petiéek a Korányi szanatóriumban laktak. A szülei orvosok voltak. A háború után a dzsungel könyvéből, vagyis Indiából jöttek haza, ahol több mint ezeregy nappalt és éjszakát töltöttek. Maharadzsákat gyógyítottak. Fakírokat csak azért nem, mert ők sohasem betegedtek meg. Elefántot meg hastáncos kobrákat is láttak. Nap mint nap. Ketrecben bengáli tigrist és bengáli tüzet. Majmot töméntelent. Az utcákon hancúroztak, mint a gyerekek. A közlekedést szent tehenek irányították: rendőrök ministráltak nekik. Petinek két fiútestvére volt, meg egy pólyás húga: Panni. Középső fiúként, állítólag, neki lett volna a legmostohább dolga, ha nincs egy fogadott nővére is, aki orvosnak tanult. Így nehezen lehetett eldönteni, voltaképpen hányadik a testvérek sorában: középső vagy a harmadik? A Korányi szanatórium árnyas útjain nemegyszer láttam a családot sétálni. Peti szüleiből titokzatosság áradt. Talán azért, mert éveken át a mesés Keleten éltek. És megfertőződtek... Nyugalommal és bölcsességgel. Persze lehet, az volt a titok nyitja, hogy Peti édesanyjának csak a válláig ért a férje. Peti apja. A családfő. És ez nem tűnt föl. A vállig érő fej. Vagy feltűnt ugyan, de mégse. Úgy hallottam, hogy a házaspároknál, férj és feleség esetében ennek fordítva kell lennie. Ennek a magasugrásnál fontos különbségnek. Bölcs embereknél ez nem számít – mondta anyám.

XXI.

Zolinak szoltam, ha akarja, megmutatom neki Horst Basin sírját. Az édesanyja, Bia néni is elkísért bennünket. Bia néni apránként amolyan pótanyám lett. Aki, s erről *Hamupipőke* és *Hófehérke* meséje idejekorán meggyőzhette s meggyőzheti a gyerekeket, jobb, mint a mostohaanya. *Copperfield Dávid* viszont a mostohaapákról formál megcáfolhatatlanul lesújtó véleményt. Dickens regényét Keresztapám-Feri bácsitól kaptam karácsonyra, s a *Kegyvesztetté válok* című fejezetből rendre hosszú részeket olvastam fel anyámnak, amikor időnként bejelentette nekem, hogy férjhez fog menni. Mivel a Murdstone kiejtése dadogássá fajuló gondot okozott, Dávid nevelőapjának nevét a kifejezőbb és magyarosabb Mord úrra rövidítettem. A pontosság és a nagyobb hatás kedvéért olykor hozzátettem, hogy ő: mostohaapa. A *Dávid* kiolvasása természetesen semmi gondot nem okozott, anyámra bíztam, hogy kitalálja, miért helyettesítem következetesen *Istvánnal*. A felolvasást, mintegy mottóul mindig azzal kezdtem, hogy „Mord úr látszólag nagyon szerette anyámat – sajnos, azt hiszem, ez sem tette őt kedvesebbé az én szememben...” Aztán leendő mostohaapám és az én kapcsolatom ecsetelésére az alábbi párbeszédet játszottam el váltakozó hangon, mintha egy néprádió-játék két szereplője szólt volna belőlem: „Mord úr, a mostohaapa becsukta az ajtót, aztán leült az egyik székre, karonfogva maga elé húzott és keményen farkasszemet nézett velem. Én sem tudtam levenni a szememet róla, s ugyanolyan keményen néztem vissza rá.

– István – mondta, egészen keskenyre összeszorítva a száját, – ha egy csökönyös, engedetlen lóval vagy kutyával akad dolgom, mit gondolsz, mit csinálok?

– Nem tudom.

– Megverem.

Elfulladt suttogás-féle volt csak a válaszom már az előbb is, most azonban hallgattam; s éreztem, hogy a lélegzetem még jobban akadozik.”

Ezután következett a végkifejlet ecsetelése, mit se törődve az-
zal, hogy anyám robbanni tudott volna az idegességtől, amelyet a
mi életünket is galvánvízként felitató történet táplált. Én persze
elégedett voltam, mert a mostohaapa megbélyegzése mellett a ta-
nulásról alkotott véleményemet is kifejezhettem. Mondanom se
kell, a szertartásost szántsándékkal olvastam szartartásosnak,
mintha a könyvben is úgy lett volna:

„Mord úr, a mostohaapa lassan ünnepélyesen lépegetett velem
fölfelé – biztos vagyok benne, hogy örömét lelte ebben a szartar-
tásos igazságszolgáltatásban – s amikor a szobámba értünk, hirtel-
len elkapta a fejemet és a hóna alá kanyarintotta.

– Mord úr! Kérem szépen! – kiáltottam fel esengő hangon. – Ne
bántson! Ne verjen meg, könyörgöm! Igyekeztem tanulni, igazán,
de nem tudok, ha Mord úr is ott van. Igazán nem tudok úgy!

– Igazán nem tudsz, István? – mondta Mord úr. – No hát majd
meglátjuk.

Olyan szorosan tartotta a fejemet, mintha satuba fogta volna, de
valamilyen módon mégis sikerült kicsúsznom a karja alól és egy
pillanatra megállítottam őt, könyörögve, hogy ne verjen meg. De
csak egy pillanatra sikerült feltartóztatnom, mert máris lecsapott
ráм teljes erejéből, én pedig villámgyorsan elkaptam a fogammal
a félkezét, amellyel fogva tartott, és átharaptam.

Akkor aztán úgy megvert, mintha agyon akarna verni. Nagy
zajt csaptunk, de a saját lármánkon keresztül is meghallottam a
felfelé rohanó lépéseket a lépcső felől: meghallottam anyám
kiáltásait... Mord úr aztán elment; az ajtót rám zárták kívülről;
én ott feküdtem a földön, remegve, lázasan, összetörten, verejté-
kesen, sajgó testtel, kétségbeesve és őrjöngve, véznán, egymaga-
gamban.”

Átéltve Copperfield Dávid sorsát, szerfelett sajnáltam magamat, s szenvtelenül vetettem oda anyámnak, ha esetleg mégis férjhez menne, és a mostohaapám megver, én nem a kezét, hanem a torkát fogom átharapni. Anyám fojtott hangon, felháborodva kérdezte, hogy a „nagybátyád csak ilyen ökörséget tud neked venni ajándékba!” Szemrehányását kettőnknek célozta, de csak engem talált. Bár abban, hogy a könyv kiválasztásával kapcsolatosan szándékossággal gyanúsította Keresztapám-Feri bácsit, lehetett valami igazság. Ő ugyanis rengeteget olvasott, s – anyám véleménye szerint – tudta mit, miért ad a kezembe. Vagyis könyvként se vett zsákbamacskát. Miaúúú! Való igaz, Keresztapám-Feri bácsi felnőttként is falta a könyveket. Ő mesélte, hogy az északi sarkkörön túl van egy szigetország, Izland, amely alig pár százezer lakost számlál, de ott minden családnak akkora könyvtára van, mint nálunk egy falunak. Az izlandi gyermekek, mihelyt olvasni tudnak, máris gyűjtik a könyveket, hogy saját családi könyvtárukat megalapozzák. Én addig csak Islandi Hahnról hallottam, aki koponyából issza a vért. Keresztapám-Feri bácsi szavaira egycsapásra megváltozott a véleményem az izlandiakról. Én is úgy döntöttem, hogy számba veszem és rendszerezem a könyveimet. Mind a hatot.

Bia néni mondta a sírnál, hogy a nevéről ítélve, Horst Basin talán nem is német volt, hanem francia. Lotaringiai. Nagyon tetszett nekem a szó: Lotaringia. Hangzásának mélyén rokonságot éreztem közte és Tatrang között. De míg Tatrang, talán a Tatra miatt, fenyevesek körgallérjába burkolt, behavazott sziklás hegyeket varázsolt elé, Lotaringia bűvösen borongó hangzására tölgyes ligeteket ringató, hullámozó dombhátak jelentek meg előttem, tavak körül forgó domb-ringliszék – az égi vidámpark szemhatárnak robogó szürke felhői alatt. „Amikor Hitler a háború elején megszállta Lotaringiát, az ott lakó franciákat mind besoroztatta a német hadseregbe” – mondta Bia néni. „Kellene írni Franciaországba, a legnagyobb újságba, hátha a szülei olvasnák és megtudnák, hogy a fiuk Buda ha-

tárában nyugszik” – szólaltam meg én, a családtagok holtta nyilvánításában leginkább tapasztalt. „Mi csak ne irkáljunk nyugatra! Legfeljebb a Nemzetközi Vöröskeresztnek” – hűtött le Bia néni, s hosszabb szünet után folytatta: „Lehet, hogy nem lotaringiai francia, hanem lotaringiai német volt.” Szavai nyomán eszembe jutott Ilus néni, s az, hogy ezek szerint nemcsak magyar csángók vannak, hanem, ha a történelem úgy rendezi, felváltva francia és német csángók is lehetnek. Mindenféle csángók... Tele van a világ hazátlanoknak kiáltott csángókkal, akiket a haza védelme ürügyén az őket hontalansággal megbélyegzők mindig be tudnak sorozni, mészárszékre tudnak küldeni. „Akár francia volt, akár német, halottak napjára nekünk kell rendbe hozni a sírját... Hátha a te apád sírját is gondozza valaki – fordult felém Bia néni. – Ha van sírja...”

XXII.

Anyám ritkán bántott. S ha bántani akart, se tudott mindig. Mert éppen hogy rám emelte a kezét, én máris artikulálatlan hangon üvöltöttem. Mintha nyúznának. Mert rájöttem, hogy ezt anyám szégyelli. Restelkedik a szomszédok előtt. Kerülni akarja, hogy tudják; nálunk „nézeteltérés van”. Tulajdonképpen csak egy szomszéd családról volt szó: Bézi bácsiékról. Bézi bácsi anyám váltótársaként a telefonközpontban dolgozott. Nagyszobájuk hosszában a mi szobánkkal volt határos. A bejárati ajtónkkal szembeni falon túl fürdőszoba húzódott. A másik szomszédé, aki nem látott és nem hallott bele az életünkbe. A sekrestye templomcsarnokba nyíló ajtaját befalazták, pedig már régen gyógyszerraktárnak rendezték be. Rájöttem, hogy nem kell nekem az arcom elé kapnom az alsókaromat, s a könyökök sündisznóállásában várni az „anyai” áldásokat. Elég, ha még mielőtt hozzám érne, üvöltök, mint a fába szorult féreg,

amelyről tudom, hogy farkas, s akkor anyám nemcsak hogy meg nem üt, hanem a végén könyörgőre fogja, s szinte rimánkodik, hogy hagyjam abba. Persze volt, hogy túlfeszítettem a húrt. Például, amikor Ferikét, aki a nagyfiúkkal, köztük a saját bátyjával is szemtelenkedett, megkergették. Ferike menekülés közben elnyalt egy pocsolyában, de felpattant és végső menedékként – sárosan-pocsosan – a mi lakásunkba ugrott be. Előnynek számított, hogy egyből a szobába. Ez azt jelenti, hogy otthon voltam. Anyám meg a központban dolgozott. Ferike egy szempillantás alatt elmondta, miről van szó, s belülről bezárta az ajtót. Alig kattant a kulcs, már ott is voltak a bosszúszomjas nagyok. Fenyegető hangon követelték, hogy engedjük be őket, vagy ránk törik az ajtót, de akkor nagyon megbánjuk. Mindketten. Amikor pedig kívánságuknak nem tettünk eleget, mi több, egy szóval se válaszoltunk rá, már nyugodtabb, szenvtelen hangon közölték velünk, hogy ránk gyújtják a lakást. Amikor ez a fenyegetés se érte el a kívánt hatást, egyre hevesebben rugdosták az ajtót, végül már oly vadul, hogy belül is pergett róla az olajfesték. Aztán eltűntek, mintha belefáradtak volna. De tudtuk, hogy a nagyok – természetüknél fogva – nem hagyják annyiban a sértést, a szemtelenkedést. Kizárt dolog, hogy ne állnának lesben néhány lépésnyire tőlünk... a fal túlfelén. És csak arra várnak, hogy kinyissuk az ajtót... Hogy megbizonyosodjunk róla, megcsörrentettük a kulcsot a zárban. Fordítottunk rajta egyet, de vissza is hajtottuk a zárat, hogy a kettős kattanásból azt hihessék; a duplára csukott zárat éppen akkor nyitottuk ki. És tényleg, egy pillanat múlva már ketten is a kilincsen csimpaszkodtak. Mert nagy lármával elmentek ugyan, de a fal mellett visszasettenkedtek és ott lapultak az ajtó mellett. Látták, hogy csúful rászedtük őket. Megint nagy hangon fenyegetőztek, hogy nyissuk ki, mert engem is alaposan elvernek, mint Ferikét. Ferike, aki egyszer már tíz ember ellen is verekedett egyedül, nagy komótosan kiszólt nekik: „Ha ki akarjátok nyalni a seggünket, akkor beengedünk benneteket. De csak

egyenként.” Ezzel engem is belekevert az egészbe. Nem maradt módom, egérutam a visszakozásra. Ferike elképesztően pimasz hadüzenetébe még én is belesápadtam, hát még azok, akiknek szólt. A zubogó fenyegetésáradat legenyhébb tajtéka az volt, hogy: „Kihérélünk benneteket!” Eszembe jutott, hogy ötven évvel ezelőtt talán éppen ezen a napon Lala bácsi, még mint Lajoska, a szomszédjának, Balogh bácsinak a háztetőn gubbasztó galambjait dobálta. Ő észrevette, mert ha nem, az egész nem lett volna érdekes, s öklét rázva ekképp fenyegetőzött: „Mék az, mék góral? Már megint az a büdös, tetves Molnár kölyök. No, megállj, megbaszom azt a szép özvegy édesanyádat!” Lala bácsi, még mint Lajoska, talpraesetten, s ezzel együtt jólnevelten is megválaszolt: „Bassza ám, a lovát, Balogh bácsi!” De én? Álltam mint a kuka... Mint a kukac. Gyáva kukac! Ők meg ismét az ajtót rugdosták. Eszeveszetten. Az ajtórepedések mentén régen meghasadozott, felhólyagosodott festék jó része lepattogzott. Olyan lett a küszöb, mint a korpás ember váltómése. „Feküdjete be a VI-os pavilonba a göthösök, a púposok közé” – használta ki Ferike az egy pillanatra beálló csöndet. Határozottan túlzásba vitte. Úgy éreztem, ez annál is nagyobb sértés, mint amikor arra kérte őket mézes-mázosan, hogy nyalják ki a seggünket. És tényleg. Mintha ez varázsszó erejével hatott volna rájuk, eltűntek. Hiába csattogtattuk ravaszdin a zárat. Nem törtek ránk. Mi meg nekiálltunk mosni. Ki. Ferike ingét és gatyáját. De hogyan száradjanak meg? Hét ágra süttött ugyan a nap, de mi nem teregethetünk, mert féltünk, hogy visszajönnek. És elviszik Ferike ingét és gatyáját. Neki meg pucéran kell hazamennie. Mire való a vasaló? Megszáritjuk vasalóval. Az inget meg a gatyát. Az áramért nem kár. Nálunk nincs villanyóra. Átalányt fizetünk. Mindegy, mennyit fogyasztunk. Hosszú időbe tellett, míg megszáritottuk az inget meg a klottgatyát. De Laciék közben megint visszalopakodtak, s a függöny résén belesve látták, hogy a szoba közepén mosunk, később pedig, hogy egy pokrócon vasalunk. Lementek anyámhoz, s mind-

ezt sopánkodó-sajnálkozó hangon újságolták el neki. Hogy disznómód, fogadásból belehenteregtünk a sárba Ferikével. Hiába próbáltak lebeszélni bennünket. Mert mi egy-két szem cukorért mindenre kaphatók vagyunk. Betegtől kaptuk a cukrot. Az alkalmi nézősereg jókat röhögött rajtunk. Csak nehogy megfertőződjünk. Ők képtelenek voltak közbeavatkozni. Most meg ott mosunk a szoba közepén. Az egész lakás úszik, minden csupa csata. Egy óra múlva már rémült arccal kérték anyám tanácsát, mit tegyenek, mert vízben áll a szoba, mi meg bokáig tocsogunk benne. S láthatóan örömről leljük a lakás elárasztásában. Elképzelhető, ilyen körülmények között vasalva még az áramütés veszélyének is ki vagyunk téve. Ők hiába kérlelnek bennünket, most se hallgatunk a jó szóra. Sőt, még szemtelenkedünk is. Igaz, nem annyira, mint amikor a betegeket erőnek erejével elhessegették szégyenletes produkciónktól. Akik néhány szem savanyúcukorral fizettek ki bennünket. Az első híradást délelőtt tíz órakor vitték meg anyámnak. Délelőttösként kettőig dolgozott. Már amennyire tudott a belső remegéstől. Állandóan mellékapcsolt. Ráadásul csúcsforgalom volt, s még tíz percre se válthatta le a portás. Csak kettő után jöhetett haza. Addigra én már mintaszerű rendet raktam. Olyat, mint amilyet még életemben soha. De az összerugdalt ajtót, ha akartam volna, se tudom lefesteni. Márpedig anyám azt látta meg elsőnek. S abból következtetett a lakás állapotára. És olyannak is látta, amilyennek délelőtt elképzelte. Romhalmaznak. Illetve: egy romhalmaznak. És nem használt se a hagyományos, jól bevált sündisznóállás, se a zsaroló vonítás. Anyám agyba-főbe vert. Ahogy a nagykönyvben meg van írva. Én kaptam Ferike helyett, mert neki sikerült hazaosonnia, s a nagyoknak pedig közben elpárolgott a dühük. De a verésnél nagyobb csapás is ért. És éppen vele kapcsolatos. Verésem órájában önvédelmi taktikám is lelepleződött Bézi bácsiék előtt. Ekkor hozták ünnepélyesen anyám tudomására, hogy ne feshelyezze magát, üvöltheték bárhogy, őket nem zavarja.

XXIII.

Végre úttörővé avatnak. Elsős korom óta várom ezt a pillanatot. Talán azért, mert a legszebb ruhának az úttörőegyenruhát tartom. Kék rövidnadrág, fehér ing, vörös nyakkendő. Sötétkék sapka. De legjobban az úttörőnadrágszíj tetszett. Amelyet nem betűzni lehet, hanem becsatolni. És a csat kerek arany fején piros-fehér-zöld színben tábor-tűz lobogott. Mint a csehszlovák címerben az oroszlán hasán. És a mi sapkajelvényünkön. Április 4-én avattak bennünket úttörővé a Zárda, vagyis a leányiskola udvarán. Szemben a temetővel. Szépen felsorakoztunk. Arccal a sírkereszteknek. Elénekeltek az *Egy a jelszónk a békét*. Az úttörő csapattanácselnök pajtás szép beszédet tartott; legyünk hű fiai a dolgozó népnek és személy szerint Rákosi pajtásnak. Sütött a nap. Mint akkor, amikor a verést kaptam a vasalásért, azért mert bajba jutott társamon segítettem. Nem is úgy sütött a nap, hanem inkább úgy, mint amikor az ember tényleg boldog. Egy katonatiszt lépett oda mindnyájunkhoz. Sorjában. A piros nyakkendőt ő kötötte a nyakunkba. A nyakamba. A sírkeresztek fölött büszkén elnéztem az égre satírozott hegyek felé. És egyszeriben mintha kizuhantam volna magamból... Abból a helyből, ahol álltam... Mert ott álltam ugyan, de mégse... Kívülről láttam magamat. Ahogy nyakamba kötik a vörös nyakkendőt. A látomás színes volt. Nem úgy, mint az álom. Aztán hirtelen visszazuhantam az idő alám kifeszített hálójába.

Otthon se vetettem le az úttörőruhát. Egész nap abban jártam-keltem. De vigyáztam rá. Amennyire vigyázni tudtam valamire. Másnap is azt vettem fel. Abban mentem iskolába. Harmadnap reggelén mindenesetre szólt anyám, hogy nem muszáj mindennap benne járnom, mert akárhogy vigyázok rá, akaratlan is összepiszkolhatom. Elszontyolodtam, de szót fogadtam. Mihelyt hazaértem, azonnal ruhát váltottam. Még meg se ebédeltem, máris öltöttem fel a kék nadrágot és a fehér inget. A vörös nyakkendőt hosszan igazgattam a tükör előtt. Anyám új udvarlójával se törődtem, aki éppen ott volt, s másnaposan

heverészett a rekamén. Amikor hátraleptem a tükörtől, hogy jobban láthassam magam benne, hogy tetőtől-talpig végigmustráljam új ruhámat, s meggyőződhessenek róla, miként illik hozzám a piros szín, Ede bácsi dörögő s némileg szemrehányó hangon megszólalt: „Inkább bűdös zoknit kötnél a nyakadba...” Megrökönyödtem. Az arcátlanságán. Hogy beszélhet valaki így? És miért? Ilyen szégyentelenül. És szemérmetlen tanácsa akkor is eszembe jutott, amikor nem sokkal később részeg dühében elégette régi bélyegeimet. Amelyeket egyébként az ő apjától kaptam. Akkor se volt hozzájuk semmi köze. Az apja tiszt volt a II. világháborúban. Kaptunk tőle egy fényképet, amelyen a Mercedes gépkocsi kormányja mögött feszít. Mint Puskás bácsi, a sztahanovista. De az a Mercedes nyitott volt. Nekem Károly bácsi fényképe jobban tetszett. Talán azért, mert ő lóháton ült. Károly bácsi miatt senkinek se lett semmi baja a családban. Igaz, ő csak őrmester volt. Még rendőrnek is bevették. De Zoli bácsi miatt a fiát, Ede bácsit munkaszolgálatosnak hívták be a néphadseregbe. Nem azért, hogy megöljék, mint Osi bácsit. Három évig kellett bányában dolgoznia. Onnan került tüdőbetegként a szanatóriumba. Ede bácsi emiatt nem szívelhette az apját. Mert bajba került miatta. Előfordult, hogy amikor együtt rúgtak be, néha összeverekedtek. Ilyenkor mindig Ede bácsi húzta a rövidebbet. Úgy állt miatta fondorlatos bosszút, hogy elégette a bélyegeimet, az értékes háború előtti magyar sorozatokat. Nem kárpótolt értük a józanul vásárolt finn sorozatokkal. Azért akadtak órák, amikor Ede bácsit... Az túlzás, hogy szerettem volna. De majdnem. Ha meccsre vitt. Vele voltam először igazi meccsen. Nem a Népstadionban, pedig oda szerettem (tehát: mégiscsak szerettem) volna menni, hanem a Pénzügyőr-pályán. Végigüvöltötte a meccset. Olykor-olykor én is próbálgattam a hangomat, mint a szemnyílt kiskutya, de nem tudtam, melyik csapatnak drukkoljak. Annak, amelyiknek ő szurkolt, nem akartam, az ellenfelének nem mertem. Azzal ellentmondtam volna neki. Ellent is mondtam. Magamban. Egyik osztálytársam Pesten lakó ismerőse ismerősének az isme-

rőse kölyöcsapatban játszott, így NB I-es meccseken labdaszedő lehetett. Nagy hírnévre tett szert azzal, hogy egyszer ő adta át a partdobásra készülő Czibornak a labdát, s közben odaszólt neki: „Szevasz, Czibor.” Czibor pedig a világ legtermészetesebb módján: „Szevasz.” Az egész iskola, az egész utca, tán az egész kerület erről beszélt. Erről a jelenetről. „Szevasz” – mondta neki Czibor. Csak úgy. Nagy meccsre Ede bácsi apja vitt el. Igaz, kikötötte, hogy úttörőruhában, vörös nyakkendőben egy tapodtat se... Mindenki körberöhög bennünket. „Vedd le azt az izét a nyakadból...” – mondta. De tudtam, hogy ez nem igaz. Senki se fog röhögni rajtam. Én se röhögök azokon, akik nyakkendőt viselnek. Még ha pálmafa és teve van is rajta. A nyakkendőn. Láttam Puskást. Száz méterről.

Negyedikes korunkban a tanácsháza melletti terembe járt az osztály. Az osztályfőnöknőnk férje festőművész volt. Én akkor már ismertem egy festőművészt: Tarjányi Pista bácsit, aki a szanatóriumban dolgozott, de nem csak festőművészként. Ettől függetlenül én is árultam a festményeit. Illetve nem az övéit, hanem az övékéit, mert a felesége, Lenke néni is segített neki. Festeni. Ők nem rajzlapra és nem vászonra pingálták a képeket, hanem röntgenfilmre. Előbb azonban a filmekről le kellett mosni a fekete mázt, a mázban megörökített tüdőkkal, gerincekkel, medencecsontokkal, koponyákkal, vállperecekkal és a mindent összekaristoló bordákkal együtt. A film így karácsony előtt is olyan lett, mint az ablaküveg tavaszi nagytakarítás után. A vinyettánál valamivel nagyobb, egyforma darabokra vágták. A filmet. Karácsony előtt díszes fenyőfát festettek az átlátszó lapocskára, s mellé aranyhajú angyalt vagy nagyszakállú télapót. A talpazatuk kívánság volt: „Kellemes Karácsonyi Ünnepeket”. Húsvétkor hímestojás került a karácsonyfa, nyuszi az angyal, kiscsibe a Télapó-Mikulás és „húsvéti” a „karácsonyi” helyére. A film-képeslaphoz való borítékot is Pista bácsiék hajtogatták, ragaszgatták. Én az iskolában szünetek alatt árusítottam őket. Darabonként 50 fillért kerestem rajtuk. Könnyű dolgom volt. Akárha cukrot árultam volna.

Egy vasárnap meglátogattam az osztályfőnök nénit. Szépen felöltözve. Úttörőruhában. A férje megkért: „Üljél le arra a székre.” Egy párnás tetejű hokedlifélére kellett ülnöm. A festő lassan körbesétált, mintha egy cirkusporond közepén ketrecben ültem volna. Hol közeledve, hogy távolodva keringett köröttem. Még le is guggolt, úgy mustrálgatott. Aztán azt mondta: „Akarod, hogy lefesselek?” De meg se várta a válaszat, mintha tudta volna: persze, hogy akarom. „Ahhoz azonban többször el kell jönnöd hozzám...” Modellt kell ülnöm, mert ez nem megy olyan gyorsan, mint a fényképezés. „Tudod-e válalni?” – kérdezte felnőtteken. Tudtam. Egyrészt, mert előre büszke voltam, hogy festmény készül rólam. Olyan, mint amilyen a könyvekben is van. Színes. Másrészt megtudtam, hogy ezentúl másként kell, hogy bánjon velem a tanító néni. Legalább úgy, mint Lacival, aki ugyanabban a házban lakott, mint ők. Én sajnáltam, hogy Novoszel Éva tanító néni engem nem tanít. Ő ugyanis a szanatóriumban lakott, ahol a férje orvos volt és teniszbajnok. Laci bárhogy makogott olvasás közben, mindig ötöst kapott. Minden bizonnyal a jószomszédság miatt. Ami nem mindig török átok. Én meg hiába olvastam szebben és gyorsabban nála, csak négyest kaphattam. Lehet, hogy azért, mert a tanító néni meglátta, hogy elsőben kettesem volt olvasásból. Nem tudom. Biztos voltam benne, hogy a modell-ülés következtében én is ötöst fogok kapni olvasásból. Az egyébként is megérdemelt jegyet.

Szorgosan jártam hát szépen felöltözve a festőhöz. Ő meg nagy komoly méregetős, duplaecsetes pillantásokkal festette a *Kis úttörőt*. Amikor elfáradtam az ücsörgésben, illetve karónyelésben, kértem, hogy mutassa meg nekem a festményt. A festményemet. A festményünket. Az ingem, a nyakkendőm meg az úttörősapkám már látszott a képen. De az arcom alaktalan rózsaszín folt volt. Elszontyolodtam, és arra gyanakodtam, hogy az osztályfőnök néni férje nem tud arcot festeni. Csak ruhát. De tudott. És a festményen ücsörgő úttörő hasonlított rám. Ezen annyira fellelkesedtem, hogy a sapkámat is lekaptam, s mutattam neki, hogy még a sapkajelvényem lángnyelvei is látsza-

nak a festményen. A festményemen... Nem méltányolta dicséretkitőrésemet. Sőt. Alig tudta leplezni mérgét. Megdorgált, hogy ne kapkodjak s változtatgassam magamon a ruhát, a ruha esését. És sokáig igazgatta fejemen a sapkát. És valóban. Előnyöm származott belőle, hogy a tanítónő férje festett. Engem. Ugyanis, ha nem volt kész a leckém, elég volt a tanítási óra kezdetekor vagy hajszálnyival a kezdete előtt a katedraasztalhoz mennem és odasúgnom, hogy nincs kész a leckém, mert festésen voltam. De amikor az olvasásom osztályozására került sor, megint csak négyest kaptam. Ezt a legközelebbi modellülés alkalmával szóvá tettem a férjének. Hogy a tanítónő kivételezik Lacival. De nagyon kértem, hogy el nem mondja a tanító néninek. Be ne áruljon neki. Megígérte. És úgy éreztem, hogy be is tartotta a szavát. Egy vasárnap fejezte be a festményt. Nagyon szép volt. És megkérdeztem tőle, hogy mi történik most az én képpemmel? Mert titokban azt reméltem, hogy nekünk adja. Ingyen. Amiért modellt ültem. Csak annyit mondott, hogy ki fogja állítani egy nagy teremben – más képekkel, festményekkel együtt... És megköszöntem, hogy modellt ülhettem. Ő nem szólt semmit. Meglehetősen fagyosan fogadta búcsúmat. Nem tudtam elképzelni, miért.

Másnap a tanító néni e szavakkal kezdte az órát: „Kovács és Laci jöjjenek ki az asztalhoz.” Az asztal mögött két szék állt. „Üljetek le!” – mondta. „Kovács oda, Laci meg ide...” – mutatott rá kinek-kinek a székére. Mindkettőnk előtt ott feküdt a harmadikos olvasókönyv. Ugyanannál a leckénél kinyitva. „Kovács felháborító szemtelenséggel azt terjeszti, hogy én kivételezek Lacival. Hogy ő szebben olvas nála, mégis Laci kapja a jobb jegyet... Kovács kezdi az olvasást.” Az olvasmány új volt. Még sohasem találkoztam vele. Talán csak az év elején, amikor lelkes kíváncsisággal végignyálaztam a tankönyveimet. Hogy miről szólt? A jugoszláv gyermekek életéről.

„Egy jugoszláv falu kicsi, roskadozó iskolájában lassan gyűlnek össze a tanulók. Lalik nagyon szeret iskolába járni. Ha rajta múlna, éjjel-nappal itt ülne. Mikor a könyvek lapjai zizegnek, mikor

egy-egy gyerek hangosan mondja a leckéjét, különösen, mikor a tanító szelíd hangján beszél a fiúkhoz, Lalik elfelejti az éhséget, állandó félelmét, apja halálát.

Gondolataiból az egyik ablak mellett ülő fiú kiáltása ébreszti fel:
– A csendőrök!

A fiúk az ablakhoz rohannak. Az iskola előtt csukott teherautók álltak meg, egy csomó csendőr szállt ki belőlük. Fegyverrel a kezükben az iskola felé tartanak.

Az egyik negyedikes tanuló rontott be az osztályba:

– A csendőrök körülfogták az iskolát! – kiáltotta lihegve.

A gyerekek ijedten tekintenek egymásra.

– Mit tegyünk? – kérdezi az egyik elcsukló hangon, de senki sem felel.

Az osztályba vagy tíz csendőr ront be:

– Kifelé! – ordítja az egyik. – Mindenki menjen fel az udvarra!

Az iskola udvarán gyűjtötték össze a tanulókat. Az elsős és második kicsinyek egy sarokba húzódva sírdogálnak csendesen, arcukon nagy könnycseppek gördülnek végig. A csendőrök négy-szögben körülvették a fiúkat. Tito emberei közül az egyik a négy-szög közepére lépett és beszélni kezdett:

– Figyeljeteek reám! Jó hírt hoztam: bezárjuk az iskolát!... No, nem is örültök? Amikor akkora voltam, mint ti, örültem volna, ha nem kellett volna iskolába járnom! – szavait durva nevetéssel kísérte.

A gyerekek mozdulatlanul nézték, egy sem mosolyodott el közülük. A csendőrök terelni kezdték a nagyobb gyerekeket az autó felé. A kisebb gyerekek keserves sírásra fakadtak.

Lalikut is betuszkolták az autóba. A csendőrök is felszedelőzködtek, és az autók elindultak...”

Hogy valóban miről szólt, azt csak otthon tudtam meg, amikor végigolvastam a történetet. Az iskolában csak a lap aljáig kellett... Kellett volna... Olvasnom... De én nem olvastam. Mert azt nem lehetett olvasásnak nevezni. Céklavörös fejjel dadogtam, értelmet-

lenül szótagoltam, nem értettem a mondatot, amelyet éppen emiatt elképesztően rosszul hangsúlyoztam. Laci viszont úgy olvasott, mint a vízfolyás. Az volt az érzésem, hogy nem is olvassa, hanem kívülről fújja a történetet:

„Ezalatt az iskola körül sok ember gyűlt össze. Lalik még látta az autóról, amikor a csendőrök puskatussal verték vissza a parasztokat. Az ütések alatt egyre többen estek össze, asszonyok, öregek, férfiak...

A gépkocsik egyre sebesebben szelik a kilométereket. A fiúk érzik, hogy már nagyon sok ideje ülnek az autókban, éhesek, szomjúság kínozza valamennyiüket.

Lassan beesteledett. A kocsik egyszerre csak éles csikordulással megálltak. A sötétben Lalik először csak egy fabarakk körvonalait látta. Tájékozódni egyáltalán nem tudott.

– Leszállni! Mindenki hagyja el az autókat! – kiabáltak a csendőrök.

A fiúk nehezen vonszolták elzsibbadt tagjaikat. Majd kettős sorokba állították őket.

Ekkor két csendőr egy gyenge, kimerült arcú öregembert cipelt a fiúk elé:

– Nézd, hoztunk nektek segítséget – mondta az egyik, és a gyerekekre mutatott.

Az öreg a fiúk felé fordította tekintetét:

– Őket hoztátok segítségül?

– No, mi az, talán nem tetszik?

– Gyerekek! Mit csináljunk velük?

Az egyik kisfiú, aki Lalik mellett állott, súgva mondta:

– Tudom már, hol vagyunk! A szénbányáknál!..”

„Jól van Laci, abbahagyhatod” – szólalt meg elégedetten a tanító néni. De Laci, mintha nem is hallotta volna, egy pillanatra se állt meg, hanem az addigi lendülettel folytatta az olvasást:

„A szénbányák! Ki ne hallott volna Jugoszláviában az itt történetekről? Egy szép napon nem mentek többé a nyomorgó munkások

a bányába dolgozni. Tito erre mozgósította a csendőrséget, rendőrséget felkutatásukra, de hiába! Úgy eltűntek, mintha a föld nyelte volna el őket! A bányában csak néhány öreg munkás maradt:

– Van szívetek a gyermekeket levinni a bányába dolgozni? A folyosók félig beomolva, a víz patakokban folyik ott lenn. Nem is szoktak ehhez a munkához és...”

A tanító néni már türelmét veszítve ordított Lacira, hogy hagyja abba:

„Az egyik csendőr dühös ordítással rohant az öregre, felemelte az öklét...”

...És ekkor...”

És ekkor Laci abbahagyta az olvasást. Osztálytársaim arca mind olyanná vált, mint amilyen az enyém volt azon a festményen, amikor az osztályfőnöknő férje, az áruló, először fordította szembe velem, hogy megmutassa... Saját fejemet. Rózsaszín elmosódott foltokat láttam a padok fölött. Kábulatomból a tanító néni szava riasztott fel: „Mondjátok hát, melyikük olvasott szebben, melyikük érdemel jobb jegyet?!” De az osztály nem vágta rá kórusban, hogy Laci. Egyenként, kisebb csoportokban ugyan Laci nevét lehetett hallani, de legalább egy percre tartott, míg szájról-szájra végighullámozott a név: Laci... Ez jólesett. Voltak, akik csak azért is az én nevemet mondták. A bukottak meg a számárpadban ülők. Voltak, akik kétszer is: a számárpadban ülő bukottak. Összességében véve még ez is jólesett. Bár ha engem kérdeznek, biztos, hogy én is Lacit mondom jobbnak. „Helyre mehetsz” – szólt rám a tanító néni. – „Te is Laci...” – tette hozzá valamivel szelídebben. „És máskor jobban ügyelj a szádra, s arra, hogy miket pokedálsz összevissza!” – szólt még utánam elégedetten. Noha biztosan elégedettebb lett volna, ha az osztály kórusban zúgta volna: Laci, Laci, Laci... De hát ő nem olyan győzelmet aratott, mint Papp Laci szokott. És az ő arca is ugyanúgy lángolt, mint az enyém. Lehet, hogy ugyanazért.

Amikor lehuppantam a helyemre – szégyentől gyomorszájon sújtottan, padtársam, Urbán Jóska odasúgta: „Le vannak szarva. Ne törődj vele! Akkor is te olvastál jobban. Lacit meg bízd rám. Jól seggbe rúgom. De csak két hét múlva... Ne tudja pontosan, hogy az én jelesemet miért kapja, mert még engem is kiültetnének az asztalhoz. De én úgy elfújom, vagyis úgy felfújom neki a koton meghatározását, hogy a szobafestő és mázoló férje se jobban: »Kondom. Óvszer férfiak számára. Egy XVIII. századi angol testőrezredes nevérol...«” Jóska, mintha az *Idegen szavak marxista szótárából* olvasta volna, mindig ezt hadarta, ha oldani akart a feszült hangulaton. Akkor is, ha meccsen gólt kaptunk, akkor is, ha iskolás lányokkal akart beszédbe elegyedni, s ők durcásan hátat fordítottak neki. Egyszer a tanító néninek is eldarált, amikor egyest kapott. Jólestek Jóska szavai, bár attól nem mentettek meg, hogy év végén kettest ne kapjak olvasásból. Az értesítő-könyvecske már hozzászokott. Anyám is. Akit ráadásul a kiállításról se értesítettek. Otthon viszont magamtól hangosan, tagoltan és szépen végigolvastam *A jugoszláv gyermekek életét*, akiket Titó bányában dolgoztatott, hogy az amerikaiknak szemet tudjon eladni.

XXIV.

Találkoztam egy emberrel, aki nem tagadta, hogy babonás. Úgy vettem észre, még büszke is volt rá. Baba néni férje, Oszi bácsi. Akinek a nevét nemegyszer hallottam a rádióban. De közölte velem, hogy az nem ő, hanem egy zeneszerző: Schubert. Oszi bácsi is Schubert volt, és Baba néninek is ugyanez volt a neve. De nem voltak unokatestvérek, még csak távoli rokonok se. Nem született volna piros szemű gyermekük. Bemutakozó látogatóba jöttek hozzánk. Pedig anyám ismerte Oszi bácsit, amikor még nem volt a férje Baba néninek, a Nevelőpajtásnak. De most úgy jöttek hozzánk, mint férj és feleség. És Oszi bácsi ekkor

mondta, hogy ő babonás. Sok mindenben hisz, amiben most tilos. Például abban is, hogy a pókháló jó a sebre. Mert penészgombás. Meg a föld is gyógyíthat. Amikor munkaszolgálatos volt, előfordult, hogy a sebre nem tudtak mit tenni, csak cigarettapapírt, rá egy kis földet, s valamiféle ronggyal bekötözték a sebet. És amikor kivégezni hajtották őket (nem volt idő az agyonlövésükre, mert német és nyilas őreik nyomában és így az ő nyomukban is ott jártak a szovjetek), az úton meg látott egy patkót. Lehajolt érte, és a zsebébe tette. Pedig veszettül nehéz volt. Társai meg azt hitték, hogy a félelem elvette az eszét. Hogy fél órával a meszesgödör ... mit meszesgödör, a *puszta* gödör előtt vassal rakja tele a zsebét. Mintha az felfogná a neki szánt golyókat. De az oroszok a sortűz előtt beérték, ki- és felszabadították őket. A németek és a nyilasok megpucoltak, ők megmenekültek. Szerencséjük volt. Oszi bácsi meg volt győződve róla, hogy mindnyájuk megmenekülése az ő szerencsepatkójának köszönhető.

Oszi bácsiról már korábban is hallottam. Hogy nemcsak babonás volt, hanem mulató is. Egyszer, amikor bezárt a Mocsnek, akkor a cigányzenekar is felszállt a 22-es buszra, s a Szép Ilonkáig húzták neki. Az utolsó buszon. És a cigányok a szolgálati járáttal tértek haza. Oszi bácsi meg velük vissza. A szolgálati járaton is zenéltek. A „Nyáreste volt, pacsirta szólt a fán”-t húzták – télvíz idején. Amikor Oszi bácsiék elmentek, anyám megdicsért, hogy tapintatos voltam, s nem kérdeztem meg, mi az a munkaszolgálatos. Mire én azt válaszoltam, ha nem tudom, úgyis megkérdeztem volna. Mindenről akarom tudni az igazat. Csakis az igazat.

Fél év múlva viszonztuk Baba néniék látogatását. Vacsora után Oszi bácsi megkérdezte anyámtól, tudja-e, miért keresztelték Borbálának. „Takarékosságból” – felelte anyám. Pont Borbála-napon látta meg a napvilágot. Ködös volt. De a szülei határozottan túlzásba vették a spórolást – az ő kontójára... Születés-, névnap, Mikulás – egyszerre elintézve. Tőlem erre azt tudakolta, mikor születtem. „Budapest...” – daráltam volna máris, de közbevágot: „... az év-

szám nem fontos.” „... augusztus 19-én.” Mire ő: tehát Huba-napon. Akkor miért nem Huba lettem. „Se Huba, se Töhötöm – mormogtam durcásan. – Legfeljebb Árpád vagy Előd.” Apám emlékére neveztek el Istvánnak – felelte anyám olyan hangsúllyal, amelyből sütött, hogy ez csak természetes. Különben, ha pár órával nem korábban kíváncsodom világra, István-napon születtem volna. Szent Istvánkor. „Az ország első emberének emléknapiján – tette hozzá elégedetten. – Az Alkotmány, az új kenyér ünnepén” – egészítette ki ösztönösen. Akkor Budakeszin én nyújthatnám át az új kenyeret Rákosi Mátyásnak – paskolta meg az arcomat Oszi bácsi. „Csak barackot meg hullott agancsot adhatnék Rákosi pajtásnak – incselkedett a bennem fészkelődő kisördög –, mert Budakeszin nincs búzamező, csak ősziбаракос és állami vadvédelmi terület... De tudom, hogy Rákosi Mátyás az ország első embere.” Oszi bácsi a rá jellemző lassú, nyugodt hangon azzal folytatta, hogy a világ első embere Ádám... És, hogy magábanvalóan minden ember az első, aki valaha világra jött és jön. Voltaképpen minden ember Ádám. „Ha lánynak születik, akkor is?” – kíváncsiskodtam én. Mintha okvetetlenkedésem meg se hallotta volna, a város hegyein túlra pillantva folytatta: „Ádám... számjegyekkel kifejezve Negyvennégy... vagy – kicsit elgondolkodott – ...Negyvenöt.” Ezt, furcsa módon, magától értetődőnek éreztem: „Jó, nem bánom. Legyek Ádám. De az én nevem számjegyekkel kifejezve inkább Negyvennégy legyen. Én akkor fogantam: a halál hónapjában... negyvennégy novemberében...” – mondtam öntudatosan. „A halál évében...” – bukott ki önkéntelenül Oszi bácsi mozdulatlan ajkai közül. „Ha Negyvenöt Ádám, Negyvennégyben Éva is benne van – borzongtak bennebb és legbennebb bennem a jövőendő több évtizedes messzeségéből visszhangzó szavak. – Mert a két szám közötti eltérés csak egy. Vagyis a negyvennégy és a negyvenöt között bordányi a különbség. A Negyvennégy nekem az emberpár számjegye. A bukott emberpáré. Bűneiké... És a fogantatásé... Fogantatásomé...” Oszi bácsi erre olyat mondott, amit nekem még

soha senki: „Okos fiú.” Bár lehet, hogy nem rám mondta, csak nekem. És megismételte: „Negyvennégy”. „Legyen a neve Negyven4” – suttogta időben és térben messziről, ismeretlen nyelven valaki. Egy költő, akiről csak később tudtam meg, hogy a keresztnéve Ádám. „Ez hazámban mágikus szám...” – visszhangozta valaki más.

XXV.

El kellett mennem otthonról. Anyám azt mondta, hogy csak három óra eltelte után jöjjen haza. Ez a három óra nekünk pénzt hoz, nekem katonát. Legyek okos. Ne szóljak senkinek róla, mert baj lehet belőle. Okos voltam. Három és fél óra múltán mentem haza. Már szürkült. Éppen akkor nyílt meg a lakásunk ajtaja. Anyám hajolt ki s nézett körbe. Sápadt volt. Megijedtem a látványától. Beszűkült látóteremben megjelent egy férfi – homlokába húzott kalappal, felhajtott körgallérral. Orvos volt. Látásból ismertem. Ügyet se vetett rám. Szapora léptekkel tűnt el az épületből kiszögellő gyógyszerraktár-tempomhajó mögött. Amikor az ajtóhoz értem, ismeretlen nővel találtam magam szembe. Egy nővér, anyám barátnője fogta a karját. Támogatta. A nő falfehér volt, s láthatóan nehezeére esett a járás. Mosolyogni próbált, de ez annyira sem sikerült neki, mint egy világra csodálkozó csecsemőnek. Kórházzzag volt a szobában. És csupa szomorúság.

XXVI.

Unokabátyám, Kecskés Jóska volt a példaképem Mezőcsáton. Verekedni és rádiót csinálni is tudott. Olyat, amit fülhallgatón át lehetett hallgatni. Olyankor csöndnek kellett lennie a szobában. Tizenkét éves volt. Úttörő. De mintha fűtyült volna rá. És csúnyán be-

szélt Rákosi Mátyásról. Kedvtelve és nem kis irigységgel nézegettem bélyeggyűjteményét. Volt benne egy Rákosi-sor is. Kétségtelen, akadtak szebb történelmi sorozatok az albumban. Például a csupa nagyalakú bélyegekből álló Rákóczi-szabadságharc-sorozat. A bátran rohamozó, marcona kurucokkal. Az egyik osztálytársam nővérére is azt mondták, hogy kuruc. Pedig lány volt. Szép és hosszú hajú, mint a fejedelem. Persze neki nem volt bajsza. Rákóczi nemcsak szép volt, hanem bátor is. Elgondoltam, hogy a hadnagya vagyok. Ott, a bélyegen is. Festett arcképem alatt nem az állna, hogy Kovács István, hanem, hogy: *Rákóczi hadnagya*. A filmet nem láttam, mert sokáig csak Pesten vetítették. Budakeszire fél év múlva hozták, Mezőcsátra még annál is később, egy-két esztendő elteltével került. Az osztályunkból Erdőfi Péter, Csoknyai Pali, Sófalvi Győző látták az elsők között a filmet. Meg Pálffy Tibi. Nekünk ő mesélte el mély átéléssel. Szavai nyomán az volt az érzésem, hogy én is láttam. Az a jelenet tetszett legjobban, amikor a döntő csatában a legvitézebb kurucot, aki majdnem főszereplő volt, kupán vágja kardjával egy vakmerő labanc. A kuruc nagy komótosan a homlokához nyúl. Látja, hogy véres a keze. Erre eltorzul az arca, s azzal a felkiáltással, hogy „ezt én kaptam, de ezt te kapod!”, széthasítja az ellenfelét, aki közben ugyancsak elálmélkodhatott. Életébe került a bambasága... Az, hogy nem sújtott oda még egyszer a meglepődött kurucnak. Mi meg ujjongtunk. Hogy úgy kell neki. Megkapta a magáét! Szóval, azt a sorozatot, a kurucosat, szívesebben elfogadtam volna. De most a másik sorozatot fürkésztem megbabonázva. Az egyik bélyegen Rákosi búzakalászt nézegetett elmélyülten és mosolyogva. Jóska, látván, hogy én is elmélyülten és mosolyogva nézegetem a búzakalászos bélyeget, megkérdezte tőlem, tudom-e, hogyan készült. Ismerem-e az előzményeket? Nem értettem teljesen a kérdést, de azt pontosan tudtam, hogy „nem”-et kell mondanom. „Pedig itt falun mindenki tudja – fagyasztotta le rólam a mosolyt megrovó hangsúlyával. Nem azt mondta, hogy

Csáton, hanem hogy falun. Ebből kiéreztem, hogy ez több, mint Csát. Ez legalább az egész megye, de lehet, hogy az egész ország. Kivéve a városokat. – Vitte, vitte a fekete gépkocsioszlop Rákosi Mátyást, nem az Óperenciás-tengeren túlra, sajnos, hanem a Tiszántúlra, egy minta-államigazdaságba, ahol már pingáltak zöldre a park fűvét és pirosra a pozsgát az emberek arcán, s persze gyakoroltatták a jókedvet meg a vastapsot. Tanulták a kérdéseket. Egyszer csak elkapta Rákosit a szapora fosás. Hogy össze ne szarja magát a fekete autóban, leállt az egész kocsisor, ő meg berohant a gabonátáblába. Az ávosok meg utána. Nem azért, hogy elfogják, hanem hogy őrizzék. De elfelejtették utánavinni a Szabad Népet, így ő csak kalászcsutakkal tudott segget törölni. Jődögél kifelé Rákosi a búzamezőről, mint aki jól végezte dolgát. Hát jól végezte, mert nem szarta végig az inát. Meg-megáll, vizslatja a gabonát, mintha értene hozzá. Mintha csak ezért lett volna a nagy rohanás. Mivel szarragacsos ujjaira tapadt egy kalász, azt szagolgatja elmélyülten. Közben meg a seggnyalók körbefényképezték. A fényképről meg bélyeget csináltak. Ez a búzakalászos bélyeg szaros keletkezéstörténete.” Igyekeztem palástolni döbbenetemet Jóska szavai hallatán. A Mocsnek budijában már én is láttam szénporos feliratot, amely csúnya dologra kéri Rákosi pajtást: „Itt voltam én, nem más, nyald ki a seggem, Rákosi Mátyás.” De ez nem történet volt, hanem annak bizonyítéka, hogy a reakció már a klozetben se nyughat. Ott is kifejti romboló aknamunkáját, ahelyett, hogy magát meghúzza végezné kis- és nagydolgát. Jóska is reakciós volna? De hát nem *kulák* és nem *nagytökösök* a szülei. Oly csúfondárosan mondta el Rákosi futását a búzamezőn, mintha bemagolta volna. Mintha könyvből olvasná. Kitől tanulhatta? Ki mesélte neki? Zsanét néni nem, Jóska bácsi még kevésbé. Akkor hát ki? Tudtam, hogy Jóska bácsikáját, akit szintén Jóskának hívtak (mint a Kecskés családban mindenkit, a *lányok*, *asszonyok* – a nők negyedórája – kivételével), Mezőcsáton és a környező falvakban szinte minden lagziba meg-

hívták, mert köszöntő verseket tudott írni, vidám történeket mondani. Róla mondták azt, hogy *kula*, illetve hogy *kulák*, pedig csak egyedül volt. Minden földjét elvették, s őt magát kis híján be is zárták. Már csak a szőlőben álló tekintélyes prэшáz emlékeztetett egykori jó módjukra. Az elkerülte a végrehajtók vagy kicsodák figyelmét. Biztosan ő írta ezt a csúfolódó történetet Rákosi pajtásról. Jóska meg bemagolta. És most sorra elmondja a nagyoknak, akikhez engem soha nem akar magával vinni. A nagyok szüleinek, ismerőseinek? Az ismerősök szüleinek, azok ismerőseinek? Hogy a nagyoknál is nagyobbnak lássák. Mert Jóska állandóan a nagyobbakkal volt. Gombfocibajnokságot szerveztek. Szabályosan kirajzolt furnérlemezpályája volt, gézhálóból és vastag drótból készített árnyos kapukkal. A Honvédnek, Vörös Lobogónak, Kinizsinek, Dózsának, Diósgyőrnek, Dorognak, Törekvésnek festett csapatok meccsek előtt mind ünnepélyesen felsorakoztak. Kavicsokkal megtömött gyufaskatulya volt a kapus, de az is ugyanolyan színre festve, mint a gombok: Puskás, Kocsis, Czibor... A festék miatt nehezebb volt a lopott gombokat azonosítani, és Puskást, Kocsist, Czibort meg a többieket visszavarni a ballonkabátra, öltönyre, blúzra, bekecsre. Engem Jóska csak a gombfocimeccsekre vitt magával. A meccseket pártatlan bíró vezette. Semleges. Svájci. „Jó volna, ha Magyarország is az lenne” – mondta Jóska.

XXVII.

Kiraboltak egy éjszakás nővért, amikor este váltásra jött be a szanatóriumba. A buszmegállótól a szanatóriumig kétszázötven méteres út vezetett. Az út egyik oldalán vagy száz-százhusz méteres fenyőerdő húzódott. Utána következett az erdészház, amelyben Náci bácsi lakott a családjával. Azután meg egy se-vége-se-

hossza almáskert. Onnan almát lopni Zolival egyszer se mertünk. Túl közel volt a szanatórium portája, s milyen szégyen lett volna, ha pont az anyám szeme láttára kapnak el. Hogy szégyenkezett volna Baricsa bácsi, Nádler bácsi vagy Bittera bácsi előtt. Attól függően, hogy mikor melyik éppen a portás. Mert a portás foglalkozás olyan, mint a körgallér. Föl lehet venni és le lehet tenni. Igazából azonban attól féltünk, hogy Náci bácsi a fenekünkbe durrant sós puskával. Olyan tölténnyel, amelyben só meg paprika volt összekeverve. Ha ilyennel találják el az embert, az belemaródik a húsába, s kegyetlenül csípi, marja. Náci bácsi mindig magával hordta a puskáját. Meg az *Élet és Tudományt*. Mást nem olvasott, csak azt. Az utolsó betűig. Az erdőben egy fa alatt. A negyedik osztályt követő szünidőben dolgoztam nála egy hónapig. Egészen apró facsemetéket kellett körbekapálni, megtisztítani a dudvától, s tányért kerekíteni körébük. A fenyőfacsemeték egymástól egy méter távolságra sorakoztak. Fél méter széles szántássávokban. Amikor a sávokat megtisztítottuk a zöld gaztól, akkor távolról úgy festett az ültetvény, mint egy zöld-barna csíkos pokróc. A barna csíkokat csak a fenyőcsemeték pettyezték be zölddel. A zöld pettyeknek Náci bácsi volt a gazdája. Mintha ő pingálta volna őket. Egy fűszálat se hagyhattunk magunk mögött a szántássávban, a tányérban, mert Náci bácsi nyomban fölverte a völgyet kétségbeesett kiáltásaival: „Uraim! Hallják? Röhhög a fű!” Annak, akinek szántássávjában kacagott a fű, vissza kellett mennie, hogy elvegye kedvét a nevetéstől. Azt pedig még inkább észrevette, ha valaki facsemetét vágott ki. Amit persze gondosan visszadugott a földbe, mintha mi sem történt volna. Ha meghallottuk tettetésége ellenére is őszintén kétségbeesett kiáltását – „Uraim! Segítség! Gyilkos! Gyilkos van maguk között. Sír a kicsi fenyőbébi... Valaki elkaparta!” – akkor is tudtuk, hogy a gyilkos mindnyájunk megvető tekintetétől kísérve lehajtott fejjel visszakullog, sajátkezűleg kihúzza a derék-

bavágott csemetét a földből, és a zöld sávra dobja. Közben majd összeroskad Náci bácsi vádoló tekintetének súlyától. Ő csak a feleségétől félt, akit házvezetőnőjének hívott. Szóval a rabló a Náci bácsi erdészházával szomszédos erdőrészből rohant ki. Vagy ötven évvel azelőtt azt is ültette, kapálgatta valaki. Az elszánt gazember – mert csak ennyit tudtak róla – kitepte a nővér kezéből a retikült, őt magát pedig kifordította télikabátjából. A nővérke nem tudott elmenekülni, mert az út túloldalán kukoricatábla húzódott, amelyen még lábon álltak a szarak. Sűrűjébe menekülve a rabló még talán meg is ölhetne volna vagy valami csúnyát csinálhatott volna vele. A nővérke „Segítség!”-et „Gyilkos!”-t kiáltva sikongva rohant végig a Szanatórium utcán – azazhogy városba be, városból ki, faluból ki, faluba be cikázva – és félholtan zuhant be a portára. Előbb az ügyeletes orvost kellett hívni. Aztán csak a rendőrséget. És hiába kiabálta végig az utat, Náci bácsi már nyolckor az igazak álmát aludta. Mert a házvezetőnője sohasem zavarta – ahogy szokta volt mondani, ha a vadászon kívül az élet legkellemesebb dolgára, az alvásra terelődött a szó. A vetköztetés meg este fél kilenckor történt.

De történt szörnyűbb dolog is. Egy ember mélyen, benn a rengetegben elkapott két kisfiút, és bezárta őket egy erdészházba, s mindenféle csúfságokra kényszerítette őket. Aztán az egyiket megölte. A másiknak télikabátja nélkül, mezítláb sikerült megszöknie, az erdészek találtak rá és mentették meg. Ezt Werle Feri mesélte el a legapróbb részletességig. Lehet, hogy a gyilkos ugyanaz lehetett, aki az éjszakás nővért kirabolta. Mi, Attila, Ferike, Fűringer Jóska és Molnár Laci is megrettentünk. Mert nekünk is azt az utat kellett megtennünk. A Mocsnektól a portáig. Igaz, nem kilenckor, hanem hatkor. De már akkor is kevés ember járt arra. Sötét volt. Néha a villany se égett. Takarékoságból. Megbeszéltük, hogy megvárjuk egymást és együtt tesszük meg a félelem útját. Walter bácsi fia, Laci, aki a faluban lakott, tanácsol-

ta, hogy az út közepén menjünk, mert akkor akár a kukoricásból, akár az erdőből törnek ránk, időnk marad a cselekvésre. Marad néhány lépésnyi előnyünk, hogy befussunk az erdőbe vagy a kukoricásba. Attól függően, honnan jön a támadás. Honnan tör ránk a vetkőztető. A fajtalankodó... A vérfertőző. A gyilkos. De ha aki a kukoricásból nagy lármával ránk rohan, cselből teszi ezt? Azért, hogy berohanjunk az erdőbe, ahol már várnak ránk a társai?... Hát akkor fussunk kétfelé: ketten a porta felé, hárman meg vissza a Mocsnekhez. Vagy fordítva. Akkor a vetkőztető – a fajtalankodó, vérfertőző gyilkos – csak társaságunk egyik felét tudja üldözőbe venni. És mindnyájan üvöltsünk, ahogy csak a torkunkon kifér. Nemhiába voltunk elővigyázatosak. Hamarosan újabb rémség híre verte fel a János-hegy Budakeszi felé eső lankáinak erdeit, út menti bokrait, bozótosait. Egy embert leütöttek és kiraboltak a vetkőztetők. Igaz, nem a Mocsnek és a Fodor szanatórium között, hanem a Mocsnek és a Korányi szanatórium között. És ezután már az éjszakás nővérek is csak úgy mertek jönni, hogy előbb a Mocsnek előtt gyülekeztek. És kijött elébük az ügyeletes műtős meg a műszaki ügyeletes. Szikével és franciakulccsal felfegyverkezve. De kiderült, hogy a gyülekezés tilos. A legközelebbi esetre a Korányi és a Ságvári-liget között került sor. A Ledöntött Szent Antal völgyében. A völgyet Náci bácsi nevezte el így. Állt ugyanis az út mentén, a laktanya átellenében egy szobor. Círádás vaskerítés övezte. Az alapzaton még évekig el lehetett olvasni, hogy ki állt rajta: Pádúai Szent Antal. De a szobrot ledöntötték és darabokra törték. Tagjait szétszórták az erdőben. Valakinek bántotta a szemét. Akkor kiszállt a rendőrség meg a katonaság. (Nem amikor a szobrot ledöntötték, mert azt nyilván katonák tették – mint Náci bácsi állította – parancsra.) Körbevették az erdőt és átfésülték. Váratlanul. És el is kaptak két embert. Hogy mi lett velük, nem tudható. Nem írt róluk az újság. De a környékünkön ezután tényleg vége lett a rablásoknak és vetkőztetéseknek.

XXVIII.

A fölöttünk lévő osztályból letartóztattak egy gyereket. Mert betört a cukrászdába. De nem egyedül, hanem az öccsével. Pénzt nem vittek el a cukrászdából, csak süteményt meg kiflit. Először azon rökönyödtem meg, hogy miként kerül a cukrászdába kifli? Csak ezt követően azon, hogy egy iskolatársam a betörő. Talán azért, mert azt el tudtam képzelni, hogy kiflit áruljanak cukrászdában, de azt még nem, hogy hozzám hasonló kisgyerek betörjön oda. Bár fehér egeret lopni én is betörtem már, de azt anyámon kívül nem tudta meg senki. Esetleg Tibor bácsi. De csak mint apa, s nem mint igazgató. Sorakoztatták az osztályt, hogy kötelezően vegyük szemügyre a két kis betörőt. Mert egész délelőttre odahozták őket. A Tanács-házában lévő osztályterem melletti kis szobába kerültek közszemlére. Minden szünetben más osztály vonult megbámulni őket. A nyolcadikosok kezdték, és a negyedik szünetre a két ötödik osztályra került sor. Egy testesebb, idős rendőr állt a nyitott ajtó mellett. Ő vigyázott a két kis veszedelmes gonosztevőre – ahogy mondta. Az ajtó előtt nagy tülekedés, lökdösődés támadt. De a rendőr fenyegetően ránk mordult, hogy aki rendetlenkedik és nem képes megőrizni a rendet, azt oda fogja bilincselni ahhoz a két jómadárhoz. Azt is, aki egy percnél tovább tátja a száját. Mindenkinek okulnia kell, mindenki lássa, mi vár rá, ha bűnt követ el. Aki szemügyre vette a bűnösöket, lelép és átadja a helyet a mögötte állónak. Így rám is sor került, mert ha tülekedőkéességemen múlik, nem biztos, hogy bármit, bárkit, bárhol láttam volna. Pedig nagyon akartam.

Az ajtóban priccs állt, szinte sorompóként eltorlaszolva a bejáratot. Lábtól. Azon feküdtek ők. A nagyobbik arccal nekünk. Mintha két alsó karján támaszkodott volna. Akár azok az emberfejű orosz-lánok, amelyek Egyiptomban a piramisokat őrzik. A Tolnai Világlapjában láttam őket, de már tanultunk is róluk. Rabszolgák építették. Rabszolgák száz- és százezrei. Hosszú évtizedeken át. Nem ér-

tettem, hogy azok a rabszolgák miért nem lázadtak fel, mint Spartacusék. A fiú, akit ismertem, elnézett fölöttünk. Nem magasan. Csak úgy, hogy tekintetével megborzolta a hajunkat. Mint a fuvallat. És a szeméből alig észrevehetően szivárgott a könny. Ezt csak az vehette észre, aki a szemét nézte. De aki a szemébe próbált nézni, az vagy rögtön lesütötte vagy már nem is tudta levenni róla tekintetét. Azt megbabonázta. Pedig ő elnézett fölöttünk, az ajtón túl állók fölött. Szemének tisztasága babonázta meg a kíváncsiskodót. Eszembe jutott, hogy már találkoztam az övéhez hasonló tekintettel. Egy festményen, amely olyan idős embert ábrázolt, mintha az ő nagyapja lett volna. Az az ember már ott volt, ahová ezt a kisfiút akarták vinni, vagy legalábbis ott, ahová – mint mondták róla – való: börtönben. Rácsok mögül nézett ki az öregember. Nem a képet bámulóra, hanem alig észrevehetően fölötte el. És a lánya fölött is el. Aki ott állt háttal nekünk, s szemben az apjával. De mégse szemben, mert az arcát tenyerébe rejtette. Sírt. És az öregembernek is könny szivárgott a szeméből. Kezén bilincs volt. Akárcsak a fiúén, aki elnézett fölöttünk... Talán azzal a régmúltban bebörtönzött öregemberrel nézték egymást, aki a festményen mégis jelenvaló volt. Mintha csak tőle remélt volna biztatást. Ő is bilincset viselt, mint a festmény börtönbe vetettje. De az ő bilincse az öccse lábára volt kattintva. A gumicsizmájára, mert olyan vékony volt a keze, hogy kiesett volna a bilincsből. Feküdt. Fejjel a szoba mélyének. Sötétkék mackót viselt. Csak azt lehetett látni belőle meg a gumicsizmáját. És néha a kék mackón és a gumicsizmán is remegés futott át. Mi meg bámészkodtunk. Volt, aki röhécselt. De amikor az elől állók elcsendesedtek, le is telt a perc, és át kellett adniuk a helyüket a hátrébb ágaskodó, kíváncsiskodó osztálytársaiknak.

Javítóintézetbe kerültek. De nem sikerült őket tönkretenni. Bünsökké zülleszteni, akiknek eleve kikiáltották őket. Apjuk négyszáz forintját veszítették el. Véletlenül. Mert hogyan másként? És ő tehetetlen dühében bezárta fiait és nem adott nekik enni. Iskolá-

ba se mehettek, mert ott bizonyára kaptak volna uzsonnát valamilyen társuktól, barátjuktól. És akkor nem érte volna el célját az éheztetés. De mi volt a célja? Az éheztetésnek csak éhhalál lehet a célja... Egy éjszaka kiszöktek a sufnyiból és magukkal vitték a baltát. Fölfeszítették a cukrászda rolós kirakatablakát. Szemben a szovjet hősök emlékművével. És betörték az üveget. Bemásztak. Úgy, ahogy mi a fehérégér-tenyészetre. De az ő dolguk nehezebb volt, mert a vasrámból ormótlán üvegcserepdarabok álltak ki. Ügyelniük kellett rá, hogy össze ne vagdalják magukat. Sikeresen átkeltek e háborús akadályon. Kiflit találtak és ettek. Biztos, hogy nem volt friss a kifli. Legalább egy napja szikkadt. Fagylaltot persze nem ehettek. Romlandó volt, nem lehetett tárolni. A nagyobbik fiút megfosztották az úttörőnyakkendőjétől. Pedig nemrégiben állt díszőrséget több eminens társával együtt a szovjet hősök emlékműve előtt, amelyet akkor építettek és avattak föl.

XXIX.

A negyedik év után nyáron anyámat ismét kiírták betegállományba. A szokásos évi tüdőszűrésen gyanúsnak találták a felvételt, és biztos, ami biztos, egy hónapi pihenésre ítélték. Anyám nem akart kiesni a munkából, mert akkor kevesebb fizetést kapott volna. Végül mégis ráállt a barátnő, orvosi tanácsra, de kijelentette, hogy szanatóriumba nem fekszik be. Talán azért, mert éppen akkor lettem ötödikes, és tudta, hogy ez csaknem olyan, mint egy új iskolakezdés, hiszen alsótagozatosból frissiben felsőtagozatossá léptettek elő. Márpedig a felső tagozaton minden tárgyat más tanár tanít. Itt már idegen nyelvet, idegen ábécét is tanítanak: orosz. De nem emiatt ijedtem meg. Nem a cirill ábécétől féltem, pedig valahányszor e titokzatos szóval felcicomázott ábécé szóba került, mintha a szovjet

mesefilmek sütőkemencéje mordult volna rám. Én az ünnepélyes évnyitótól ijedtem meg. Pontosabban attól, amit ott hallottam. Átbukott ugyanis hozzánk, egynapos ötödikesekhez három fiú. Ők tekintélyparancsolóan mindenkit sorra kikérdeztek arról, ki hányas volt negyedikben, s a válasz alapján nagy magabiztosan megjövendölték, hogy ötödikben ki hányas lesz. Amikor rám került a sor, kijelentették, hogy gyenge kettesre számíthatok, de a bukás lehetősége sincs kizárva. Nem elképzelhetetlen, hogy akár kettőből is megbukom. Én meg otthon elmondtam anyámnak: ne számítson rá, hogy ötödikben négyes leszek. Sőt, barátkozzunk a bukás gondolatával. Én is, meg ő is. És ettől anyám még tőlem is jobban megszeppent. Ezért nem akarta, hogy – akár egy napig is – szülői felügyelet nélkül maradjak. De pénzre volt szükségünk, már csak azért is, mert a szeptember elején kapott fizetést jócskán megcsappantotta a tankönyvek, füzetek és tanszerek vásárlása. Iskolatáskára már nem futotta. Anyám levelet írt pesti nagyanyámnak és kiküldött vele Édre. Nagyanyám elolvasta a levelet, aztán megkérdezte, mit képzelsz anyád, van neked pénzem, majd adott ötven forintot. Belülről az ingzsebembe tűzte ziherejsztűvel. Pedig biztos, hogy nem veszítettem volna el, mert a zseb legombolható volt. Ezenkívül adott húsz forintot. Buszjegyre. Apróban. Telepakolt egy kosarat almával, körtevel. Celofánpapírba rakta az előző vasárnapi sült húsokat. Nem mindet, mert egy kacsacombot félretett nagyapámnak, aki durcásan, szótlanul matatott a konyhaasztalon. Amikor nagyanyám külön a kistányérra fektette a kacsacombot, hangosan megjegyezte, úgy, hogy a nagyapám is meghallja, mert általában süketnek tetette magát: „Ezt a combot pedig félretesszük a papának.” Nagyapám csak erre kapta felénk a fejét, komótosan félbeszakította a tevékenységnek álcázott piszmogást, és vontatott, érdesen gunyoros hangon – füstölgő Csongor szivarral a szája szegletében – csak ennyit mondott: „Nem kell nekem se kacsasült, se libasült, egyétek meg!” – és máris az asztal fölé hajolt, s matatott tovább, mintha számára sem-

mi más nem léteznék a világon. Pedig nyílt titok volt, hogy az utóbbi időben mással se foglalkozik, mint hogy miként tudná a diófa alól egy gépágyúval lepufogatni az Érd fölött süvöltöző szovjet vadászgépeket. „Hát ha nem kell, Kálmán, akkor lófasz a seggedbe” – vesztítette el a szovjet rajzfilmeknél is mesésebb türelmét nagyanyám, s hogy indulatos óhaja kerek legyen, felém fordulva hozzátette: „Tedd el, István!” Én meg elégedetten láttam, hogy szemérmes zörgéssel megnyílik a celofáncsomag, és a comb a hát mellé kerül. Van ez így az életben is, ahogy a nagyfiúktól hallottam. Nagyanyám még néhány cső főtt kukoricát is dugott az almák tetejébe. Ha pénz dolgában szerényen is eresztett útnak, azért alaposan felpakolt.

A sárga buszra még nagyanyám segített fölszállni, de a Vörösmarty téren már csak magamra hagyatkozhattam. Ahhoz, hogy az ötös buszhoz elérjek, át kellett kelnem a nagy szobros teret körbeölelő forgalmas utcán. Máris katonás elszántsággal léptem az úttestre, és indultam meg a szigetszerű zöld park felé, amelyen akkor én pálmafáknak láttam a platánokat. És még nem értem az utca közepére, amikor láttam, hogy nagy lendülettel rámkanyarodik egy ötös busz. Legalábbis úgy éreztem, hogy robog. És nekilódultam, hogy átérjek az utca túlsó felére, a kőhalom tetején ülő szobor oltalmazó árnyékába. Mielőtt a busz velem egy vonalba kerülne. És közben megbillent kezemben a kosár. Nem, nem esett ki a kezemből, és ki se borult. Nem gurultak szanaszét az almák és a körték, úgy, mintha az utca fölött ernyőt tartó pálmafákról potyogtak volna le. Egyetlen cső kukorica csúszott ki csak a kosárból. És az úttest közepére esett. Pontosan láttam, hogy hova, mert visszafordultam, visszafordítottam a tekintetemet. Megvillant az agyamban, hogy visszalépek és fölkapom. De tudtam, hogy akkor elgázolnak. És nem azért, mintha el akarnának gázolni, hanem azért, mert akkora távolságon a busz már képtelen lefékezni. Féktávolságon belül vagyok. Már majdnem a parkot övező járdán, de még az úttesten. Az úttesten ugyan, de már kellő messzeségben ahhoz, hogy a busz veszélyeztessen. Mert nagy

ívben kanyarodott. És mellettem két-három méterrel robogott volna el. Át a kukoricán, vagy a kukoricacső fölött. Némi esélyt hagyva rá, hogy megmentsem. Nem fékcsikorgást hallottam. Nem fékcsikorgást. Csak halk fékezést. Egészen azt. Hogy még véletlenül se riadjon meg senki. Az angyalok szárnyasuhogását hallottam, mint amikor szenteste földet érnek. Földet értek, amikor még hittem bennük. De most is őket hallottam. Noha már nem hiszek bennük. És amikor visszafordultam, láttam, hogy a buszóriás ott áll fél méterrel az én leesett főtt kukoricacsövem előtt. És félig nyitva a sofőrfülke ajtaja. És csak a sofőr kezét láttam, ahogy belülről az ajtókilincset fogta, és a cipőjét, a térdét, mert úgy tetszett, mintha leszállni készülne. De nem szállt le, csak kicsit kihajolt. Hogy meghallhassam, amit mond: – „Vedd föl, kisöreg.” – És visszamentem, és fölvettem, és megköszöntem. De lehet, hogy meg se köszöntem. És úgy éreztem, hogy sokáig nézzük egymást, s hogy ezalatt kiürült a tér, meg a tér káprázatos üzlete, díszes cukrászdája. És csak mi léteztünk ketten. Csak a hatalmas busz tetszett valószerűtlenül idegennek, oda nem valónak. Mennyivel más lett volna, ha repülő áll ott... Ajtócsukódást hallottam. A busz elment. A repülő fölemelkedett. És mintegy varázsütésre, ismét benépesült a tér, a sarki áruház előtt emberi hangyaboly támadt, s a tehetős vendégek nagy zajjal foglalták el a palotaszerű cukrászda előtti napernyők székeit.

XXX.

Valami módon pénzt kellett kerítenem. Iskolaidőben dolgozni nem mehettem. Anyám az ideig nyáron is csak egyszer engedett el dolgozni. Vasat, rezet nem gyűjthettem, mert a falu szamaras MÉH-átvevőjében nem bíztam. Ő volt az oka. Előfordult, hogy az otthon három kiló réz nála csak 20 dekát mutatott a mérlegen. Még arra is azt mondta, hogy ezért olyan keveset tudna csak fizetni, hogy nem éri

meg a számlát kiállítani. Nem tudom, hogy számlát amúgy látott-e az életében. A rezet azért ott tartotta magánál. Mentségére szolgáljon, hogy szép lányai voltak, és néha legeltethettem a szamarait. A szanatórium mögött, a kőporbánya füves peremén. Olyankor gondolatban vízzel telt meg a fehér mélység s hajókkal a Fekete-tenger. A számarháton ülve Usakov tengernagynak éreztem magam, aki a vezérhajó orrából irányítja a török hajóhad elleni ütközetet. Jó, hogy a heves harcban szamarastul együtt bele nem zuhantam a szakadékba. Míg a kőporbányában hullámzó tengeren flottavezér voltam, a MÉH-átvevőhelyen vezérszamar. Megkukultam karnyújtásnyira a szép lányoktól, akik kedvesek voltak, de a mérleg közelében ugyanúgy viselkedtek, mint az apjuk. A gesztenyét is ők vették be, így a gesztenyegyűjtésről is letettem. Hozzájuk, illetve az apjukhoz csak úgy lehetett volna magabiztosan menni, ha egy markos ember elkísér, s annak komor tekintete, pontosabban ökle előtt kerül mérlegre az eladásra kínált fém, papír, rongy, gesztenye. De anyám nagy ritkán kopogtató udvarlóit hogyan kérhettem volna ilyesmire, amikor jobbra utáltam őket. Ráadásul, egy kivételével, mind keszegek voltak. Hallottam, hogy az erdészet jó pénzért vásárolja fel a makkot, amellyel aztán a tél beálltával az állami vadvédelmi terület állatait eteti. Amikor ezt megtudtam, kimentem az erdőre, szedtem egy kosár makkot, levittem a faluba az átvevőhelyre, s rögtön kifizettek érte tizennyolc forintot. Egy üveg mézet és egy csomag vaját vettem anyámnak. Elterveztem, hol mennyi makkot szedek az elkövetkező napokban. Beleremegtem a gondolatba, hogy voltaképpen meggazdagodhatunk. Biztosabban, mint a totón, amelyen csak tíz találatom volt. A legelső alkalommal. 100 forintot nyertem. A gesztenyével gazdaggá tehetem magunkat. Rajtam múlik. Több napi munkával nagy papírzsák makkot szedtem. Ügyelni kellett rá, hogy kukacos ne kerüljön bele, mert az átvevő beletúrt és megvizsgálta, hogy egészséges-e az állatoknak szánt csemege. Az ebédszállító kocsival lefuvaroztam az átvevőhelyre. A sofőr segített feltenni a mázsára.

Tagbaszakadt fiatalember volt. Lemérték, minőségét kifogástalan-
nak találták, kitöltötték egy utalványt 118 forintról. Egy óra múlva
fölvehetem a pénztárnál – mondták. Többen ott ácsorogtunk a bezárt
pénztáráblak előtt. Köztük egy osztálytársam is, akinek az utalványa
tizenöt forintról szólt. Amikor meglátta az én 118 forintos utalvá-
nyomat, ötletszerűen megkérdezte: „Mi lenne, ha egy nullát írnék a
15-ös mögé.” Mármint ő. Mi meg biztattuk, mert tudtuk, hogy úgy-
se meri megtenni. Meg különben is... Fogott egy ceruzát, s némi
töprengés után odakerekítette a semmi jelét. De máris megjijedt.
Nemcsak amiatt, hogy sopánkodtunk: „Hű, te ebből nagy balhé
lesz!”, hanem azért, mert eszébe juthatott, hogy ha azt a testvérpárt
néhány kifli miatt javítóintézetbe vitték, akkor őt a 150 forintos csa-
lásért, lopásért, sikkasztásért biztos, hogy bebörtönzik. És nem lévén
senkinél radír, egy darabka krétával próbálta meg eltüntetni a sem-
mit. A számjegy, és nem csak a nulla, halványodott ugyan, de nem
tűnt el. Végző kétségbeesésében azon volt, hogy összegyűri és el-
dobja a cédulát, s pénz nélkül megy haza, de erre beléhasított, hogy
a 15 forinthez joga van, azért ő megdolgozott, arról ő nem mondhat
le. Így azt sütötte ki, hogy neki csak 15 forint jár, de a papírra téve-
désből 150-et írtak. Megpróbálta ugyan eltüntetni a jogtalan semmit,
de nem sikerült. Még akkor is fennállott annak a veszélye, hogy a
pénztáros gyanút fog, bezárja a pénztáráblakot, odaviszi az átvevő-
nek a cédulát és ellenőrizteti, hogy kitöltött-e ő egyáltalán ilyen utal-
ványt. Vagy esetleg jól lehordja, hogy mért ilyen figyelmetlen. Ez
esetben az erdész, ha olyan akkurátus, mint Náci bácsi, szigorú arc-
cal közli; ő jól emlékszik arra, hogy csak 15 forintot írt a papírra....
Azonnal fogják el a csaló gazembert. De amikor sor került az osz-
tálytársamra, aki lilult, zöldült, meg vöröslött, izzadt, remegő kézzel
mégis benyújtotta az utalványt. De mielőtt megszólalhatott volna –
ha egyáltalán akart –, a Náci bácsihoz hasonló pénztáros, a kezében
tartott ceruzával Náci bácsihoz méltatlan figyelmetlenséggel meg-
vastagította az elhalványult nullát és szó nélkül kifizette neki a 150

forintot... Majd nekem a 118-at. Kevés hiányzott ahhoz, hogy ne árulkodjam, ne mondjam meg, hogy az osztálytársam aljas módon csalt. Vagy nem is aljas módon... De csalt. Meglopta az államot. A közösségi tulajdont. S ezáltal kicsit engem is. Nagy irigyen ugyan, de hallgattam, mert arra gondoltam, hogy tényleg becsukhatják miattam, s hogy nézek majd a szemébe, ha megbilincselve ott fekszik a tanácsházi osztályterem melletti szobában a priccsen. Elrettentő közszemlére kitéve. Szörnyebbet el sem bírtam képzelni.

XXXI.

Én nemcsak szépen, magabiztosan szavaltam, de jó színésznek is bizonyultam. És nem csupán anyámmal szemben. Mint például akkor, amikor húsvét előtt jó előre megmondta nekem, hogy most nem tud venni agyagkatonákat, mert nincs pénze. De majd az év végi bizonyítványosztáskor pótolni fogja. De még be se fejezte a mondatot, én máris csaptam magamat a földhöz, mint ilyenkor szoktam, s mintegy tanácsként bömböltem: „Ha nincsen pénzed, kérjél kölcsön!” Aztán megnémultam. Úgy tettem, mintha elájultam volna. Mindez kint történt a lakásunk előtt. Illetve odább. Bézi bácsiék kisszobájának ablaka alatt. Közel az úthoz. Ahol emberek jártak. Orvosok, nővérek. Meg mások. És így joggal gondolhattam, ez a legalkalmasabb hely ahhoz, hogy anyámból egy hirtelen, de határozott ígéretet kizsaroljak. „Jó! Kerítek pénzt, és lesz katoná. De keljél fel azonnal!” De anyám elszánt volt és makacs. Nem kevésbé én. Ő némán állt. Én némán feküdtem. Hirtelen nyílt az ablak. Bézi bácsi kinyújtotta a porolójukat, mondván anyámnak, hogy annak boldogabbik végével egy-kettőre életre tud csiklandozni. Csak ne sajnálja. Az se baj, ha eltörik. A biztatás jellegéből rájöttem, teljesen mindegy, hogy anyám a porolót ne sajnálja vagy

engem ne sajnáljon: mindenképpen az én bőrömrre megy a játék. A felnőttek ekkora árulását már nem tudtam tovább ájultan elviselni. Visszaájultam az eszméletbe: csendben felkeltem, leporoltam a ruhámat és köszönés nélkül bementem a lakásba.

Tagadhatatlan, e szabadtéri jelenetnél nagyobb sikerem volt a szabadtéri színpadon. Színészi pályafutásom hivatalosabb részét azzal kezdtem, hogy én adtam át a virágcsokrot Házy Erzsébetnek, aki a dolgozóknak és a betegeknek külön műsorban énekelt. Pusztit kaptam érte tőle. Salamon Béla bácsi nem puszkodott, hanem megsimogatta a kobakomat, ahogy férfitől elvárható volt. Meglepett, amikor a színpad közepén megállt, kopogtatott a levegőn, mintha ajtó lett volna. Amikor nem kopogtatott, nekiment a levegőnek, és az orrát dörzsölve sopánkodott: „Hű, de beütöttem az orromat.” Ezt a jelenetet többször láttam, s már meg se lepett, amikor az én szememben is fehér ajtóvá sűrűsödött a semmi, nyikorgott, ha a kilincsét lenyomták, s az ember nekiment, ha óvatlan volt. Egyszer én is igazi színdarabban játszottam – igazi unokát. Újabb nagyapám akadt a meglévő egyetlen, mostoha mellé: Nágler bácsi. A szerepem szerint bele kellett néznem egy üres kosárba, amelyben én Lepkét láttam gubbasztani, s nagy csodálkozó tekintetemet Nágler bácsira, azaz nagyapámra függesztve meg kellett kérdeznem tőle: „Jé, jé, nyulacska. Hol vetted nagypapa?” Erre ő suttogó titokzatossággal azt felelte: „Itt lőttem a Hernád utcában...” Nagy sikert arattunk. Többször kitapsoltak. Biztos voltam benne, hogy a taps vasrésze nekem szól. Anyám büszke volt rám! Ő ugyanis csak az énekkar tagjaként léphetett színpadra, mint szavaló nem. Mert egyszer – úgymond – előzetes jóváhagyás nélkül elszavalta kedves versét. Azt, amelyiknek első és utolsó sorait én is megjegyeztem. Mert tetszetek: *„Tudd meg, szabad csak az, akit Szó nem butít, fény nem vakít, Se rang, se kincs nem veszteget meg, Az, aki nyíltan gyűlölhethet, szerethet... Míg több jut egynek, másnak kevesebb, Nincs még szabadság, éget még a seb. Amíg te is csak másnál szabadabb vagy, Te sem vagy még szabad, te is csak gyáva rab vagy.”*

A vers ugyanúgy lelkesített, mint a *Talpra magyar!* Vagyis a *Nemzeti dal*. Elejétől végéig a szabadságról szólt ez is, s nem értettem, hogy miért szidták meg érte anyámat. Miért kapott érte pártfegyelmet? Merthogy indexen van, s ő mégis elszavalta. De hát az autóknak van indexük. Elképzeltem, ahogy a verset ráteszik a kivágódó indexre. Az csak akkor marad meg rajta, ha a kocsí ugyan kirakja az indexét, de áll. Egy helyben. S a verset kiegyensúlyozzák rajta. És persze szélcsend van. Vagy például, ha a verset nem másolják ki papírra, hanem a verseskönyvet kinyitják ott, ahol a kérdéses vers olvasható, s mint a háztetőt teszik rá az indexre. Akkor, minél kisebb alakú a kötet, annál inkább megmarad az indexen. De könyvet én még egyetlen indexen se láttam. Ez képtelenség. Voltaképpen sejtettem, hogy ez a kifejezés nem azt jelentheti, amit jelentenie kellene, hanem mást. Mert az autó indexe pirosan ég, és az útjelző lámpa is – ha éppen pirosan ég. A pirosan égés pedig köztudottan azt jelenti, hogy valami tilos. A piros indexen lenni se jelenthet mást tehát, mint tilosnak lenni. Baricsa bácsi, a szanatórium új portása például könyv nélkül tudott egy nagyon hosszú verset. Pedig az eredeti szakmája cipész volt: nem gróf, nem báró, nem tábornok. Mert a portások, kertészek és takarítónők egy időben csupa grófok, bárók, tábornokok és grófnők meg apácák voltak a szanatóriumban. Baricsa bácsi cipész volt. Igazi cipész. Ő akkor is hangosan mormolta ezt a végestelen-végig verset, amikor senki se volt a portásszobában. Mint valami imádságot. Én szívesen hallgattam, mert mindig új részeket szavalt. Legjobban a párizsi színt szereti – mondta. Ilyen színről tőle hallottam először, pedig azt hittem, hogy anyám pulóverei révén minden színt ismerek. Baricsa bácsi egyszer azt a verseskönyvet is megmutatta. Ősember házaspár volt a címlapon. Állatbőr ruhában. És félig pucéran. És az volt az őseimbek alá írva – nem sajátkezűleg – : *Az ember tragédiája*. És Baricsa bácsi azt mondta, hogy ez a könyv is indexen van. De nyomban hozzátette: nem bánja, csináljanak vele bármit, ő már akkor se felejt el. A fejtét nem tudják indexre tenni.

XXXII.

Új gondnoka lett a szanatóriumnak. Szabó Dénes bácsiék elköltöztek. Észrevétlenül. Rajtunk kívül hamar elfelejtették őket. Talán azért, mert az új gazdasági igazgatót, ahogy ettől kezdve a gondnokot hívták, pillanatok alatt megszerette mindenki. A közepes növésűnél alig volt magasabb, s majdnem kövér, de mégsem az. Ekkor már híre ment, hogy Rákosi Mátyásról nem volt szabad azt írni, hogy alacsony, kövér, köpcös. Egyetlen módon lehetett testalkatát jellemezni: zömök. Récsey Dezső bácsi nem volt se alacsony, se kövér, se köpcös, se zömök. Dezső bácsi Dezső bácsi volt. Egészen hátrafésült, szinte fejbőrre tapadó, kicsit hullámos haja és enyhén érdes, kedvesen salamonbélás hangja tette azzá. Mindezt még azzal a legfőbb jellemző jeggyel kell kiegészíteni, hogy azelőtt vaskereskedő volt, de párttag soha. Gondnok, mi több, gazdasági igazgató – és nem párttag. Ennek hamar híre ment, különösen a kertészek, fűtők, takarítók, betegszállítók, műtősök, műszakiak, tanműhelyesek körében. A szanatóriumban a kétkezi munkások közül került ki a legkevesebb párttag, kommunista. Dezső bácsi említett érdes orgánuma ellenére a világ legtermészetesebb hangján tudott mindenkivel beszélni. Rendet és munkát követelt. A gyakorlatban sohasem kellett követelnie. A szanatórium farsangi bálján legszebb öltönyében feszítve ő konferált. Műsorvezetőként bemutatkozva azonnal hangulatot teremtett: „A háború utolsó éveit Törökországban éltem át és éltem túl. Üzletemberként. Több török famíliával összebarátkoztam. Hozzájuk bármikor mehettem áruért. Nekik bármikor kínálhattam árut. Tudják, hogy a muzulmán nők arcát kendő, törökül csáder fedi. De nem hordanak bugyit. Egy alkalommal az egyik gazdag török családnál a mozaikokkal kirakott folyosón eltévedtem. Mindenütt önmagammal találkoztam. Nem csoda, hogy zavaromban véletlenül éppen a hárembe nyitottam be. Ott találtam egy tucat török asszonyt. Mindegyikük kíváncsian

fordult felém. Nem volt rajtuk csáder. Megjátszott rémületükben a szoknyájukat kapták arcuk elé. Elképzelhetik, hogy én jobban követé meredtem mindattól, amit ott egyszerre láttam, mint ők tőlem.”

Dezső bácsi nálunk a sekrestyében tartotta egyik öltönyét. Amelyikről állítólag a családja se tudott, pedig Törökországból hozta. Azért tartotta nálunk, hogy bármikor színházba tudjon menni. Kétszemélyes színházba, ahol ő volt a férfi főszereplő. A női főszereplők állandóan cserélődtek. Az újak sohasem sültek bele a szerepükbe. Engem nem feszélyezett a szekrényünkben lógó öltönye. Az igazi férfiöltöny. Egyrészt mert nem anyámnak udvarolt, így zavartalanul szerethettem őt. Ő is engem. Másrészt – és ez a fentebbiekkel függ össze – fürdőszobát csináltatott nekünk. A sekrestyén belül, amely vagy öt méter magas volt. A két és fél méter magas fürdőszoba födémezett tetején vertem tanyát. Szobám volt a szobában – a szoba tetején.

Szanatóriumi Mikulásnak is Dezső bácsi öltözött be. Mielőtt kiosztotta az ajándékokat és a virgácsokat, bekérte mindegyik szülőtől gyermeke jellemrajzát. Volt, akiét nem, mert ismerte, mintha a sajátja lett volna. Borsay Anóka ötéves volt, s mivel állandóan a kocsisok nyakán lógott, bakján ült, rettenetesen csúnyán beszélt. Csodájára jártak, hogy a főorvos úr fia, kicsi kora ellenére, menyire felnötteket túlszárnyalóan tudott szentségelni. Egyszer a nagymamáját oly válogatott cifraságokkal küldte el melegebb éghajlatra, hogy az kis híján szívszélhűdést kapott. Repülőst kellett vele szagoltatni. A nagymamával. A Mikulás bácsinak volt miért megdorgálni Anókát, s gondoltuk, ránk alig marad ideje. „Hallom, hogy már korodat meghazudtolóan jó vastagokat tudsz káromkodni – kezdte vattaszakállát simogatva. – Ezen a téren bizonyára sokra viheted. De nemsokára kezdődik az iskola, s mi lesz, ha a tanító néni majd ötszázszor leírhatja veled: »A párosodásra vonatkozó ígék használata szóban szigorúan tilos, és a gyakorlati megvalósításukkal se szolgálható más, mint a népszaporulat. Éljen Ratkó

Anna!« Ezért jobb, ha már most leszoksz a használatukról. Megígéred?” Anóka egyre csak vonogatta a vállát. Nekem meg azt mondta a Mikulás, hogy ne hamisítsak ötösöket a füzetembe, mert az értük kapott agyagkatonák nem nyerhetnek csatát.

XXXIII.

Nehezemre esett a járás, pedig nem fájt a lábam. Még képtelenebb voltam ülni. Megnyugvást csak a fekvés jelentett. Ha úgy tettem, mint a szülő nők, ahogy egy orvosi könyvben Zolival láttuk. „Öregem, neked végbélsipolyod van. Föl kell vágni, ki kell tisztítani” – mondta Tibor bácsi, miután megvizsgált. „Meg kell operálni?” – kérdeztem riadtan. „Azt is mondhatnánk. De ne félj, rövid ideig tart. És elaltatunk.” „Éterrel?” „Igen.” Ez egyszerre nyugtatott meg, s töltött el izgalommal, mert az éternek semmihez se hasonlítható bűze volt. „Az étert ki találta fel?” – kérdeztem azzal a bevallatlan szándékkal, hogy önmagam váratlan feszültségének, pontosabban félelmének eloszlatása végett beszélgetésre kényszerítsem Tibor bácsit, aki a szakácsokéhoz hasonló, bár teljesen fejre simuló fehér sapkát viselt. Nyakában gézálarc lógott, ami semmiben sem hasonlított a gázálarc-hoz. „Az amerikaiak. Több mint száz éve. De az indiánok már azelőtt ismertek valamiféle érzéstelenítőt” – felelte. Szavai kissé megleptek, hiszen a gőzgéptől a rádióig szinte mindent az oroszok találtak fel. A gőzgépet Pulzonov, a rádiót Popov, a géppuskát Maximka. (Bár Maximka néger volt, gyerek és rabszolga. De miután az oroszok kiszabadították az amerikai vitorlásról, öreg korában fehér és még fehérebb szakállú feltaláló. Most meg női frizura.) Az étert miért nem ők? Tibor bácsinak nem jeleztem kételyeimet, mert amit ő mondott, szentírás volt számomra. Különösen most, hogy tőle reméltem gyógyulásomat. „Képzeld, akkor még a sebészek frakkban, cylinder-

ben operáltak. Különösebb bemosakodás nélkül. Összepocsolták volna a frakkot.” Frakkos, cilinderes embereket láttam a Ludas Matyiban, de nem műtőasztalt álltak körül. Ha éppenséggel asztalt, az inkább kártyaasztal volt, s körülülték. Szivarozva. Az asztalon egy halom, S-betűvel megjelölt bankjegy hivalkodott. A szanatóriumban dolgozott egy könyvelő. Árpi bácsi. Tibor bácsi után a leghíresebb ember. A szanatóriumban... Amikor egyszer megláttam körgalléros, kissé hajlott alakját, anyám nagy tisztelettel hozta tudomásomra, hogy az az ember, aki ott megy, író. Már két cikke jelent meg a Ludas Matyiban. Nem gondoltam volna. Hogy író. Úgy bólogatott menés közben, mint a csirkék, amikor a szemeket kapkodják. Méltóságteljes biccentéssel fogadta köszönésünket. Mint egy igazi író. Petőfit másnak képzeltem. Igazibbnak. „És tudod, az éter alkalmazása előtt mennyi ideig tartott egy operáció? Addig, mint az álom” – adta meg rögtön saját kérdésére a választ Tibor bácsi, aki beszédesebb lett, mint reméltem. „Vagyis egész éjjel...” – egészítettem ki utolsó mondatát. „Az álom néhány másodpercig, legfeljebb egy-két percig tart. 1846 előtt minél gyorsabban operált valaki, annál híresebb volt a szakmában. Villámgyorsan kellett operálni, mert nem tudták elkábítani a beteget.” „Tibor bácsi is híres sebész. Egyszer meglestük, hogyan operál – mutattam a műtő felső, nem tejüveges ablaksorán túli tölgyre, amelynek dús lombja eltakarta az eget s a leskelődőket. – Arról a fáról, mint a baglyok.” Rögtön eszembe jutott, hogy inkább sast kellett volna mondanom, mert a baglyok nappal nem látnak. „No jó. Még túl kell esned egy-két laboratóriumi vizsgálaton. Majd beszéllek anyáddal. Holnap délután megcsinálom. Nem itt, hanem a kötözőben.” Úgy mondta: „megcsinálom”. Az valóban nem hangzott olyan ijesztőnek, mint a „megoperállak”.

Gézmazskot tettek az arcomra. Hasonlított a szájkosárra. Ráfújtak valamit... Kloroformot. S közben hallottam Tibor bácsi hangját: „Pista, számolj! Pista, számolj! Pista, számolj!” Nehezemre esett a számolás. Traktorok zúgtak és remegtek bennem.

Az igrici gépállomás összes masinái. Hol távolodó, hol közeledő lármájukon át mindent hallottam, ami körülöttem történik. Hallottam: „Jódot kérek. Szikét kérek. Tampont kérek.” És máris elfelejtettem. Pontosabban, nem elfelejtettem... Az emlékezet végtelen szalagként keringett bennem, s amit belőlem magával ragadott, váratlan hozta vissza. És ezt természetesnek éreztem. Mindegyre csak az arcomra boruló maszk körém táguló géz-szitáját láttam, amely hirtelen bűvárharangként borult reám. Minden fehér lett, szürkésfehér vagy fehérésszürke. A szanatórium melletti kőporbányában találtam magam. Hatalmasabb volt a valóságosnál. Az egész végtelen térséget belebegte a por, szemcséi a levegő apró üveggömböcskéit súrolták, hogy tisztábban lélegezhsek. Rózsaszín párdúc került az utamba, de nem féltem tőle. Biztosan álomom őrizte eddig. Előttem ment, de nem követtem. Mégis akaratlanul mögötte jártam. A bányát lezáró kacsaringós szemhatáron hárman bandukoltak – se távolodva tőlem, se közeledve felém. Kettejüknek égbemetszően kirajzolódott árnyalakja. Az egyik kámzsaféleséget viselt a fején, a másiknak babérkoszorú övezte homlokát. A harmadik személy nekem szembejőve követte őket. Nem úgy, mintha folyvást oldalazott volna, hanem felém jött, de mindegyre az ő nyomukban maradt. Hosszú haja október aranylósuszályaként lebegett utána. A selymesen lebegő poron is átütöttek arcvonásai. Felismertem bennük Őt. Egyre csak jött, és ment is egyre. Nem lassíthattam lépteim, és szaporítani se akartam őket. A műtőasztalon feküdtem, hogy a tüdőmbe tokosodott aknaszilánkot eltávolítsák. Nem mintha fájt volna, de amióta megmozdult, és a szívem felé vándorol, testemben-lelkemben éreztem a genny szagát. Képtelen voltam előle kibújni a bőrömből. Feküdtem a műtőasztalon, s ahogy a szike megbontotta a szilánk méhburokját, fénylő puszták mélységes csordakútjába ereszkedtem alá. Nem kávák gyűrűjében, hanem mohás kövekből négyszögletesre kirakott falak hasábjában lebegtem. A víz koromfekete

volt... Nem csillogott, de éreztem, hogy tükrének szurokfoncsorát elérve megláthatom magam. Mielőtt feketén csobbanva a mélység hártáját átütöttem volna, egy horgony jelent meg arcom előtt. Tudtam, fölülről vetették utánam, s meg kell ragadnom. Úgy cselekedtem. Ahogy a horgony emelkedni kezdett, s függőleges testhelyzetbe billentem, világosodni kezdett a mélység fekete négyzete. Úgy, ahogyan fölkel a nap. De sokkal megnyugtatóbban. Én görcsösen kapaszkodtam a lassan fölfelé kúszó horgonyba, s alattam mind tündöklőbb lett a mennybolt. A sziporkázó verőfényen át, amely simogató volt, és nem vakított, egyszer csak kirajzolódott Krisztus arca – megsokszorozódva a végtelen tükörben. Megláttam határtalan térbeli jelenlétének forrását. Szerettem őt. Most mégis fájt valóságát látnom. Rázuhanhatok, ha a horgonyt eleresztem. És távolodva tőle még riadtabban fogtam ágait. Mert halált jelent az összetört tükör. Így emelkedtem a négyyszögletes kút mellvédje fölé, s előbb a kőporbányában, majd a műtőasztalon találtam magam. Tibor bácsi megpaskolta arcomat. „Csak ennyi volt.”

XXXIV.

Sárga röntgenfilmtartó mappa hevert az asztalon. Múltkor egy tüdőfelvétel hátlapján furcsa, ijesztő rajzot láttam. Egy hajó fedélzetén meztelen férfiak rohangásznak, ülnek, fekszenek a legelképesztőbb testhelyzetekben. Mindegyikük mozdulata csupa szenvedés. Az is, amikor egyik a másikat ragadja meg, hogy segítsen neki, vagy fájdalmát megosztva vele érezze őt. A legérdekesebb az volt, ahogy fekete ceruzával a rajzoló az iszonyú fényességet ki tudta fejezni. Szinte vakított. Egy meztelen ember a fedélzet közepén akárha a napfelkeltét köszöntötte volna. De érezhető volt, hogy az nem napfelkelte. Valami más. Vagy ha napfelkelte is, egészen közélről az.

Testközelségből. És így az már szinte alkonyat. Az élet ellobbanásszerű alkonya. Kérdeztem anyámat, mit ábrázol a kép, mert mintha érteném, de mégsem értem. Anyám elmondta, hogy az amerikaiak atombombákkal kísérleteznek a Csendes-óceánon. Nemrégiben egy japán halászhajó közelében robbantottak. És a halászok mind sugárfertőzést kaptak. Fehér lett a vérük. Perzselően fehér. Egy beteg rajzolta a képet. Egy gyógyíthatatlan tüdőbeteg. Aki azóta meghalt. Azért tehát a hálót markoló kezek s a félig a fedélzetre húzott hálóban vergődő emberek! Most már értettem, miért meztelen mindenki. Leégett róluk a ruha, és csupa sugárfekély a testük. A mentőövre már csak nekem volt szükségem, azért, hogy a hajó nevét leolvashassam: *Isikini*. Tetszett a kép. Ha egy ilyen kép egyáltalán tetszhet. Úgy tetszett, hogy megrendített. Gondoltam, a beteg művész egy másik rajzát hozta el anyám a röntgenfilmtartó mappában. De nem. Papírok voltak benne. Kiráztam őket. Kisebb-nagyobb méretű dokumentumok, fotók hullottak az asztalra. Kórlap, zárójelentés, különféle igazolványok, önéletrajz, válási végzés, születési anyakönyvi kivonat. Bor Ida, született 1932-ben Hódmezővásárhelyen. Egy vas-tagabb irat sehogy se akart kihullani, mert majdnem ugyanolyan széles volt, mint a filmtartó. Beszorult. Mint szálkát a sebből, megpróbáltam kihúzni. Még csak egy része került ki a furcsa keretből, s látszott, hogy fotó. A zsinórírással írt, katonásan rendezett betűkből azt lehetett kiolvasni, hogy: Magyar Szabadságharcos Szövetség. A fénykép egy motorkerékpáron ülő nőt ábrázolt. Egyenruhában. Nem is ült, hanem inkább állt, mert a motor nem gurult, nem ment, nem robogott, hanem állt egy helyben. Vezetője, hogy el ne dőljön, két oldalról kitámasztotta nadrágos lábával. Persze lehet, hogy a motort igazából az vezette, aki a fényképet csinálta. De tudtam, hogy nők is vezetnek motorkerékpárt. Hallottam egy oldalkocsis versenyzőpárosról. Házasok voltak. Majdnem minden versenyt ők nyertek meg. Igaz, hogy nem a feleség vezetett. Mégis az ő érdeme volt a győzelem, mert elképesztő vakmerőséggel dőlt-hajolt ki és be. Míg a vé-

gén a derekát szét nem vágta egy magasabb útpadka. A motoron ülő-
álló nő mosolygott, és szép volt. Mögötte óriási, sarkig tárt ajtók.
Szinte elnyelték az épületet. Tűzoltószertár lehetett. Kérdeztem
anyámat, kié ez a sok dokumentum meg fénykép. Majd meglátom.
Még hozzá ma. Vendégünk lesz. A szanatórium új kultúrosa, aki ed-
dig a Korányiban feküdt, s most, hogy meggyógyult, itt fog dolgoz-
ni a Fodorban. Ida néni. Elvált asszony. A rekamiéja, dohányzóasz-
talkája, két fotelje itt van a bútorraktárban. Mi fogjuk megvenni.
Részletre – tette hozzá anyám fellelkesülten. „Huszonhárom éves,
és már elvált asszony?” – kérdeztem meglepetten. „Te meg ezt hon-
nan tudod?” „Annyinak látszik a fényképen” – mutattam a motoros
fotóra. „Té meg mit kutakodsz más iratai között? Mi vagy te, nyo-
mozó?” „Nem kutakodom, csak odébb akartam tenni ezt a sárga
mappát, s ez kiesett belőle. Kívül a borítékon meg az áll, hogy Bor
Ida.” Este az *Egri csillagokat* olvastam, s természetesen Bornemissza
Gergely akartam lenni. Kopogtattak a sekrestyeajtón. „Tessék!” –
mondtam megijátszott kelletlenséggel. Éreztem, hogy Ida néni. Ő lé-
pett be. Pantallóban, drapp pulóverben. Anyámtól vette, azért ismer-
tem a drapp színt. Anyám a szemfelszedésen kívül pulóverárusítás-
sal is foglalkozott. Egy pesti kötődéstől időnként hozott nyolc-tíz
darabot. Mindegyiket felvette, hordta egy-két napig, aztán vizes ru-
hán átvasalta, s újként eladta. Közben női környezetét a guta ütöget-
te, hogyan telik anyámnak nap mint nap új pulóverre. Ida néniét is
hordta egy-két napig. Most visszamenőleg dühös voltam érte. Úgy
éreztem, kicsit becsapta... A barátnőjét. De miért nem anyámat pár-
tolom egy idegennel szemben? „Szerbusz! Te vagy István. Én meg
Ida néni vagyok. Bor Ida” – mondta a világ legtermészetesebb és
legcsengőbb hangján. Kedvesen. Mosolyogva. Süvítő ívű, nagy,
barna szemmel. Kócos csigában homlokára bukott egy hajfűrtje.
Ahogy arcomhoz közeledett, aranytölcsért formáló örvénynek lát-
tam. Elnyelte pillantásomat. Megpuszilt. Bár ne tette volna! Gyerek-
nek nézett. A sekrestyébe besütött a délutáni nap. Ő háttal állt a fény-

özönnek. Hosszú nyakának metsző rajzolatán jatagának éle villogott. Szerettem volna ujjamat végighúzni pengéjükön. Hogy lássa kiserkenő véretem. Szerelmes voltam belé. Mint Vicába Bornemiszsza Gergely. De annál valóságosabban. Nem tudtam megszólalni. Kérdésére eldadogtam, hogy az *Egri csillagokat* olvasom. Igen, van már könyv, amit olvastam. Verne Gyulától többet is. Szerettem volna, ha nem kérdezi meg, hogyan tanulok. Megkérdezte. És közben mindig mosolygott. De nem úgy, mintha mosolyogna. Úgy könnyű. Úgy mosolygott, hogy egyáltalán nem mosolygott. Ez akkor derült ki, amikor valóságosan is mosolygott. Amikor nem mosolyogva mosolygott, szebb volt. Lázasan számoltam magamban. Én tízéves vagyok, ő huszonhárom. Csak tizenhárom év a korkülönbség. Hiába Lala bácsi vőlegényképző kurzusai, akibe én szerelmes voltam, azt rögtön el akartam venni feleségül. Nevelőpajtással kezdve a sort, Szabó Marikával folytatva, s Ida néni befejezve – gondoltam. Láttam Mezey Máriát a Mocsnokkal szemben buszra várni, s előfordult, hogy a 22-esen is. Áhítattal ejtve ki a nevét, merthogy csodálatos színésznő és nagy jellem, róla mondták, idősebb a férjénél. Ida néni is az lesz.

A baj, a rám nézve végzetes, az volt, hogy Ida néni fülig beleszerelmesedett egy könyvet kikölcsönző betegbe. Nem lehetett véletlen, hogy az *Egri csillagokat* vette ki, amelyet – mint hallottam – hosszú idő után akkortájt adtak ki újra először. Illetve nem először, hanem újra. Ákos bácsi, a könyvmoly, orvos volt, de most beteg. Súlyos. Nyitott tüdősipoly gyötörte. A szó szoros értelmében. Angolosan jóvágású, van benne valami lordos – suttozta izgatott elragadtatottsággal Ida néni anyámnak egyszer, amikor nálunk aludt. A saját rekamiénján, illetve a közösön, mert még csak akkor fizettük ki az első részletet. Mivel azonban a mi lakásunkban volt, tekinthettük volna kizárólagosan a miénknek is. Akkor, azon az estén vagy éjjelen tudtam meg, hogy Ákos bácsinak mi a baja. Bármilyen illetlennek és méltatlannak éreztem is azt, hogy az ember szerelme után leskelődjek, én bizony meresztettem a szemem,

amikor Ida néni vetkőzött, de csak a pulóverzizegést láttam. Valóban láttam, mert szikrákat szórt. De nem olyanokat, mint a tűz. Ida néni anyám iránti barátságának fontos része volt az, hogy Ákos bácsival a mi lakásunkban, de a saját bútorán tudjon randevúzni. Előbb percekre, majd órákra, később egy-egy éjszakára is. A búrtörlesztés másfél év múlva, 1957 tavaszán járt le, így akárhogy csűrjük-csavarjuk, neki több köze volt hozzájuk, mint nekünk. Akár úgy is dönthetett volna, hogy miénk a fotel, övé a rekamié. Ez jobb arány, mint az *Adj, király, katonát!*-ban a *Miénk a vár! Tiétek a lekvár!*... Mindez csak bennem merült fel gondként. Addigra már megismertem Ákos bácsit. Tényleg érdekes ember volt, nem ártana, ha én is olyan lennék nagykoromban: angolosan jóvágású, lordos. Egyelőre még anyámra hasonlítottam. Aki szép volt, de nem angolos, hanem tatáros. Mint szinte mindenki Igriciben. Amikor bemutatkoztam Ákos bácsinak, rögtön felajánlotta, hogy tegezzem. Ezzel egy kicsit lefegyverzett. Vagy megvásárolt. Megvesztegetett. De lehet, hogy ezt csak Ida néni miatt éreztem így. Ő, Ákos bácsi volt az első igazi felnőtt, akit tegeztem. Johannt nem számítva. De ő nem volt beszámítható felnőtt. Néha együtt vacsoráztunk, s vasárnaponként – nagy ritkán – ebédeltünk is. Ilyenkor mintha időnként eltorzult volna az arca. Az oldalához nyúlt. Akaratlan kajánság kerített hatalmába: túléltem őt. Lepleztem keserű kárörömömet. Később már szégyelltem is. Megszerettem őt. És közben rájöttem, hogy valakit úgy is lehet szeretni szerelemmel, hogy csak gondolatainkban jelenvaló. S ha a valóságban néha megjelenik, az olyan, mint az álom. Mert akkor is magával sodor egy végtelenből érkező, váratlan és fájón boldog áramlat, a lélek Golf-árama, ha rágondolunk. És megkerüljük vele a világot...

Ida nénibe többen is szerelmesek voltak. A sofőr, nem Puskás bácsi, hanem a betegszállító kocsisofőrje, aki már ötször vált és nyolc gyereke volt, azt mondta, hogy Ida néniért ötven feleséget és kétszáz gyereket tudna otthagyni. Kilométereken át térden csúszna

utána. E vallomásával, bár az őszinte volt, nem tudta levenni a lábáról Ida nénit. Neki csak Ákos bácsi létezett. Nekem meg ő. Bár nem úgy, mint neki Ákos bácsi. 1955 Mikulását együtt vártuk. Ida néni Mikulása cipőkrém és cipőkefét hozott Ákos bácsinak. Alig fért be a cipőjébe, amelyben egy levél is volt. Nem szabályos levél volt, hanem versike: „Ejnye-bejnye, csúnya Ákos, ne legyen a cipő sáros.” Lábbelivel kapcsolatosan mi rímelhette arra, hogy *Istvánka?* – töprengtem. Talán *a sámfa*...

A szentestét is együtt töltöttük. Gelmár bácsi, a séf kitett magáért. Vacsorára, mint minden évben ilyenkor, hallevest, krumpolisalátát és rántott halat kaptunk. És persze mákos meg diós bejglit. Anyám mindenből dupla adagot rendelt. Bort, pirosat, én is ittam egy pohárral. Már együtt ültünk, amikor kopogtattak, s kissé zihálva megjelent Récsey Dezső bácsi. Hogy az ő Jézuskája kicsit késett ugyan, de íme, megjött. Odatett a karácsonyfa alá nekem egy könyvet, amely nem volt becsomagolva, anyámnak parfümöt. Majd elviharzott, szabadkozva, hogy nem maradhat. A családjának azt mondta, hogy megy tenni a kazánra. Verne Gyulától a *Nemo kapitányt* kaptam tőle ajándékba. Ez volt a kilencedik könyvem. A belső címlapon a *Nemo kapitány* alatt és a bálnáktól nyüzsgő tenger rajza, pontosabban fametszete fölött a teljes cím olvasható volt: *tenger alatt a világ körül*. A vele átellenes oldal felső sarkát, mintha a könyv első lapja égből jött távirat lett volna, cirádás kék szalagként kötötte át Dezső bácsi beírása: „*Gondnok bácsitól Pistának szeretettel 1955 karácsonyán*”. Még nem fejeztük be a vacsorát, de már halálfejes pillangóként fölöttünk repdesett a pillanat, amely minden szentestén, mintegy emlékeztetőül, rátelepszik az emberre: az elmúlás, a végtelen árvaság érzése. Lehet, hogy ilyenkor az ördög csillagszórózik bennünk. A pillanat most hosszabban eltartott. Ákos bácsi vetett neki véget. Megszólalt: „Jövőre ilyenkor legalább egy üres terítéssel emlékezzetek rám.” Szavaira ismét ránk vitorlázott a halálfejes csönd.

XXXV.

Ebben a zavart csöndben félrehúzódtam, és átadtam magam az ajándékokból áradó örömnnek. Nagyanyám angyalfia megint egy kopott könyv volt. Nyilván a Teleki téri piacon vette. Valamelyik ismerősétől. Lehet, hogy ingyen kapta. Vagy tíz deka dióbéért. Borítólapja akár a páncél. Kicszerzette az idő. Becserkészem a fedőlapba préselt képet. Lobogó hajú honvéd tépett trikolórt tart a magasba. Haját, atilláját ellenkező irányba fújja a szél, mint a zászló selymét. A háttérben, de még a katona közvetlen közelében törött kerekek, ágyúcső, töltőrúd, babérfaág. A honvéd fiatal, szinte gyermek. A könyv címe és ajánlása is ezt sugallja: *Hős fiúk. Regényes történet a szabadságharcból. Fiúk és leányok számára.* Rákosi Viktor írta. Mi köze lehet Rákosi Mátyáshoz? Rokona tán? És hős lehet-e egy kamasz? Hős lehetek-e én, ha úgy hozza a sors? Felnyitom a könyvet. Nem úgy kezdődik, ahogy a regények szoktak. Az első oldalt nem kötik tetőtől talpig gúzsba a sorok. A lap bal felső szegletében két félig becsavart zászló, mellettük nagy számjegyekkel: 1848. Az egyik zászló nemzetiszínű, a másik nyilván piros. A valóságban persze mindkettő feketére satírozva. Az egyikén mégis látszik, hogy piros-fehér-zöld. Az oldal jobb sarkában, alul, átlósan szemben a zászlókkal: dob, a dobon csákó, fölöttük kunyhót alkotó ágasokként egymásnak támasztott puská és kiegyenesített kasza. Mellettük a földön meztelen kard és pisztoly, s ugyanolyan babérfaág indázik fölébük, mint a fedőlapon az ágyúkerek között. Szavanként tépdeselem le róla a leveleket: „Fiúk, magyar gyerekek, figyeljete reám!...” Miért csak a fiúk? Mit szólnak ehhez a lányok, ha olvassák, mikor a könyvet nekik is címezte az író? Vagy a *gyerekek* most, a fiúk után azt jelenti, hogy *lányok*? – villan az eszembe. „Csodálatosan szép dolgokat fogok nektek elmondani. Nem tündérmeséket... Ide hallgass, Gyuri!” Miért nem István? – méltatlankodom, de már nem annyira, mint a

lányok miatt. „Hány égtáj felé tudsz vágni a kardoddal? Ugye, négyfelé? Észak, kelet, dél és nyugat felé. Nohát, ennyi felé suhintott egyszerre a magyar, mert mind a négy oldalról rátört egyszerre az ellenség, hogy szabad nemzetből szolganemzetté tegye... nem tegnap volt ez, nem is tavaly, hanem éppen... ötven esztendeje... 1848-ban.” Felállok az asztaltól. Megfordulok saját tengelyem körül, lassan araszolva, lassabban, mint a másodperc-mutató. Ugyanúgy forog a karácsonyfa is, de az ellenkező irányba. A szoba felső sarkaiba belecsapódnak a világtájak szuronyhegyei. Behunyt szemmel úgy képzelem, hogy be vagyok kerítve. Négyfelől. De kiktől? Csupán a csöndtől. De az mindig a szövetségeselem. Lapozom a könyvet, amely a következő oldaltól kezdődik igazán: *Márczius tizenötödike*. Kép-szigetek az oldalakon át áramló sorok között. Megpihenhetek rajtuk, ha akarok, és olvashatom is őket. A képekké sűrűsödött, dermedt szavakat, mondatokat. A tartalom kitüntetett részeinek metszeteit. Az egyik ábrán három honvédtüzér áll lovas katonák karéjában. Ők azok a szinte gyerekek. A lovasok huszárok. Egyikük félig háttal áll nekünk, de szemben a tüzerekkel. Arcélét látni csak, de érezni, hogy összes vonásai szigorúságot árasztanak. Ő Görgey. Görgey Artúr tábornok. El akarja küldeni őket. Vissza a mamájukhoz. Mert gyerekekre nincs szükség a hadseregben. Nem tudja, hogy ők hősök. Hős fiúk. Az ő önfeláldozó helytállásuk nélkül nehezebben vágta volna ki magát a csapdából Iglónál Guyon. A másik tábornok, az elveszetten bátor. És akkor kilép közülük Gyuri, akit Rákosi Viktor a világtájakról kérdezett. Nem véletlenül ő a legtalpraesettebb. Szétnyitja mellén a katonaköpenyt. Hideg van. Téli hadjárat. Zimankós vonulás, menekülés. Odébb még a dicsőséges tavasz. És Görgey meglátja a vitézségi érdemjelet Gyuri tüzératilláján. Lehet, hogy gyerekek, de öreg katonák. És Görgey tiszteleg neki. És tiszteleg Hügel őrnagy is, aki Görgey háttérében áll. És tiszteleg minden törzstiszt. A hős fiúknak...

Másnap a szomszédban, Borsay János bácsiéknál ebédeltünk. Nem mind a négyen, csak én és anyám. Libapecsenyét kaptunk... és sok-sok szeretetet. Az előbbiben életemben először volt részem. De még mekkora: degeszre ettem magam. Szinte a rosszullétig. Az utóbbival sohasem tudtam eltelni.

XXXVI.

A következő év farsangi bálja után, ami véletlenül egybeesett egy moszkvai pártkongresszussal, a huszadikkal vagy a harmincadikkal – mint a filmhíradóban hetek múlva láttuk –, letartóztatták a szanatórium legjobb műszerészét, mert azt mondta Sztálinra, hogy posztarabló. A személyzetis helyett Tibor bácsi, az igazgató járt a dolognak utána, s hogy megtudta, miről van szó, kifejtette a nyomozóknak, hogy szerinte a feljelentőnek rossz volt a lelkiismerete. Emiatt vagy készakarva félreértette a műszerészt, vagy egyenesen ő gondolta Sztálin elvtársat útonállónak. Ha nem hiszik a tisztelt hatóságok, azonnal küldjenek helyette más műszerészt, mert nincs, aki az oxigénpalackot beállítaná, és mi lesz, kit fog terhelni a felelősség azért, ha sorra halnak a betegek. Ő kit jelentsen fel majd emiatt? A feljelentőt? Másnap szabadlára helyezték a műszerészt.

XXXVII.

Délutános voltam. Fűringer Jóska is. Átmentem hozzá a Kápolna túloldalára. Kedvetlen volt. Azt hittem, megint motorszerelésen töpreng, mert mindegyre autót tervezett az édesanyjának, aki mindig imbolyogva járt. Egyensúlyzavara volt. Fűringer Jóska meg

akarta könnyíteni az életét. Az ő saját gyártmányú autója olyan lett volna, mint az igazi. Be tudta volna vinni az édesanyját Pestre. Jóska kétségtelenül ügyes volt. Az új gépkocsivezető, Feiertag Jani bácsi, a hadseregtől frissen leszerelt vagy elbocsájtott katonatiszt, még azt is megengedte neki, hogy a szanatórium területén vezesse az ebédszállító mentőkocsit. Jani bácsi magas rangú tiszt lehetett; százados vagy őrnagy. Deréktól lefelé katonásan – bricseszadrágban és csizmában –, deréktól fölfelé civil ruhában járt. Egyszer megállította egy rendőr, aki nem láthatta, hogy deréktól lefelé katonára. Azt hihette, hogy teljesen civil. Ő kiszállt a kocsiból és igazolásként képen teremtette a rendőrt. Eljárt a keze. Azt mondta, hogy ösztönösen, mert a katonatisztek utálják a rendőröket. És nem lett érte semmi baja. (Találkozott volna csak Károly bácsival!) Irigyeztük Jóskát, hogy ilyen jóban van Feiertag Jani bácsival. Tőle csak Hernádfalvi Misit irigyeztük jobban, akinek az apja szintén gépkocsivezető volt, s ő akkor ült a kormánykerék mögé, amikor csak akart. Egyszer elárulta, hogy ritkábban szottyán rá kedve, mint képzeljük. Nem is tudjuk, milyen veszélyes mesterség a sofőrség. Mi azt hisszük, hogy a vezetés másból se áll, csak forgatni a kormányt, nyomkodni a pedált és robogni bele a vakvilágba – méltatlankodott, s elmesélte, hogy egy éjszakai út alkalmával az apján rettenetesen erőt vett a fáradtság. Egyre csak ásítózott, mintha az óriási fekete vattacukorként megelevenedő eperfaárnyékokba akart volna belebeharapni. Amikor már a teleholdra is átragadt az ásítózása, a kormányhoz kötözte magát. Úgy aludt, miközben az autó robogott. Szerencséje volt. Egy kilométerre a Balatontól leállt a kocs, anélkül, hogy felébredt volna. Hernádfalvi Misi apja. Kifogyott a benzine. Egyébként a Balatonban köt ki és megfullad. Amikor felébredt, ugyancsak álmélkodott. Akárcsak mi. A történetet hallva.

Egészen más miatt találtam Jóskát gondterheltnek. Látván, hogy térkép van előtte, megértettem lehangoltságát. Ha én például azt a szót hallottam, hogy mangán, s lelőhelyének jelét megláttam, meg-

magyarázhatatlan undor fogott el, az alumínium viszont Gánttal, Halimbával és Iszkaszentgyörggyel együtt egyenesen felbőszített. A pirittól búskomorság lett rajtam úrrá, s nem azért, mert a Szovjetunióból uszályokon szállították Sztálinvárosba. A tőzegtelepet óriási latrinának képzeltem. Akkor már inkább a lignit. De az is minek. A gyárkémények fogpiszkálóival teletűzdelt Inota csokoládét szemrebbenés nélkül toltam félre. Füstíze volt. Különösen a Sport szelet, az Öcsi csoki és a Gránitkocka után. Az aranyról, az ezüstről, de még a rézről is bezzeg mindegyre csak azt hallom, hogy volt. Csak volt. Magyarországon. Recsken. Ahol ma követ bányásznak. Utáltam a földrajzot. Minden képet hosszasan bámultam, továbbrajzoltam, átfestettem. Kivéve a térképet. Jóska meg azt fürkészi. Magyarország térképét. És időnként lemondóan felsóhajt: „Mindent elvettek tőlünk. Minden arany- és ezüstbányát. Tudod, hogy Magyarország sokkal nagyobb volt? Háromszor, négyszer akkora, mint most...” Nem tudtam. Eszembe jutott ugyan Ilus néni Hétfaluja meg a *Hős fiúk*ban Görgey téli hadjáratának és Bem harcainak színtere, de sohase kapcsoltam őket a jelenhez. A múlthoz se. Tőlük függetlenül, mintegy fölöttük lebegtek, roskadoztak bennem. Nem omlottak össze, hogy törmeléküket kisöpörjem magamból, de még nem is épültek várrá, ahová biztonságosan bezárkózhattam volna, hogy kelő erőgyűjtés után kiléphessek magamba. Nágler bácsi Erős János-történeteit talán amiatt éreztem a történelmi múltnál is valóságosabbaknak, mert tudtam, hogy mesék. Egy ilyen mesehistóriát egy alkalommal kénytelen volt váratlanul befejezni; mentőautó jött, és ki kellett mennie a nagykaput kinyitni. Miközben magára öltötte a körgallért, hogy hiányérzetemet egyetlen mondatral betömje, odavetette: „Ha pedig nekünk is volna egy Erős Jánosunk, Magyarország megint nagy lenne, és cipó alakú.” Ez nem a kívánt hatást váltotta ki belőlem. Mert a cipó nem nagy. Ha még azt mondta volna, hogy két-kilós kenyér alakú, vagy olyan, mint a parasztkenyér, amely Igriciben akkora volt, mint egy taligakerék... Hát igen... Hozzá képest a

zsemlye... A cipó. Még a kétkilós kenyér is. De ő azt mondta: cipó alakú. És szapora léptekkel kiment a nagykapuhoz.

Jóska mintha befejezte volna a térkép böngészését. Most már csak mutatójával bökött hol ide, hol oda. Mindig Magyarország határán túl. A szomszédos országokra. Hogy itt aranyat, ott vasat, amott ezüstöt, rezet bányásznak. Ott sót meg ólmot. Én még az acélra és a bronzra is próbáltam rákérdezni, de megvetően végigmért. „Nem nekünk bányásszák az aranyat meg az ezüstöt. Pedig a miénk volt” – mormogásán átsütött a felháborodása. Minden zuhanóbombázó-szerű ujjmozdulatára megelevenedtek előttem azok az ábrák, amelyekkel az aranyat, ezüstöt, ólmot, vasat, rezet jelölték, és rosszullett fogott el. „Honnan tudod, hogy mindent elvettek?” – kérdeztem. „Horváth tanárnőtől” – válaszolta anélkül, hogy fölnézett volna a térképről. Továbbra is úgy hajolt fölébe, mint egy háborút veszített hadvezér a teljes visszavonulás után, aki még mindig nem akarja földadni a harcot. „Horváth tanárnőtől. Az más...” – gondoltam. Őt mindenki szerette. Pedig kemény volt, nem úgy, mint az alumínium. És szigorú, mint a bronz. De nem vert. Berecz bácsitól nemcsak bélyegeket kaptam, hanem bélyegalbumot is. Beragasztósat. Az nem került Ede bácsi kezébe, s nem tudta elégetni. A világ összes országa fel volt benne sorolva. Nem értettem, hogy Horvátországnak miért jutott csak pótlap. „A háború miatt – magyarázta Berecz Zoli bácsi. – Az albumot sokszor kiadták. Bővítve, mint a könyvet. Utolsó kiadása a háború alatt jelent meg.” Nem értettem, de úgy tettem, mintha nem maradtam volna le mondatainak átjáróházában. Amikor Fűringer Jóska Horváth tanárnő megkérdőjelezhetetlen tekintélyére hivatkozott, arra gondoltam, egy pillanatra kívül kerülve mindazon, ami akkor és ott történt, mi lenne, ha most, ugyanebben az időben Horvátországban volna egy Magyar nevű tanárnő (persze horvátul magyar), s azon keseregne, hogy Horvátország olyan kicsi, hogy el is tűnt a térképről. Mert hiába kerestük Jóskával, nem találtuk. Úgy látszik, Jóska, aki szememben változatlanul térkép fölé hajoló had-

vezér volt, összeszedte tartaléksapatait, és ellentámadásba lendült: „Tudod, hogy nekünk van a világon a legtöbb uránunk? Még Dél-Afrikában is kevesebb van. (Dél-Afrika hallatán megborzonek, és azonnal elhittem, hogy nálunk van a legtöbb urán, amiről azt hittem, hogy olyan, mint a platina, csak fűteni is lehet vele.) S tudod, hogy Tito azt mondta: fél Jugoszláviát odaadná a pécsi uránlelőhelyekért? A világ leggazdagabb országa lehetnénk. Még így is, hogy mindegyünket elvették. De a szovjetek nem engedik eladni világkereskedelmi áron. (Alighanem eltátottam a számat.) Ők őrzik a magyar uránbányákat. Katonákkal. A kitermelt uránt széles nyomtávú föld alatti vasúton, metróon viszik ki a Szovjetunióba. Mindennap egy vagon-sorral. Recski rabok bányásszák az uránt. Aki az ottani források vizéből iszik, meghal. De előbb kihullanak a fogai. A rabok közül is sokan meghaltak, akik a szomszédjukat akarták oltani.” Láttam, hogy Jóska ma olyan, mint az *Egri csillagok* dervise. Tüzel a szeme, lángol az arca. El kell dugni előle a térképeket – gondoltam otthon... Magyarországot térképe fölé hajolva.

XXXVIII.

Mezőcsáton vagyok. Újra. Unokabátyám, Kecskés Jóska már egy kicsit komolyabban vett. Majdnem társának tekintett. Felengedett a tengeralattjárójára. A német tengeralattjáróra. Ott töltök minden szabad percet vele. Valóságban persze a disznóól fölötti galambdúcon gubbasztok, amely nem is galambdúc, hanem inkább a szomszéd ház tűzfalának támaszkodó, ferde, csapott tetejű galamból volt. Ha a galambdúcre egyáltalán ólat lehet mondani. Mert nem volt dúc. De galambok is tanyáztak a legfelső szegletében. Egy deszkalapon csillógtak-villogtak a stoplámpákból kilopkodott körtek – telepre kötve. Ez volt a tengeralattjáró műszerfala. Jóska volt

az első gyerek, aki nem szovjet katona akart lenni, még csak nem is angol, hanem német. Német tengeralattjáró-tengerész. Ő mesélte, hogy Károly bácsi végigharcolta az egész második világháborút – végig az első vonalban. Önként jelentkezett katonának. És megúsza egy karcolás nélkül. „A szüreti bálon meg hagyja magát megkéselni” – méltatlankodom. „Sok lúd disznót győz” – volt rá Jóska válasza, nem azért, mintha Károly bácsit disznónak tartotta volna. És tudom-e, hogy van még egy unokatestvérünk Ausztriában? Egy grófnő fia. Mert Károly bácsi amerikai fogságba esett, de megszökött. Megunta a húskonzerveket meg a csokoládét, nem akart elhízni, s egy grófnőnél bujkált. A hálósobájában. Szó se róla, szép ember volt Károly bácsi. Bronzosan csillogó szemét mint ha reggeltől estig szidolozták volna. Enyhén göndör fürtjei terepakadályul szolgáltak a fénynek... Ha már annyira szeretett katona lenni. Hét évig volt az. A 7 a magyar történelem bűvös és baljós száma – hallottam. De nem Károly bácsitól.

Zsanét néni szerint hiába úszta meg Károly bácsi karcolás nélkül a háborút, belül csupa seb volt. Szilánkok szaggatta roncs. A létet csak úgy tudta elviselni, hogy mindazt lerombolta maga körül, ami az életet éppenséggel elviselhetővé, mi több, széppé teszi. Felesége, Franciska néni szép és jó asszony volt. Nem tudom, miért, de a varrónők mindig jóságosak. Franciska néni nem azért volt szép, mert a jóság csodálatos szépítőszer. Magábanvalóan volt szép. Károly bácsi teljesen érthetetlen módon szédülta házasságukat. Legalább annyira le akarta rombolni a világot, mint amennyire roncs volt belül. A házasságot le tudta rombolni, mert az két emberen múlik. Franciska néni jóságát nem sikerült, bárhoggy igyekezett. Vagy mindig az ellenkezőjét tette volna annak, amit a szíve mélyén akart? Hogy erősnek mutakozzék? Beállt rendőrnök, majd, hogy le tudjon szerelni, sikkasztott. De elszámította magát. Leszerelését annyira bebiztosította, hogy másfél évre lecsukták. Anyám egyszer meglátogatta. A börtönben. Furcsa egy börtön le-

hetett, mert pusztának hívták. És Károly bácsi ott dolgozott. A pusztában. Körbekerített pusztában. Ami valójában őszibarackos volt. Már pedig akkor jó dolga lehetett. Legalábbis nyáron. Mert köztudott, hogy az őszibarack a gyümölcsök királynője. A görög-dinnye a királya. Szegény őszibarack! Gyönyörű kisfiuk volt. (Bibliásan mondható gyümölcsnek is.) Karc­sika. Hét évvel fiatalabb, mint én. Angyalnak fotózhatták volna a háború előtt, ha nem villog a tekintete úgy, mint a legényeké. Bátor volt, mint az apja. Én Mezőcsátról Igricibe látogatva rövidnadrágosan is megjátszot-tam a nadrágos embert: a tősgyökeres városit... A pestit. Nem kellett megjátszanom: a mázsás kan disznó látványától úgy megriad-tam, hogy rohantam volna a padlásra, ha oda van támasztva a lét-ra. Annak híján a csalánosba vettem be magam. A vadkan meg utánam. Karc­sika mentett meg, aki négyévesen úgy pattant futtá-ban a hátára, mintha az póniló lett volna, s üldözőmet eltérítve kör-benyargalta a temető melletti kisház hatalmas udvarát.

A galambdúc tetejéből kályhacső lógott le vagy be a szűk műhelybe... Illetve tengeralattjáróba. A kályhacső könyökcsőben végződött. „Hogy fér el itt sparhelt?” – kérdeztem. „Az nem kályhacső, hanem periszkóp – vetette közbe ingerülten Jóska unokabá-tyám. – Nézz bele... No, mit látsz?” Furcsa módon a szomszéd Tóth bácsiék házának kicsinyített mása jelent meg előttem. És az udvaron Melinda, akivel Jóskaék mindig össze akartak házasítani. Mozdulatlanul állt, mint egy színes szobor. Csak akkor lépett... Nem, nem is lépett: tolódott odébb, amikor a periszkópot elfordítot-tam. A tükör fényes négyzetébe egyszer csak becsúszott Zsanét néniék cseréptetős kerekeskútja. Dermesztő mélységébe szédültek rólam a tyúktetűk, amikor egyszer – Klári tanácsára – körbefutkos-tam. Mindent olyannak éreztem, mintha apródként Csipkerózsika álmából ébredtem volna. „A szomszéd házát látom” – feleltem. „No, és mi van a szomszéd házában?” Nem találtam ki, Jóska mire gondolhat. Válaszomat egyébként meg se várva folytatta: „A be-

szolgáltatási központ... Tudod, hogy mamánk neve mindig kinn volt a szégyentáblán, mert nem tudott eleget tenni a beszolgáltatási kötelezettségnek.” Tudtam, de nem foglalkoztam vele. A parasztok (mi is azok vagyunk – mondta Zsanét néni) valóban szekérdérszám hordták a szomszédos ház utcafrontja felőli átvevőhelyre a tojástart, zsírt, gabonát, csirkét, kacsát meg megymást. És beadták. Beszolgáltatták. Amit szekerek hoztak, tehergépkocsik vitték el. Jóska rendszeresen kilopta stoplámájukból a körtét. Előfordult, hogy magát a stoplámát törte le. A szekerek gazdái nemegyszer látták, mit matat a teherautók farán, de sohasem szóltak rá. „A kocsmában se káromkodnak, átkozódnak annyit, mint ott” – folytatta Jóska. „Lehet, de akkor nagyon halkan teszik, mert én még nem hallottam... Szerintem inkább túlságosan is összeszorítják a szájukat, hogy még véletlenül se csússzon ki rajta szitok... Amitől bajuk esnék” – tettem hozzá sietve, látva Jóska rosszálló szemvillanását. Ott, ahol a galambdúc csapott teteje a disznóólba ékelődött, a szétkorhadt sarokból palacsó állt ki. Jóska szerint torpedókilövő. Szivar alakú torpedót is faragott bele hengerded akáctűzifából. Nem volt mit tennem, el kellett hinnem, hogy német tengeralattjárók vagyunk, s az eternitső torpedókilövő. Könnyen elhittem. Ezt a megalkuvást Hügel báró bizonyára rosszállotta volna. Persze ő huszár volt. Jóska látta a *Kegyetlen tenger* című angol filmet, de nem a német tengeralattjárót végül elsüllyesztő angol csatahajó akart lenni, hanem az, aki nálunk a szanatóriumban senki: német. „Mert Németországban betiltották a kommunista pártot” – mormolta foga között a periszkópba belebújva. Bácsikája mondhatta neki, az örök vőfély – gondoltam, nehezen fogva kijelentése tartalmát és lelkesedése okát. A galambdúcon volt néhány háborús füzet 1939-ből, 1940-ből. Azon nem csodálkoztam, hogy ezeket is a Tolnai Világlapja adta ki. Minden, ami érdekes, olvasmányos, az Tolnai. Jóska belőlük tanulta mindazt, amit a tengeralattjáróról tudott. Meg a *Nemo kapitány*ból. De az mindent összezavart benne – panaszkolta.

Haszna belőle csak annyi volt, hogy a galambólat *Nautilus*nak keresztelte el. Ő lett a kapitány, én a legénység. Ez csak természetes. A periszkópot sokáig forgatta, majd parancsba adta a beszolgáltatási központ szétlövését. Miközben tanácstalanul néztem rá, aki a periszkópba tapadva, vagyis a homlokából kinövő kályhacsővel úgy festett, mint egy torzszülött elefánt, hirtelen rám rivallt, hogy helyezzem tüzelőállásba a torpedót. A szivar alakúra faragott tűzifát betoltam az eternitcsőbe, és rácsuktam egy jobb időket megélt sparthelt agyonrozsdásodott ajtaját. „Vigyázz! Kész! Tűz!” – ordította Jóska. Sisteregve ellobbanó kiáltását azzal fejezte be, hogy a célpont Rákosi Mátyásostul, Gerő Ernőstül megsemmisítve. Még valami olyasmit is motyogott, de azt már egészen halkán, hogy „Éljen Nagy Imre!”. „Te örült! – szólaltam meg hiteles riadalommal. – Az ott várakozó parasztokat is szétlőttük.” Jóskát azonban nem lehetett zavarba hozni. „Ők föltámadnak” – mondta.

XXXIX.

Nyáron a Riskó és a Kardos család háromnapos kirándulásra ment a Pilisbe Récsey Dezső bácsi vezetésével. Dezső bácsi, mint fogadott fiát, engem is magával vitt. Elvittek volna Tibor bácsiék is, bár elég volt nekik a saját négy gyerekük. Zolit, Dudust, Gézát, Kardos Kukit meg engem Dezső bácsi azzal biztatott, hogy vezessünk naplót, s a legjobbat meg fogja jutalmazni. Csuti kimaradt a naplólírásból, mert még csak hároméves volt. Pomáizról indultunk, Dobogókőre, a Lajos-forráshoz mentünk, s Dömösnél kötöttünk ki – nem hajón, hanem tevmód gyalog –, ahol megfürödtünk a Dunában. Dezső bácsi egész úton arról beszélt, hogy a cserkészlet micsoda nagyszerű mozgalom volt. „Az úttörészet annyit ér – mondta –, amennyit a cserkészetből átveti.” Egy alkalommal a vacsoráért kígyózó sorban

Teleki Pál, a miniszterelnök és főcserkész éppen ömögötte állt, s ugyanolyan csajkát tartott a kezében, mint a többiek. Ugyanazt kapta, ugyanolyan adagban, mint a többiek. És hogy Teleki Pál a cserkészmozgalmon belül semmiféle megkülönböztetést nem tűrt meg. Ott mindenki egyenlő volt a másikával. Ezt az elvet szomorú haláláig megőrizte. És megőriztette a gyakorlatban is.

XL.

Kedden az iskola minden osztálya a Ságvári-liget fölé, a Báthory-barlanghoz ment kirándulni. Sokan voltunk. A katonás vonulásban is Huber Lenci, a padtársam volt a párom. Elmondta, hogy még szeptember elején levelet kaptak az iskolától, hogy heti három órában tanulhat németül. Majdhogynem kötelezően felszólították: iratkozzék be németre. És a mamája, noha alig tud magyarul, bement az iskolába, és iszonyú patáliát csapott, hogy ők nem svábok, hanem magyarok. És szó sincs semmiféle beiratkozásról, nem engedi, hogy a fia németül tanuljon. Hogyisne, hogy aztán azokat, akik beírátták a fiukat németre, kitelepítsék. Így tett a többi felszólított szülő is. Az iskola meg könyörög, mert utasításba kapták, hogy akik német nemzetiségűek, illetve feltételezhetően németek, idéntől tanulhatják az anyanyelvüket. Budakeszin nem lett belőle semmi. Ahogy közeledtünk a Báthory-barlang felé, egyszeriben Csoszogóra terelődött a szó. Nem félünk tőle, a barlangot strázsáló több száz éves remetétől, akinek jatagánszerű karmai, sárga fogai voltak, a szeme mint a bagolyé, s felölthető katonai sátorként omlott le róla ősz haja és szakáll. Ha valaki lemerészkedett a barlangba, számíthatott rá, hogy Csoszogónak, aki nemcsak a kora, hanem haja és szakállja miatt is csak csoszogva tudott járni, de rettenetesen gyorsan, aligha kerül ki élve a karmai és fogai közül. Czes apóék elhatározták, hogy kihívják maguk ellen a Csoszogót.

gónak nevezett sorsot. Legalább nyolcan, Szalay Jancsi, Tóth Laci, Molnár Pista és többen a faluból leereszkedtek a barlangba. Vállalkozásuk mintegy tartalmi összefoglalójául már a bejáratnál azt ordították, hogy szálinként tépdetik ki Csoszogó szakállát. Ameddig lehetett, bejárták a barlangot, s mindjobban belemelegedve ordítottak, gyávának, vén impotens buzinak, parókás Rákosi Mátyásnak meg mi-egyébnek nevezve Csoszogót. Az utolsó, még megközelíthető terem-
ben pillantották meg őt, a cseppkövekkel csipkézett mennyezet egyik sarkának vágattorkolatában. Úgy tetszett, mintha a barlang arra folytatódna tovább, s szűk járata a halál csatornájaként elnyelni akarná Csoszogót, de annak feltüremkedett haja és szakálla kócként körbetömítette feje körül a hasadékot. És se ki, se be... Czes apóék az elem-lámpák gyér, kusza fényében homályosan látták Csoszogó rájuk acsargó, oroszlánszerű üstökét. Olyan volt, mint akire ráomlott a piramis. Amikor Csoszogó megpillantotta őket bagolyszemével, iszonyatos üvöltéssel kiszabadította magát a szűk barlangjáratból, és korántsem matuzsálemre valló szaltóval hirtelen előttük termett. De Czes apóék akkor már velőtrázó ordítással, lányos sikongással menekültek. Tóth Laci volt a sereghajtó. Amikor felszínre kerültek – fogalmuk se volt róla, hogyan –, Laci kabátja, inge fel volt hasítva a kulcsesont fölött, s vállsebéből, amelyet mintha pengével metszettek volna, folyt a vér. Esküdözött, hogy Csoszogó késétől van. Utánadobta... Hallotta a süvítését. És hogy milyen pontosan célzott, arra bizonyíték a seb. Ez a nyár derekán történt. Hónapokkal ezután, azon a kedden, már lakatra zárt rácsos ajtó fedte a barlangbejáratot. Az előtte húzódó tisztáson telepedtek le a tanárok. Itt rendezték be a parancsnoki pontot. Az osztályok szétszóródtak, és birtokba vették az erdő egy-egy kijelölt részét. Számháborúztunk. A számokat, a kirándulás dátumának számjegyeit különféleképpen összeállítva kellett a homlokunkra húzott téglalap alakú keménypapírra írni. Az egyik csapat az 1956 számait variálta, a másik az 1023-at, vagyis október 23-át. Ügyelnünk kellett rá, hogy amikor a fák közül homlokunkat fedezve kirohantunk az erdő-

széli tisztásra, figyelmetlenségünkben és féktelen lendületünkben rá ne zuhanjunk a városra, amely lábunk alatt a mélyben és szemmagasságunkkal egy vonalban, a messzeségbe veszteget el. Gyönyörű kirándulóiidő volt. Minden aranyszínben ragyogott. Nem csak az erdő. A város is. Azt hittük, napfényes jókedvünktől. Kinek jutott volna eszébe a történelem bíbora?

Másnap kora reggel, amikor átmentem Fűringer Jóskához, összeráncolt homlokkal, gondterhelten könyökölt az asztalon. Azt hittem, a térképet böngészi. Nem. Ebben a testtartásban szinte rákényszerült, hogy detektoros rádiójának fülhallgatóját a fejéhez szorítsa. Csöndre intett. „Lőnek. Puskalövéseket hallok – vetette oda időnként nekem. – A rádióban azt mondják, hogy fasiszta, reakciós elemek fegyveres támadást intéztek a középületek ellen. De már leverték őket. Pedig lőnek. Hallani. Ezeknek mindenki fasiszta meg reakciós...” Végül egy határozott mozdulattal lekapta fejéről a fülhallgatót, mint akinek fontos közlendője van: „Míg mi tegnap számháborúsdit játszottunk, Pesten a diákok igazi felkelést robbantottak ki.”

XLI.

Velez Eta néniről mindenki tudta, hogy gyógyíthatatlan. Tüdőbeteg. Férje, Pista bácsi elmondta anyámnak, hogy ő a harmincas években bankban dolgozott, s bizonyára sokra vitte volna a szakmában, ha nem kell családi érdekből foglalkozást változtatnia. Szanatóriumokban vállalt gondnoki, számfejtői állást, s kapott szolgálati lakást, így biztosítva feleségének a gyógyulás lehetőségét, esélyét. Eta néni ritka nyilvános sétái során, ha valakivel beszédbe elegyedett, mindig megjegyezte, rajta csak a jó máramarosi levegő segíthetne, ahhoz képest a budai semmit se ér. A forradalom kitörésének másnap reggelétől állandóan a portán ácsorgott; a fiait, Sanyit és Pistit várta ha-

za. A hiábavaló várakozás, a kifekélyesedő reménykedés pár nap után annyira kimerítette, hogy soha többé nem tette ki lábát a lakásból. Helyette Pista bácsinak kellett a gyerekeket várnia. Meg kellett esküdnie, hogy mindig a portán lesz. Amennyire munkája engedi. Fehér köpenyében messziről kirítt a betegek és dolgozók közül, akik a forradalom első napjától kezdve kisebb-nagyobb csoportokban ácsorogtak a nagykapun innen. A hosszú várakozás első napján Eta néni még annyira tele volt energiával, ami nem feltétlenül jelent életkedvet, hogy szólt a portásnak: kimegy a Mocsnekhez. Baricsa bácsi teljesen feleslegesnek tartotta az utat, mondván, hogy aligha járnak a buszok. Eta néni hajthatatlannak mutatkozott. Elkísírem őt – mondtam. Anyám megengedte. Mentünk. Ő fekete kabátban, fekete pamutsálját kendőként borította a fejére, s két szára úgy lefektetett léptei ritmusára, mint a pulikutya füle. Nem tudom, hogy feltűnt-e neki az egyre erősödő tompa morajlás, ami lépteinket kísérte. Nem törődött vele. Amikor a kocsmá hátsó kertjének vonalába értünk, a zúgás-morajlás éles csikorgássá-csörömpöléssé változott. Önkéntelenül hasra vettem magam, mint amikor harcost játszottunk. De most először igazából. Eta nénit a valóság és a játék egyformán fárasztotta. Vállán át visszapillantva rám csak ennyit mondott: „Menj haza...” Vontatottan, kimért léptekkel folytatta útját, mintha mély jógalélegzeteket véve sétálna. Szokása szerint. Félttem, de a nyomába szegődtem. A csörömpölés fülsiketítő volt. Vagy az izgalommal vegyes félelem tette azzá – szívdobogásomtól felerősítve. A bekötőút torkolatának metszetébe, mint óriási acélbakancs, hegynek fölfelé tartó apokaliptikus sífutócipő, harcokcsi kúszott be zavartalan lassúsággal a buszmegállót takaró betonbástya mögül, amely a pincelejáró támfala volt. Másként festett, mint az, amit a rajzokból, fényképekről, filmekből addig ismertem. Azoknak otromba acélpotrohától kicsi nyak választotta el a vasfullánkos ormóttan fejet, az ide-oda forgó páncéltornyot. A tank úgy haladt, mintha csörölővel húzták volna fölről, s egyre nagyobb részét takarta el az út

túloldalának. Szinte teljesen hozzátapadt a földhöz, mondhatni, hasalt, mint én az előbb, hogy sebezhetetlenebb legyen. Laposabb volt a törzse, kevésbé kiálló a tornya, mint a háborút megjártakénak. Mint mondták, ez volt a legkorszerűbb harckocsi a világon. A belőle derékig kiemelkedő katonával úgy festett, mint egy mozgó Babel-tornya-makett. A katona a harckocsi fedélzeti géppuskáját markolta lövésre készen. Tankossapkájában komorabbnak festett, mint aki csokoládét készül osztogatni a pesti gyerekeknek. A páncéltorony alatt, a harckocsi laposabb, láncalpakat összefogó törzséből még egy tankossapka dudorodott ki. Olyan volt, mint egy ornyeregig vasba temetett, elkékült halálfej. A megállóban többen is ácsorogtunk. Egymás után dübörögtek el mellettünk a tankok, közéjük ékelve olykor egy-egy páncélautó, teherkocsi, híradókocsi és zöld mentőautó. Ügyet se vetettek ránk. Nem féltek. Állítólag még a túlsó úttorkolatban megüzenték Budakeszinek, ha egyetlen puskát is rájuk sütnek, kő kövön nem marad a faluból.

Délután a Fodor és Korányi szanatórium között, vagyis túl Budakeszi közigazgatási határán, néhány kidöntött ezüstfenyővel torlaszolták el a Budapestre vezető utat. Az örökzölddel pompázó, gyantaillatú barikád két oldalán itt-ott pléhtányérokat borítottak az utcakövezetre. A tankokat másnap ők tartóztatták föl, nem a fanyűvő óriások karácsonyfái.

XLII.

Követtem egy ember utolsó valóságos útját, amely a portától az I. pavilon műtőjébe vezetett. Kétszáz méteren át. Toloágyon. Alig értem föl tekintetének hunyorgó parazsaig – mellette futva. Mindenkinél nagyobb hősnek láttam őt, a hátralévő rövid életében bénát. Még Hügel őrnagynál is, aki a halált kereste. Sápadt arcának mágnesként vonzó

látványa előhívott bennem egy augusztusi késő délutánt, amikor a nap a strandon túli tisztás peremén álló padokra szórta sugarait. Mondhatni, két marokkal, mert ilyenkor a fák és cserjék által szegélyezett szegletben szinte olyan meleg volt, mint délben. Márity László későn járt úszni, mert négyig-fél ótig dolgozott. A félreesőbb padon szárítkozott, vörös haját dörzsölte törülközőjével. A pad ülődeszkája és hátlapja piros volt. Sehogyan sem illett a verőfény és alkonyat közötti furcsa káprázathoz. A káprázaton túli hangulatot Márity László testesítette meg ott, az észrevétlen csöndben. A piros hátlapot a szürke betonlábazathoz rögzítő csavar feje gerincoszlopához ért, s ahogy lábát kinyújtva kényelmesebben elhelyezkedett, két csigolyája közé nyomódott. Október 26-án gerinclövést kapott. Ő szólította fel a tömeg nevében Sziklai őrnagyot, hogy adja ki a házában található fegyvereket. Nem hallottam a válaszul leadott pisztolylövést, s nem láttam, ahogy Márity László a bejárathoz vezető lépcsőkön hátrafordulni készülve összecsuklott. Leemelt kertkapura fektették, s e falusi hordágy-katafalkon hat-hétszáz métert cipelték a szanatórium portájáig. Ahogy a Szanatórium utcán hozta a tömeg, azt láttam. Ami a várost a falutól elválasztó utcán túl történt, csak elképzelni tudtam. A portánál hagyott szálkás barázdázatú, összevérzett lécek látványára metsző élességgel rajzolódott ki előttem mindaz, ami történt. Ahogy a sivatagok hőse, hajdani példaképünk a kibiztosítatlan gránátot a tömegbe dobja, majd saját agyába golyót röpít. Már korábban megzavarodhatott – mondták –, ezért nem követte idejében elmenekülő családját. Nem akarván posztját feladni, végzett az őt távozásra ösztökélő apósával is. Fejszével széthasította a fejét. Márity lett a hős lámpalázasan bekiáltott felszólításával, s ahogy szavai visszhangtalanságára tanács-talanul a tömeg felé fordul... és gerincébe villám csap. Összeesni is oly félszegen esett, mintha restellné, hogy gondot okoz. Megoperálták, de a műtétnek nem volt különösebb értelme. Vagy tíz napig felkelők álltak őrséget (díszőrséget?) kórterme ajtajában. Ahogy tologya mellett futva az arcát fürkésztem, látni véltem azt is, ami majd

ezután történik. A felkelők helyét karhatalmisták foglalták el. Egészen más megfontolásból őrizték Márityt. Az orvosok hiába győzködték őket, hogy a beteg menthetetlen, a legdrágább gyógyszereket hozatták Nyugatról, hogy valahogy talpra állítsák. És annak rendje és módja szerint felakasszák. Amikor rájöttek, hogy a legcsekélyebb mértékű felépülésére sincs remény, szakértő bizottságot hoztak létre annak kidolgozására, miként tudnák a béna bűnöst toloszékéből felkötni. Időt, pénzt, fáradságot nem kímélve mindent a legapróbb részletekig kidolgoztak. És kipróbáltak... bábus. A kivégzése előtti napokban nem áttalott meghalni...

XLIII.

Tudtuk, hogy valaminek itt is történnie kell. A fővárosba vezető, Budakeszit is átszelő úthoz fél kilométeres bekötőút kapcsolta a Fodor szanatóriumot. Ezt előbb 97-es utcának hívták, de mivel Amerikában divatos utcanevekre emlékeztetett, átnévadták Szanatórium utcának. A katonai térképen nyilván jól kivehető volt Náci bácsi erdészházával, a Mocsneknek hívott kocsmával, a hozzátartozó budisorral és kerttel, a még beépítetlen kukoricással és a szeméttel lepnak használt kőbányával. A katonai térképen talán még Horst Basin sírját is feltüntették. A bekötőút mintha meghökölt volna a tüdőgyógyintézettől, a porta előtt, a nagykapun kívül „jobbra át!”-ot csinált, s egy rövid szakaszon kövesútként futva, majd földútként bukdácsolva eltűnt az erdőben. Mi tudtuk, hogy nem egészen egy kilométer után a híradós-laktanya hátulsó kőkerítését horzsolva, őszi kátyúkkal, keréknyomokkal kifekélyesedve vezet tovább. Persze lehet, hogy a laktanyának valójában az alig járható út térsége volt az igazi frontja, s az a köz és nagykapu, amit a Budakeszi útról láttunk, csak az ellenség megtévesztésére szolgált. Ezt csak a

kémek tudják. Híre ment, hogy a Budakeszi úton a laktanya bejáratánál Tatabányáról a fővárosba tartó teherkocsikat tartóztattak fel, s a felkelők segítségére siető bányászokat a kaszárnyában tartják fogva. A hír eljutott Tatabányára is, ahonnan újabb, bányászokkal megpakott teherautók keltek útra, most már közvetlenül azért, hogy elfogott társaikat kiszabadítsák. Ennek híre viszont a laktanyába juthatott el, mert a szanatórium előtt megjelent fél szakasz katona a laktanyaparancsnok, egy morc, szemüveges százados vezetésével. Úgy foglaltak állást, hogy a bekötőútról ne lássák őket. A porta kis-kapuja és a bejárat nagykapu előtt – a kerítésen belül – rengeteg ember gyűlt össze. Mint később bebizonyosodott, annak, aminek eleve látszott: nézőközönségnek. Jó állóhelye volt, mert a bekötőút derékszöget bezáró mindkét szárára rálátott. Egyelőre a tüzelőállást foglalt katonák élőképsora kötötte le figyelmét. Nemsokára a Mocsnek felé tekintve is akadt látnivalója. Két ember közeledett. Messziről látszott, hogy civilek. Közelebről, hogy inkább fiatalok, mint középkorúak. Az egyik a Szanatórium utca fővárosi, a másik a falusi felén jött. De ennek ők nem voltak tudatában. Felderítők lehettek. Az Úttörő téren leálltak a tatabányai teherkocsik, s valaki elmagyarázhatta, hogyan lehet a laktanya hátába kerülni. Láttuk, hogy csapdába sétálnak. Mert szinte sétáltak. Látszólag gondtalanul. Mintha beteglátogatóba jöttek volna. A forradalom napjaiban éjjel-nappal nyitva állt a látogatók előtt a kórház. Valamelyik kabátos, pizsamás betegnek elébük kellett volna szaladnia. Kiabálva, hogy Janikám, de jó, hogy jöttök, öt napja várlak benneteket. Holnap operálnak. Ki tudja, túlélem-e a műtétet. Legalább elbúcsúzhatom tőletek. Üzenhetek veletek. Mert mi történik, ha szinte tébolyodtan kiabálva, harákolva, hörögve, fuldokolva fut a két gyanútlan felkelő felé. Lelövik? Nem lövik le, mert a százados Himmlerre hasonlított ugyan, de nem volt az. Bizonyára. Nem lövik le, mert a látszólag bárgyú nézőközönség is kiszámíthatatlan. Ahogy ezt a főváros népe is bebizonyította néhány nappal azelőtt. A porta nagykapu-

ján hatalmas vöröskeresztes lepedő feszült pajzsként. Árnyéka az egész Szanatórium utcát beboríthatta. Igen. Nem lövik le. Ő pedig kimerülten odaérve hozzájuk, sziszegve figyelmezteti őket, mi vár rájuk. Kik lesik őket. És beléjük karol. És mintha mi sem történt volna és történne, besétál velük az Állami Fodor József TBC Gyógyintézetbe. Vagy egy határozott mozdulattal visszafordítja őket a Mocsnek felé, és velük együtt elballag. Aztán egy nagy félkörív megtétele után ő a bánya felől visszatér a pavilonjába. Hátulról csak nem kaszálják le őket egy sorozattal. Mert a századoson is látszott, ahogy elszivárgóban belőle a bátorság. A katonái meg kellett lenek voltak. De ott, a kerítésen belül mindenki néma maradt. Betegek, dolgozók, felnőttek, gyerekek, nők, férfiak, hívők, ateisták, pártönkízüliek és pártön küüliek. Mert most már mindenki pártön küüli volt. Igen. Mindenki néma maradt. A két *jövevény* egyre növekedett, de nem lett a portától a laktanya felé távolodó *menevény*, mert amikor a nagykapu előtt éppen derékszögben befordultak, másfél tucat dobtáras géppisztollyal, egy egész gitárzenekarral találták magukat szembe. De ez a néphadsereg együttese volt. Nem a Práter utcai srácok alkalmilag összeállt barikádenekara. Csak a harmadik felszólításra emelték fel a kezüket. Mintha nem értették volna, miről van szó. Hogy éppenséggel róluk. Ők csak sé tálni mentek – mondták. „Adják elő a fegyverüket” – így a szigorú arcú szemüveges százados. Az egyikükön rövid viharkabát volt, társán csak kiskabát. Gyönyörű volt az 1956-os október. Se puskájuk, se géppisztolyuk. Azazhog... A kiskabátos a kebelébe nyúlt – mozdulatára marokkópálcikák összevisszaságával szegezödték rá a géppisztolyok –, és kihúzott egy meztelen tört. Lehet, hogy díszesebb papírvágó kés volt. A nézőközönségen nem lehet tudni, minek szóló moraj hullámozott végig. Valószínűleg a csalódottságé. De végtére is miben csalódtak volna? A viharkabátos TT-pisztolyt dobott a földre. Majd ráérösen rohamlapátnyi oldalzsebébe nyúlt, családigyufaskatulya-szerűséget bányászott ki belőle, és odadobta a piz-

toly mellé. A doboz az ütődéstől megnyílt, és aranypénzek... nem, pisztolytöltények gurultak ki belőle. Már nem szörnyülködött senki. Mindenki meg volt rémülve. Azt hittük, hogy az addig vett híreknek megfelelően a két fiatalembert agyonlövik. A szemünk láttára. Nem ez történt. A szigorú és fáradt arcú százados katonáival felszedette a pisztolyt, a lőszert meg a papírvágó kést, és azt mondta a felkelőknek: menjenek vissza társaikhoz, nyugtassák meg őket, hogy a lak-tanyában lévő tatabányaiak jól vannak, semmi bajuk, enni is kaptak, és hamarosan hazatérhetnek otthonukba. Lehet, hogy még ma. Velük. „Egymásnak ellentmondó parancsokat kapott. S egyik órában az egyiknek engedelmeskedett, másik órában a másiknak” – tudálé-koskodott az a beteg, aki élete történelmi futását nem futotta meg.

A katonaság másnap eltűnt a laktanyából, amelyet ellepett a falu-siak tömege. A tömeg nem azt jelenti, hogy mindenki. A tömeg: a soknál valamivel több. És a sok? Ki amit látott, vitte. Nekem is ju-tott egy sonkanadrág és egy pár csizma. Világvevő rádiót szerettem volna. De így is szerencsém volt. A legkisebb számú csizmát kap-tam. 40-eset. A térdemig ért. De nem följebb. Hordani tudtam. A sonkanadrágból le kellett vágni. Alig valamivel a sonkaság alatt. Megcsonkított, másként mondva megsonkított szárát begyűrtem a csizmába. Vigyázzállásban úgy festettem, mint egy megpattant lám-pásüveg. Este nem akartam levetkőzni, hiába rimázkodott anyám.

Egyszerre térdeltem sonkanadrágomban és gubbasztottam ormót-lan csizmám sarkán. Otthon. Fületem szobánk Bézi bácsiék felőli fa-lára tapasztva hallgattam... Hallgattam a Szabad Európát. Most nem zavarta senki. Csak az orosz hadifoglyok által 1916-ban épített kő-fal, amely egy-egy hangot elnyelt. És beleremegett. Nagy darabok-ban hullott róla a vakolat. A kápolna két napja nem gyógyszerraktár, hanem ismét templom volt. A tornyon vöröskeresztes zászló lobo-gott. El-eltakarta az igazi keresztet és a villámhárítót. A kápolnát ha-talmas vöröskeresztes ponyva borította. A tetőgerinc mintha ketté-vágta volna. De az Úristen és a szovjet bombázópilóták egynek lát-

hatták a vöröskeresztet. A rádió, a bemondó arról győzködött, hogy a magyar nép ne higgyen Nagy Imrének, ne engedelmeskedjék a Nagy Imre vezette kormánynak. Harcoljon ellene. A végsőkéig. Lekapcsoltam a rádiót. Vagyis fölálltam. A locsogás tajtéka a fülemből a nyakamba csorgott. Megmosakodtam. A tükörben láttam, hogy csupa ősz vagyok. Pedig gyermek. A tükör ezüstös foncsora akárha négyszögletes membránlapocska lett volna. Nagy Imre hangját hallottam. Száz éve volt Kossuthunk. Ma Nagy Imrénk van. Most ő a jelkép. Sapkarózsa. Kokárda. Eskü. Budapest hevenyészett temetővé lett terein a megrendült főhajtás. Ő a mi.

Ma megjelent előttem Hügel báró. A württembergi. Fedetlen fővel. Vagy nem is megjelent, arra járt, amerre álmomban én. Búzavirágkék egyenruhát viselt. Huszárőrnagyit. Csákóját bal karján tartotta, mint aki fényképezkedik. Sapkarózsájának piros-fehér-zöld szirmai a céltábla legbelső körét: szívét takarták. „Ma meghalok” – mondta, és sarkon fordult. „Lehessek őrzőangyala” – kértem. Barlangon vágattunk keresztül; mintha összetekert térképcsatorna belsejében... Alvó denevérek rajzolták ki a helységeket, a visszhangos patadobajra fölrebbent, s összevissza nyomunkban csapdosott Hatvan, Tápióbicske, Isaszeg, Vác, Nagysalló, Komárom, Buda. Már nem angyalként – megriadt és riasztó bőregékként szálltam fölébe a halálba vágató őrnagyomnak én is. Tudtam, hogy meg nem óvhatom. Megszaggatott fekete zászlóként csattogtam a báró és az elmaradozva nyomában vágató huszárok között. Szemközt *forgószélként* közeledett felénk a *Különleges Hadtest*: az 1. vasúti gárdadandár, a 2. és 3. gépesített gárdahadosztály, a 7. légideszant gárdahadosztály, a 11. gépesített gárdahadosztály, a 21. önálló aknavetőosztály, a 27. nehéz rohamlövegezred, a 27. gépesített hadosztály, a 28. lövészadosztály, a 31. légideszant gárdahadosztály, a 33. és 35. gépesített gárdahadosztály, az 57. és 58. gépesített gárdaezred, a 60. légvédelmi tüzerhadosztály, a 80. ejtőernyőszeszant-ezred, a 83. harckocsiezred, a 90. tüzezred, a 104. és 105. légideszant gárda-

hadosztály, a 110. önálló felderítő zászlóalj, a 163. önálló híradó-zászlóalj, a 195. vadászrepülő gárdahadosztály, a 419. légvédelmi tüzérezred, az 1043. tüzérezred... E gyilkos számsorok lövegei sora dördültek el. És én láttam a végtelenből felénk szálló golyóbist, lassan, nagyon lassan, rézsútosan emelkedett az égnek, s ugyanúgy ívelt a térségnek alá. És láttam Hügel őrnagyot is, aki egy kissé irányt változtatott az eszeveszett vágtaiban. Megmenekül, ha ezt nem teszi. Ekkor döbbsentem rá, hogy keresi a halált. Hogy ne bitón végezze, mint pár hét múlva annyi bajtársa majd. A golyó, lovának sörényét lángra lobbantva, a gyomrába csapódott. Hügel őrnagy meszsze kirepült a nyeregből, s kifordult belekkel, kezét széttárva megadta magát az égnek. Denevérhagon sírtam.

Magányos Csepel teherautó állt meg a szanatórium előtt. Egyik oldalán nemzetiszínű zászló lengett, a másikon vöröskeresztes. Élelmet hozott Karcagról. És környékéről. Budapestnek. A kórháznak. Pestről küldték ide. Ahol a kórházak nemcsak sebesültekkel vannak tele, hanem élelemmel is. Nálunk csak egy sebesült volt. Tüdőbeteg sok, mint rendszeren. Hívták az ételmezésvezetőt, Velez Pista bácsit, aki pár perc múlva – elmaradhatatlan fehér köpenyében – megérkezett. „Van a szanatóriumnak elég készlete” – mondta. „Ezt a föld népe gyűjtötte össze a harcoló és szenvedő fővárosnak” – így a gépkocsivezető. Ez már a harmadik kórház, ahová küldik őket, se tovább, se vissza nem viszik – mondta a kocsikísérő. „Jöjjenek – intett Pista bácsi. – Menjünk a konyhához.” Megkérte a portást, szóljon Kaposi bácsinak, a raktárosnak. Én is mentem, hogy segítsék pakolni. Pista bácsi ragaszkodott hozzá – a forradalom tisztasága jegyében –, hogy tételes átvételi elismervényt adjon. Pecséttel, aláírással. A pecséten még a régi címer van – szabadkozott. A sofőr és kísérője szinte egyszerre mondták, hogy semmilyen elismervény nem kell. Sértő volna. Különben is, örülnek, ha ép bőrrel hazajutnak, mert amerre Karcagtól jöttek, végig Budapest felé araszoló orosz gép- és harckocsioszlopokat hagytak maguk mögött.

„Az lehetetlen – így Kaposi bácsi –, hiszen most, hogy a fővárost kiűritették a szovjet csapatok, már arról tárgyalnak, hogy az egész ország területét elhagyják.” „Magának legyen igaza – mormogta szavai alján megcsillanó reménnyel a sofőr. – Félek, az oroszoknak lesz, mert ők az erősebbek.” Előbb több zsák krumplit, lisztet rakunk le, különféle méretű ládákban almát és körtét. Dróthálós ketrecekben élő libákat és kacsákat, vászonzacskókban fejtett babot, mákot, kis és nagy bödön zsírokat, több oldalszalonnát és parasztsonkát. Megszámálhatatlanul sok üveg befőttet, mézet. Egy se tört össze a hosszú göröngyös úton. Akadtak felcímkézettek is. Rajtuk ákombákom betűs felírás: barack, szilva, körte, birs... Észrevettem, hogy Pista bácsi szeméből csorog a könny. A befőtteket pakolta.

XLIV.

November 4-én ágyúdörgésre, fegyverropogásra és hosszú iskolai szünetre ébredtek Magyarország koravén gyermekei. Mondják, még hosszabb emlékezetkiesésre is. De ebben én nem hiszek. A felejtés kényszerzubbonyát később húzták ránk. És a felnőttek? Ők tudják. Én gyermek voltam. Összeszedtem a lakásban található ennivalót, s szapora léptekkel igyekeztem... Igyekeztem... Hová? Nem túl a portán, nem túl a vöröskeresztes zászlókkal körbeaggatott szanatórium határán. Rohantam volna, de a futásban megakadályozott hétmérföldes csizmám. Csak a portás volt ott, meg Velez Pista bácsi, aki a fiait várta. És néhány beteg. Egymás után két század honvéd vonult el előttünk. A szovjetek által hajnalban meglepett kaszárnnyákból, halálos álmukból megmenekültek. Nagykovácsiba tartottak. Megmutattam nekik az utat az erdőn át. Később két civil felkelő keveredett a szanatórium bejáratához. Pista bácsi felküldte őket a konyhára enni. Megmutattam nekik a sorompóval lezárt utat, ahol

csak a gyalogosok közlekedhettek. „Pesten hullahegyek vannak” – mondták. Tőlük csak mi, akik hallgattuk őket, voltunk riadtabbak. Mekkora lehet a hullahegy az emeletes házak között? Mint a bari-kád? Az Alföldön a dombot is hegynek mondják. Ha az, aki hulla-hegyet mondott, alföldi, akkor hulladombok vannak. Az is iszonya-tos. A portás szól Pista bácsinak, jöjjön a telefonhoz, a fia hívja. Me-lyik? – találgatom magamban én. Sanyi a II. Rákóczi Ferenc Kato-nai Középiskola negyedikes növendéke. Ebben a tanévben fog érett-ségizni. Ha fog... Pisti műszakis egyetemista. Szintén negyedéves. De négy évvel idősebb. A telefon, csodák csodája, működik. Az áram- és vízszolgáltatás is. Annyi csoda volt azon az őszön. Pista bá-csi hallhatóan ingerült: „Ha nem elég huszonöt hadosztály, küldenek ötvenet, ha az is kevés, akkor százat, kétszázat. A Nyugat szeme lát-tára fogunk megdöglenni. De legalább legyen együtt a család. Leg-jobb, ha most azonnal hazajössz. Erre viszonylag nyugalom van.”

Zöld katonai kocsi áll meg a nagykapu előtt. Mentőautó. Nem, nem akar bejönni. A nagykovácsi utat keresi? Nem, nem azt... Két katona ül elől. Nincs rendfokozatuk. A vörös csillagos sapkajel-vény helyén műanyag Kossuth-címerrel feltűzött kokárda. Áhíta-tal nézem őket: Maléter Pál katonái. Hátrébb, kettejük között, egy civil. Karján nemzetőrszalag. Odaadom mindenem. Összes kin-cseimet. Kenyeret, sajtot, szardíniát, negyed rúd téliszalámit, hat darab piros almát. A kormány mögött ülő katona kabátujja hajtó-kájával elgondolkodva fényesítgeti az egyiket. Főlemeli és néze-geti, mintha eltörölgetett üvegpohár volna. Behunyja szemét. Fél-álomban emeli szájához az almát. Két hersegő harapás közt fel-ri-ad. Mutatja, mintha végig csupa figyelem volna. Odaszól a bajtár-sának, aki pisztolyán babrál: „Vigyázz! Most már csőre van tölt-ve.” A civil térképet böngész. Olyan, mint Károly bácsi. Ugyanaz a hullámos haj, dióbarna szem. De az övénél fényesebben csillog. Lázasan. 56 fokos lázban ég. Látszik rajta, hogy már Őrzőangyala is lemondott róla. „Forduljunk vissza, s a géppuskát állítsuk fel a

Csendilla padlásán. A Budakeszin át Pestre tartó orosz gépkocsi-oszlopot onnan hatásosan meg tudjuk zavarni” – mondja. A kártyavető javasasszony is elszontyolodna. Ma meg fog halni. Társaival együtt. „Öcsi, te meg vedd le azt a nadrágot meg csizmát, mert ha elkapnak az oroszok, agyonlőhetnek érte” – szól oda nekem a söfőrkatona, miközben hátramenetbe teszi a sebességváltót. Visszafordulnak és elrobognak a Mocsnek, majd tovább a Budakeszi úton Pest felé, a menekülés irányával szembe. Három civil jön. Ők a centrálét keresik. A magasfeszültségű vezetékek mentén, pontosabban alatt akarnak hazajutni Tatabányára. Ha a centrálé most lanovka volna, csak függőszékekbe kellene ülniük. Fegyvereiket a portán hagyják. Egy szuronyos puska és két dobtáras géppisztoly támaszkodik a falnak. Az egyikből hiányzik a tár. A szurony visszahajtva a puskacsőre. Ki tudja, használták-e őket egyáltalán. „Vidd ezeket az ócskavasakat hátra, s dobd a gipszgödörbe, István” – kér meg Nágler bácsi. Békésebb időkben Erős Jánosról mesélt, aki mindig megvédi a gyengébbeket. Akkor bennünket, magyarokat vagy alaposan félreismert, vagy csúnyán cserbenhagyott. A fegyverekkel körbeaggatva támolgyok végig az erdei úton, az igazgatói-gondnoki-személyzetis lakások mentén és a tenispályák mellett. A távolságot magam mögé taposva furamód nem nehezebbnek, hanem mind könnyebbnek érzem a puskákat. Pár lépés választ el a gipszgödörtől. Körötte többméteres sávban minden bágyadtan fehér. Mint amikor halállal álmodik az ember. Megállok a peremen. Csaknem tele a gödör. Ide dobálják a betegekről vagy halottakról levágott gipszeket, gipszágyakat, gipszcsizmákat, használhatatlan művétagokat. Csupa mocorgás, lüktetés, hörgés, zihálás, nyikorgás minden. Karok, lábak, hátak, mellkasok, csípők, nyakak, fejek lenyomatai. A roncsolt ember emlékművei az élet és a halál útkereszteződésében. A legkülönbözőbb művétagok: karok, lábak – rögzítő tartozékaikkal, harisnyakötőszerű és -színű szíjazataikkal. És vicsorgó protézisek. Budapest gödörbe préselt

hullahegyei, amelyekről a felkelők beszéltek délelőtt. Szemfedőlapként rájuk terítve Magyarország közigazgatási térképe. Talán a sarkában virító Rákosi-címer miatt hányták oda. Kisebb betűkkel egymás alatt oroszul, angolul, franciául, németül megismételve Magyarország: Vengrija, Hungary, Hongrie, Ungarn. Nehezekül ráejtem a szuronyos puskát és a tár nélküli géppisztolyt. A dobtárasat a nyakamba akasztom.

Nem megyek vissza a portára. Fél év óta a szanatóriumot új kerítéssel övezik. Az öntött oszlopok kétoldali vájataiba pallószelességű vastag betonlapokat csúsztatnak. Tetejükbe szögesdrótot feszítenek. A szanatórium olyan, mint a börtön. A tüdőbetegek, a szerelem szegénylegényei itt-ott már kivertek egy-egy betonlapot. Ahogy átréselem magam a bacilyukon, önkéntelenül rádöbbenek, hogy a csizma kényelmes, nem lötyög a lábamon. Néhány lépés a cserjésben, és megállapítható, hogy a bricseszna drágót is mintha egyenesen rám szabták volna. Az Állami Vadvédelmi Területen vagyok. Ahová idegeneknek tilos a bemenet. Elérek a súrolópor-bánya melletti szánkópályához. Ahol Csutinak majdnem lefagyott a lába. Nem vettük észre, hogy nyári cipőben akaszkodott ránk. A kis pisis. A szánkópálya fölött húzódik a centrálé. Zakhar Feri bácsi éveken át ilyeneket épített – családjától távol, az ország különféle szegleteiben. Havonta egyszer járt haza, s örökre elfelejtett mosolyogni. Fölérek a szánkópálya tetejére. Eldobott ballonkabát jelzi az egykori rajthelyet. Kite-rült karján nemzetőrszalag. Az általam útbaigazított tatabányaiak dobhatták el. Felöltöm. Már csaknem természetesnek tartom, hogy tökéletesen jó rám. Az egyik zsebét lehúzó vastárgy – TT-pisztoly. A tárja üres. A másikban mintha üveggolyók csörögnének. Maroknyi lőszer. A pisztolyba és dobtáras géppisztolyba egyaránt jó töltények. Fél évezredes háttérzaj: ágyúdörgés és puskaropogás. Lódobogás veri fel az erdőt. Egyre erősebben. Minden más lármát elnyom. Köz-eledik. Ló és lovas. Nem az Apokalipszisé. Bár az is lehetne. Pa-rancsörtiszt. A Württemberg-huszárok hadnagya. Arca kormos és

véres. Mint ilyenkor illik. Cédulát nyom a kezembe. Rajta ceruzával kapkodva rótt sorok. Nem magyarul írták, de magyarul olvasható. Üzenet? Utasítás? Parancs? Egyik se. Kérdések csupán: „Miért mindig hátra? Miért nem előre? Hát nincs magyar, ki a hazáért halni tudna?” Aláírás: Görgei. Az áruló! – teszem kesernyésen hozzá gondolatban. De hát akkor kik, mik vagyunk mi, ha ő az? Kik vagyunk, ha már a miérteket se tudjuk felfogni? Alkonyodik. A novemberi égen ökölcsapás a nap. Eszembe jutnak a velem egykorú srácok, akik most halnak meg... a szerelem íze nélkül szederjesedő ajakkal. És megindulok a torkolattüzek által széthasogatott város felé. Elfelejttem a nevemet, születési évemet, lakhelyem. A telefonszámokat. Anyám lánykori nevét. Hát ennyi lettem volna? Ki vagyok én? Nyitott könyv? Betiltható és betilthatatlan? A könyv legyek: korai önéletrajz. Olyan, mint bárki másé. Ha ő is én. Legyek az első földi ember. Olyan, mint bárki más. Ha ő is Ádám. Számjegyekkel kifejezve: Negyven4.

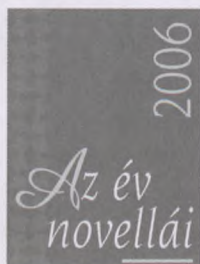
Budapest–Szigliget–Varsó–Salföld, 1972–1998.



*A Magyar Napló Kiadó
az 1795-ben alapított
Magyar Könykiadók és Könyterjesztők Egyesülésének,
valamint az 1999-ben alapított
Könyves Szövetségnek tagja
www.konyves-szovetseg.hu*

Írott Szó Alapítvány
Magyar Napló Kiadó Kft.
1062 Budapest, Bajza u. 18.
Felelős kiadó Oláh János
Felelős szerkesztő Szentmártoni János
Tördelőszerkesztő Molnár Csenge-Hajna
A borítót Zách Eszter tervezte
Készült a Pauker Kft.-nél
Ügyvezető igazgató Vértés Gábor

A Magyar Napló Kiadó egyedülálló antológiasorozata



Az év versei 2006 Szerk. Szentmártoni János

A/5, keménytáblás, védőborítás, 296 old., 2499 Ft

Az év novellái 2006 Szerk. Bíró Gergely

A/5, keménytáblás, védőborítás, 256 old., 2499 Ft

Az év esszéi 2006 Szerk. Ekler Andrea, Rosonczy Ildikó

A/5, keménytáblás, védőborítás, 270 old., 2499 Ft

Az év műfordításai 2006 Szerk. Turczi István

A/5, keménytáblás, védőborítás, 360 old., 3490 Ft

A kortárs magyar szépirodalom két reprezentatív gyűjteménye, Az év versei és Az év novellái – hagyományainkhoz híven – az elmúlt év legjobbnak ítélt műveiből nyújt színvonalas, sokoldalú válogatást. Ezúttal 32 prózaíró és 74 költő képviselteti magát az antológiákban, melyek a Nemzetközi Könyvfesztiválra jelentek meg. A Könyvhét alkalmából negyedik alkalommal lát napvilágot Az év esszéi antológia, amely a kortárs szellemi élet sokszínű panorámáját nyújtja, illetve Az év műfordításai, a nagysikerű antológiák új társa, amely a közelmúlt és a kortárs világirodalom legismertebb alkotóinak életművéből nyújt színvonalas ízelítőt, a legjobb magyar műfordítók tolmácsolásában. A kötet több mint 30 kiváló alkotó műveit tárja a magyar olvasók elé.

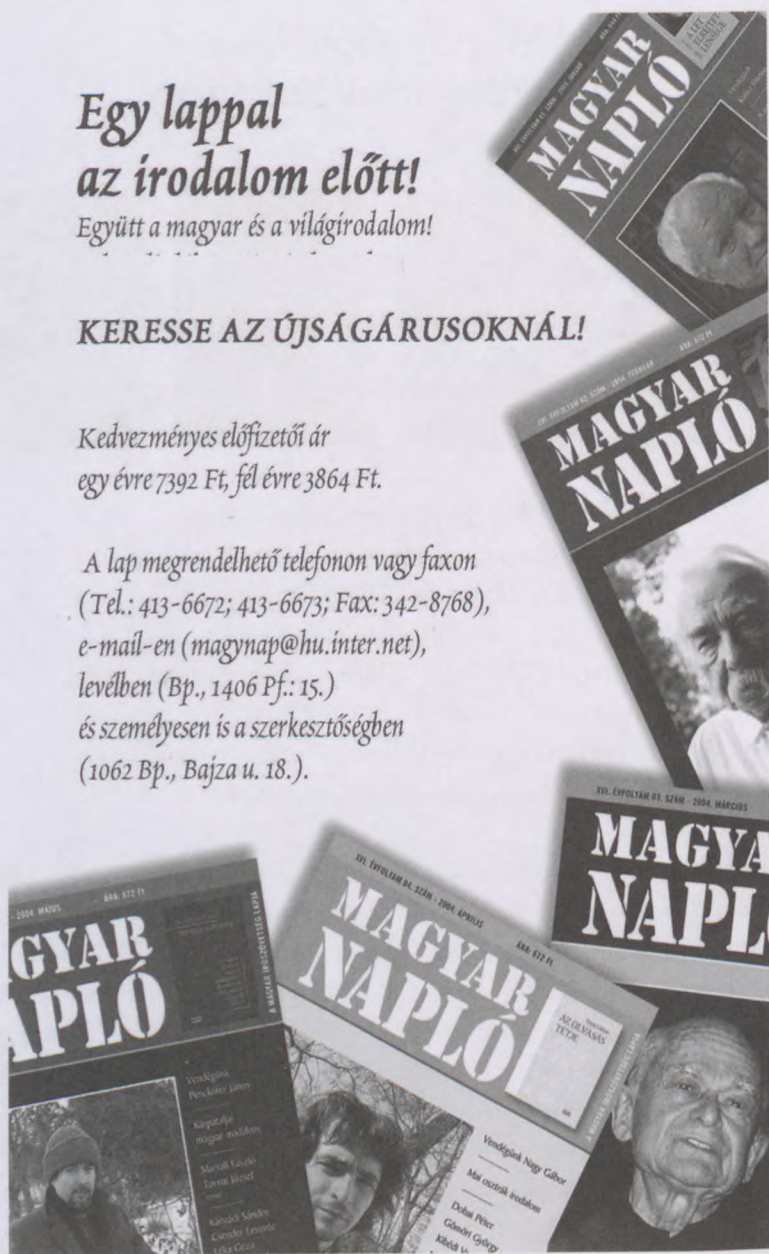
Egy lappal az irodalom előtt!

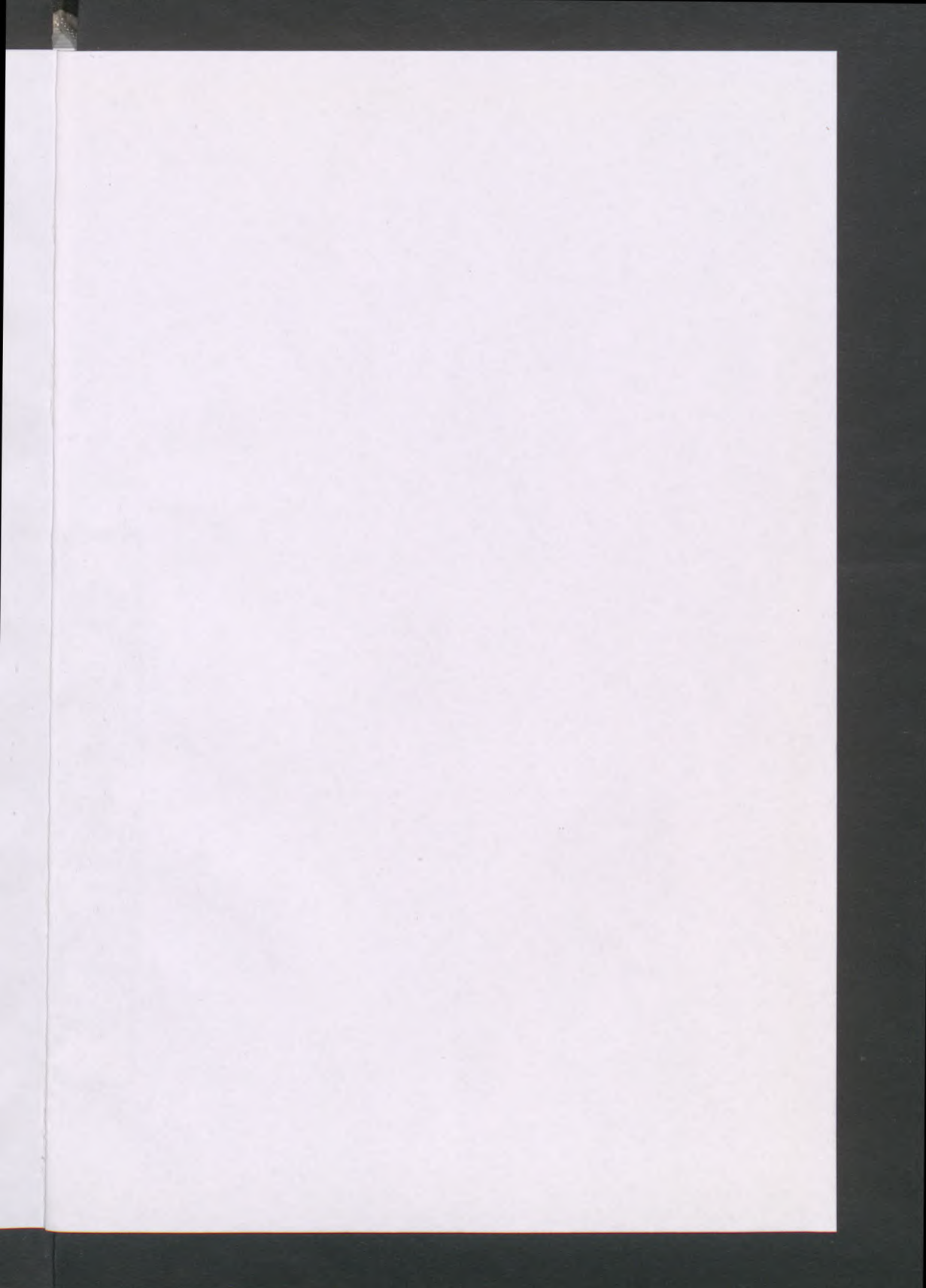
Együtt a magyar és a világirodalom!

KERESSE AZ ÚJSÁGÁRUSOKNÁL!

Kedvezményes előfizetői ár
egy évre 7392 Ft, fél évre 3864 Ft.

A lap megrendelhető telefonon vagy faxon
(Tel.: 413-6672; 413-6673; Fax: 342-8768),
e-mail-en (magynap@hu.inter.net),
levélben (Bp., 1406 Pf.: 15.)
és személyesen is a szerkesztőségben
(1062 Bp., Bajza u. 18.).

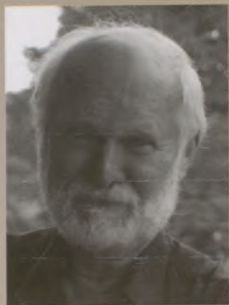




9888/06







Kovács István (1945) költő, történész, műfordító, polonista. A „kilencek” költői csoport 1969-es, *Elérhetetlen föld* című antológiájában mutatkozott be. Első verseskötete 1973-ban (*Havon forgó ég*), legutóbbi (*Késmozdulat a szürkülésben*) két esztendővel ezelőtt látott napvilágot. Írt életrajzot Bem tábornokról (*Így élt Bem József*; 1984) – és monográfiát a szabadságharc lengyel résztvevőiről (*„Mindvégig veletek voltunk”*). *Lengyelek a magyar szabadságharcban*; 1998). Ryszard Kapuściński-vel folytatott beszélgetéseit *Világok töréspontján* (1998), a lengyel filmről írt esszéit *Robogás a nyárba* címmel (1992, 1998) tette közzé. Több nyelvre lefordított regénye, *A gyermekkor tündöklete* 1998-ban Év könyve-díjas lett. Az 1956-os forradalom évfordulójára látott újra napvilágot, s ugyanezen címen készült belőle film Erdőss Pál rendezésében.

„Ez a korosztály akkor nyitja szemét a világra, amikor el akarják venni tőle az időt, hogy csak a jelen legyen, s valami bornírtan hazug jövő. Az idő elrablása azt jelentette ekkor, hogy a nemzet múltjának elvesztésével a családban élő egyén is kívül kerül minden biztonságot sugalló folyamatosságon. A családnak hallgatnia kell a maga bensőséges történeteiről, el kell hallgatnia azt, ami miatt esetleg utólag is félnie kellene – marad a csend és hazugság, csonkoltság és hamiskodás. A túlélés nyomorúságos praktikái, kirobbanó indulatok, önpusztító gesztusok. Mivel a gyermekedet nem mered úgy és arra nevelni, amire kellene, idomítanod kell, parancsokat osztogatni indoklás nélkül, azután minden ok nélkül magadhoz szorítanod némán.”

Alexa Károly

„Ugyanazt írta meg Kovács István, mint amit magam is gondoltam a forradalomról – részben a neveltetésem, részben pedig mindazon tapasztalataim miatt, amelyeket saját szememmel láttam, átéltem, és amelyek alapján '56 mindig is világos képzet volt számomra.”

Erdőss Pál

„Kovácsnak e sajátos vállalása, mely egyszerre őrzi meg a maga számára a személyes hitel és elkötelezettség méltóságát, s biztosítja az olvasó számára az elfogulatlan (hisz közvetlenül nem személy- vagy szerepfüggő) érdekelttség és érdeklődés rokonszenvét, az elbeszélés számára rendkívül gyümölcsöző: a saját történet igazi regénnyé alakul át, mely egy különös és egyedi, mégis általánosításokra is alkalmas gyermeki fejlődés- és szenvedéstörténetnek adja meg külső paramétereit és belső mozgatóit.”

Margócsy István

„Igen sajátos, csak a gyermek szemével meglátható, elégikus hangoltságú, vérbeli prózát írt a jeles költő, műfordító, történész-polonista Kovács István. Szavait, mondatait negyedszázada kezdte el gyűjtögetni, összerostálni abból a terrénumból, melyet pontos és kérlelhetetlen emlékezetnek hívunk.”

Nagy Gáspár



KOVÁCS ISTVÁN

A gyermekor tündökléte